РІЧНИК . VI — Львів — ТОМ XXIII.

Літературно-Науковий

Вістник.

КНИЖКА VIII. — 1903 р. — ЗА СЕРПЕНЬ.

Digitized by Google
Digitized from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ЗМІСТ КНИЖКИ ОСЬМОЇ ЗА СЕРПЕНЬ.

	стор.
Із поезій Бориса Грінченка: I—V . .	81—84
Із поетичної спадщини Ол. Козловського I—III	84—86
Іван Липа: Живі свідки	87—91
Марія Слобода-Крушельницька: Також голова родини, нарис	92—98
В. Левенко: Абдул-Газіс, історична фантазія (конець буде)	99—125
Із оповідань А. Крушельницького:	
I. Михась і Ганна	126—128
II. Докія	128—130
Н. Барвінський: Співачка Варка . . .	113—144
Максим Ґорький: Двацять шість і одна, поема, з росийського переклав М. Лозинський . .	145—157
Семен Земляк: Савка Дудар, новеля, переклад Ів. Франка	158—165
Із поезій Й. В. Ґете: III. Баляда про князя-старця; переклад П. О. Кулїша. . .	166—168

О. Терлецький: Гал.-руське письменство 1848—1865 р. Уваги й спомини	77—110
Іван Франко: Іван Гушалевич, студія . .	111—128
Сучасні уваги:	
I. Скілько в Петербурзї Українців, Українця .	129—131
II. Зжидоватість мадярської преси, В. . .	131—135
Хронїка і бібліоґрафія	136—148

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ІЗ ПОЕЗІЙ БОРИСА ГРІНЧЕНКА.

I.

Ой чим же ти, мій краю, закраси́в ся?
Чи пишними палацами тими́,
Де зібрано про лю́дський дух і око
Ясні́ скарби́ і розуму й краси?
Чи працею упертого змага́ння,
Здобутками, що кращий шлях нови́й
Собі і всім народам торували,
Нове знанне́ їм даючи і міць?
Чи подвигів луною голосною
У боротьбі́ за лю́дськії права́
І волею здобутою своєю,
Основою громадського життя́?
Чи просто тим бутте́м спокійно-тихим,
Де кожен їсть зароблений шматок
І тепло спить в куточку захистно́му,
Не знаючи про голод та мороз?

О, ні, не сим! Серед руїн дима́ми
Скарби краси і розуму взялись!...
Нові́ шляхи́? Ти й на старих зблукав ся
У бе́зладї кривавих завірюх!
А подвиги... Коли й були якії, —
Загинули без слїду і знаку́...
І навіть той достаток — хата тепла
І несухий зароблений шматок, —
Ти і сього не маєш: голодуєш,
Обідраний, серед родючих нив!...

Так чим же ти, мій краю, закраси́в ся?
Хиба тими́ долинами в квітка́х
І го́рами й садами запашни́ми
І тим Днїпром глибоким степови́м?

Generated on 2015-07-04 09:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Хиба твоїх дочо́к-синів красою
Та піснею, що славна по сьвіта́х,
Та мовою барвистою як квітка,
Могучою, як серед бурі дзвін?

Усе воно таке прекрасно-дивне,
Та все воно і мертве і сумне́,
Коли ти ще не закрасивсь, мій краю,
Живущою надією, що все —
І розуму й краси сьвяті скарбни́ці,
І волю й сьвіт, і хату захисти́ну,
І працею зароблений достаток, —
Все мати-меш, усе здобудеш ти,
І подвигом своє вквітчавши чо́ло,
Сіяти-меш народам і віка́м!...

II.

Обличчя всї бліді́, нудні, без сили,
В бліди́х оча́х нема вогню палко́го,
Здаєть ся, й кров, що їм сповняє жили,
Бліда́ й вона, безсила кров слабого.

Бліді́ думки, безбарвні почування,
Холодний дух, холодно-мляві груди...
І се справди́ть повинні сподївання
На кращі днї отсї півмертві люди?

Їм умірать, а не іти до бою!
І хай умруть, щоб иньшим місце дати,
Тим, що іду́ть — відважною рукою
Розбить старе, нове побудувати!

III. Серед поля.

Блакитними небо сія́ глибиня́ми,
Поля попід небом прослались безкрайні;
Іду́ я обмі́жком, — шумлять колосками,
Шумлять і хвилюють лани́ урожайні.

Назад озирну ся, — там далї високі
Сіяють-мигочуть блискучі палати,
І тільки що мріють у балцї глибокій
Убогі, обдерті, похилені ха́ти.

А передо мною за хвилями хвилї
Аж ген до край неба пливуть без упину,
Сіяють під сонцем, мов золото спілі,
Сіяють і плещуть, де оком нї скину.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Поля́ мої рідні, найкращії в сьвітї,
Багаті на силу, на пишную вроду,
Засїяні хлїбом і потом политі,
Робітницьким по́том мойо́го наро́ду!

Родючі та щедрі! в золо́чені шати
Свого хлїбороба могли-б ви окрити, —
Чого-ж то так часто на йо́му ті лати,
Чого-ж то в тих ха́тах змарнілії дїти?

Тими́ колосками, що повні та спілі,
Схиляють ся низько від зе́рна важко́го,
Кого в рідпім краї годуєте, милі,
Куди ваша сила зникає, для кого?

Хвилюють ся мовчки поля за поля́ми,
Сїріють у балцї убогії ха́ти;
І високо знявшись в горі над хатка́ми,
Блищать і пишають великі палати...

IV. Ластівка.

Ти знов защебетала
У мене над вікном,
Із вирею вернувшись,
Клопочеш ся з гнїздом.

А там же вічне лїто
Цвите як божий рай, —
Чого-ж вернулась знову
Ти в мій журливий край?

Хоч там і лїто сьяє, —
Любійше тут менї:
Така квітчасто-пишна
Вкраїна по весні.

Така квітчасто-люба,
Що й в тім краю-раю́
Все бачу я хатинку,
Де се гнїзде́чко в'ю.

V. Не лякайсь!

Не лякайсь, що й досї хмари,
Страх з гори́ на все навис,
Що навкруг погро́зи й свари,
І притихло поле й лїс;

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Не лякайсь, що темні ночи
Заслїпили кволим очи,
Руки впали в немощни́х
І несьмі́ливий затих.

Там, де хмари, там і бурі:
Вдарить буря й розімчи́ть
Всї страхо́вища похмурі,
І засьяє знов блакить,
Засьмієть ся, ясно гляне,
Все прокинеть ся приспа́не
І воскресне пишний день
Працї, щастя і пісе́нь.

Все, що чуєть ся на силу, —
На порозї кращих лїт
В гору голову похилу
Підведе, і сьміло в сьвіт!
Все нечисте, нице, темне,
Все гнїтюче, все нїкчемне,
Все, що жи́вить рабський страх, —
Все розі́бєть ся на прах!

Ма́йте-ж прапором надії!
Знов озвесь, ожившн, сьміх.
Дїлом стануть ся всї мрії
Лїт найкращих, молодих.
Воскресайте, сонця дїти,
Розсипайте щастя квіти, —
Хай сьмієть ся всїм блакить
І звитяжний спів дзенить!

ІЗ ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ ОЛ. КОЗЛОВСЬКОГО.

I.

О, як менї тяжко! Я рад би зайти
Кудись на край сьвіта, щоб заколисать
Заплакане серце, спокій віднайти,
Себе одурити та не памятать,
Що жив колись в щастю з тобою!...

26. II. 1896.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

II.

Люблю вечірнє небо красне,
Ту милу, любу тишину,
Як сонця червінь бліднє, гасне,
Як місяць тихо виплинув,
І зорі з неба виринають,
Несьміло глип-глип з поза хмар,
То тонуть, то знов повертають,
Як місяць водить, мов — скотарь;
Сон землю пестить мов коханку,
І чари шепче в вухо їй,
А в ха́щі пісню-колисанку
Заводить любо соловій.
Люблю тоді я у затишку
Давати волю думонькам,
Мережать їх і плакать нишком,
Чому я в сьвітї сам та сам.

III.

Пливуть чайки козацькії долї Днїпром чорні,
Занїміли, посмутнїли козаки моторні.
Тихо в берегах Днїпрових, лиш вода хлюпоче
Під веслами; з очеретом вітер щось шепоче.

Днїпро тихий, не сердить ся, глубинею дише,
Стиха чайки козацькії на хвилях колише,
І шумить та мов питає: „Чом такі сумнії?
Куди мов мерцї пливете? Чом пісні шумнії
Не лунають по берегах високих? Нїколи
Не видав я вас такими сумними, соколи!“
Не видав ти їх такими, й більше не побачиш
Синів своїх! Не понесеш тих чайок козачих
В море, та не погуляють байдаки під вітром:
Прощають ся у останнє сини з батьком Днїпром.

Пливуть собі сїромахи з водою. Далеко
Щось чорнїє на обрії. Приблизились, легко
Розступилась сїра мряка, могила вказалась,
Що високо над берегом Днїпровим пишалась.
На вершку хрест мхом порослий, під хрестом опертий
Сидить лїрник сивоусий, без шапки, обдертий.
Сидить собі на могилї — може спочиває?
Мабуть тяжко про щось дума, сльози утирає.

„Ходїм, хлопцї, послухаєм ще думи старого!
Хай нам ще раз заспіває про Сїч, кошового,
Про чайки, про бісурманів, про Ляхів заграє, —
Послухаєм ще в останнє, як пісня лунає!“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Співа старий Запорожцям, співа як бувало,
Як козацтво по базарах турецьких гуляло,
Як платили Ляшкам-панкам козацькі ватаги,
Як здурили Хмельницького Москалї-бродяги.
Як здурили та крадькома кайдани кували
На Вкраїну, на козацтво, поки закували.
Як Мазепа здибав Шведа на слизькій дорозї,
Як карав ся Полуботок — заглушили сльози.

„Спасибі за пісню, батьку! Прощай! Зрабували,
Зруйнували Січ Москалї, а нас геть прогнали.
І нема куди нам дітись на сій Українї.
А в ярмо хилити шию? — краще в домовинї!
Жаль кидати Україну, та нїщо робити!
Волить сокіл на свободї мутну воду пити,
Нїж у клїтцї мальованій своїм сьвітом нудить.
Попливемо, пошукаєм, де та доля блудить —
В Нїмеччинї, в Туреччинї, в далекому краю?
Зівєм гнїзда соколині у гирлах Дунаю".

Посходили, повсїдали на човни щоглисті,
Щоб на віки, сьвіт за очи у чужину плисти.
Запінилась, зашуміла вода під веслами,
І рушили чайки з місця довгими рядами.

Сидить лїрник на могилї, тяжко-важко плаче,
Бо і в ньому бєть ся серце орлине, козаче.
Весь свій вік прожив бурлака в степу з козаками,
Ходив з ними у походи всякими шляхами.
Тай лишив ся сам на сьвітї, як в полї билина;
Аж тепер почув на старість, що він сиротина.
Кому тепер співати-ме? Кому на Вкраїнї
Треба пісні? Хто пригорне, зложить в домовинї?

Довго думав, довго плакав старий. Помолив ся
Під хрестом, і латаною свитиною вкрив ся;
Перевісив через плечі торбу полотняну,
В торбу лїру, костур в жменю, ще раз довго глянув
До окола, мов у душу хтїв на віки врити
Весь той образ — степ, могили і Днїпро сердитий.
Перехрестивсь, із могили потюпав в долину, —
Буйний вітер розвіває сивую чуприну.
Довго-довго було видно, як ішов степами —
Не до своїх на Вкраїну, а за козаками.

10. III. 1896.

Generated on 2015-07-04 09:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ІВАН ЛИПА.

ЖИВІ СЬВІДКИ.

Червоний край неба догоряє, а вже зі сходу летять на землю темні сумерки.

Великий як море став почорнів, затушували ся довгі тїни дерев, стихли в природї голоси, кожна рослина завмірає...

Усе загортуєть ся в темряву й засипає...

Крякнув у небі чорний ворон, упав на верхівє старого дуба тай заниш к.

Ще вітри злегка подихають, ледви чутно тріпотять верхівя старих верб, коливають голівками очерети над ставом. — — —

Сонна трава шелестить: волочить своє важке тїло до дуба в дупло черепаха. Дряпає міцними кігтями могутнє корінниє старого велетня...

— Лекше! не дряпай мого коріння — то кров, не коріннє... то кров, не коріннє...

— Все знаю... все знаю... Сливе я сама в сїй крові не втопилась — малою була. Нагнали колись козаків скільки тисяч сюди.

Мов дїти стояли покірні, бо-ж зброю забрали у них, усїх роздягли на-голо, усїх поз'язали до купи...

„Приймайте, схизматики, римськую віру! Вклоніте ся папі сьвятому, його необорному вічно престолу!“

Гукали ченцї-єзуіти.

„Кляніть ся! Давайте присягу на вірність і ясновельможному крулю!“

Гукала узброєна шляхта.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Нам лекше померти усїм, ніж віру свою потоптати й служити безладній Варшаві!“

Сказали козаки — усї безоружні.

„Так хай же до щенту загине весь рід сей проклятий!“

Гукали ченцї-єзуіти; гукала узброєна шляхта.

І кров полилась неповинна...

Немов тих овець безоружних порізала шляхта усїх до одного.

Мов стиглі жнива під косою валились до долу Вкраїнцї.

Мов лїс молодий під сокирами падали трупи.

Річками текла оттут кров. Жадібно пила тії соки сухая земля.

Я ледви втїкла, трохи-трохи в крові не втопилась. — — —

— Все бачив, все бачив! — шелестїв дуб. Тут підо мною, тут крови людської... тут крови, тут крови...

— — — — — — — — — — — — — — —

Чорний ворон з дуба:

— Край — кров!... Кров — край!...

Я теж бенькетував оттут іще молодим: лиш очи пив та кров... кров...

На Жовтих Водах був, під Берестечком жив, Полтава — теж мій край... край...

Колись було життє! Тут усе було в крові, земля пила ту кров... кров...

Як з Умані летїв, то в мислях не гадав, що крякати вже край... край...

Тепер тут скрізь орють і добрий урожай дає козацька кров... кров...

— — — — — — — — — — — — — — —

— Все бачив, все бачив... Старий вже, старий я... Тут крови, тут крови...

Не ворон-віщун тепер кряче, а пугач пугиче...

Колись підо мною стояв тут козак з молодою. Вона із жалю умлївала, коріннє мочила сльозами, а він так казав:

„Не судилось, моя вірна, нам з тобою в парі стати: лютий пан додержить слова — нас обох живцем іспалить...

Прощай, доле!... Прощай, зоре!...

Серце рветь ся, душа плаче...

Як з тобою ся розлука — та-ж смерть, та-ж домовина...

Та піду в степи привольні, пошукаю щастя-долї, загартую своє серце!...

Generated on 2015-07-04 09:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Тодї бурею наскочу із бурлацтвом-товариством, тодї громом пана вдарю, тебе, щастє, відібю я, візьму силою страшною!...

— Візьми зараз із собою! За тобою — на край сьвіта, за тобою — і в могилу!...

Темна нічка... Вони взялись за рученьки, подали ся бурянами та тернами.

А за ними пугач пугав...

— — — — — — — — — — — — — — —

Обгорнула землю нічна тиша, а став окутав чорний сум.

Ворон голодний настовбурчив ся, плакав без слїз. Холодна черепаха припала ниць до землї, а старий дуб тяжко замислив ся...

Зійшла до долу тепла ніч. Заснув уже й вечірнїй вітрець. Загоряють ся одна по одній ясні зорі...

Більше їх, більше...

Цїле небо мигтить, грає переливами, оглядає чорну землю своїми яскравими очима...

Черепаха спить у дуплї, ворон куняє на гільцї, накрившись зеленим листєм, сховавши стару голову під крило.

Усе вже заснуло.

Спить довго, міцно...

Спить і старий дуб...

— — — — — — — — — — — — — — —

Упала холодна роса на землю, туман прозорий лїг на став, повітрє дихає прохолодою.

Білїє небо.

Зорі, небеснії очи, втомили ся — блекнуть, марнїють, погасають одна по одній.

Передрозсьвітня мла огортає землю...

Спить старий дуб...

Крутими, сьміливими заломами кинув у гору своє товстелезне гілля, увесь потяг ся до неба, мов би здіймаючи руки до Бога, благаючи сьвіту, сонця праведного для грішної землї.

Тихо спить, не ворухнеть ся, не шелесне своїм зеленим покровом...

Над ставом з сірого туману встає, підіймаєть ся в гору величня постать Стри-Бога.

Зростає безсмертна тінь над сонною землею, розправляє по волї свої легкі крила...

Більшає... більшає...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ось він коливаєть ся мов прозорий туман і ледви тремтять його білі крила у тихому повітрі.

Вище... вище — і загорнувсь у хмару.

Оглянув звідти нещасну землю, зітхнув.

Від того зітхання народив ся перший передрозсьвітній вітрець і полетів геть по необмежених мертвих степах.

Наскочив на старого дуба, похитнув його зелені листочки, збив з них перлисті сльози тай сховав ся в бір.

Старий з просоння ледви зашелестів листом — і знову спить...

У побілїлому небі забренїла дзвінка пісня жайворонка. У темному ставі плеснула ся риба.

Поранкова зоря загоряла ся...

Розгоріла ся, розжевріла ся, засьвітила.

Зітхнув знову Стри-Бог з сїрої хмари й новий дозорця полетів оглядати сонні села.

Раптово наскочив на дуба, вдарив його з усїєї сили по гілках, перескочив через став, захитав верби, очерети.

Старий ураз прокинув ся, гнївно заскрипів, замахав гілками...

Простягає свої довгі руки в той бік, куди полетів Стри-божий унук, грозить йому, хоче зловити...

А вітер гуляє вже в густому борі, свистить по соснах, регочеть ся...

На краю сьвіта червоним полумям загоряєть ся небо. З-за обрія виглядає край жовто-гарячого сонця.

Темний став виринає з пітьми й по його золотистій водї падають чорні тїни старого велетня дуба.

Срененув ся чорний ворон:

— Чи вмер на віки край... край?...

Чи вже не та тут кров... кров?...

Зняв ся з дуба тай полетів за вітром...

Виповзла з дупла черепаха:

— Не знаю... не знаю...

Обливаєть ся живою росою в чистій траві.

Сонечко пригріло зелені верхівя; дуб ожив кожним своїм листочком...

Шумить молоде листє, скриплять старі гілки:

— Все бачив, все бачив... Старий уже, старий я... Бурі і громи я пережив, бурі і громи... Триста раз листє вмирало моє — я знову в нове зодягав ся...

Generated on 2015-07-04 09:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Та хай листє пропада — було-б тільки коріннє здорове... коріннє здорове...

Сонце жадібно пило із землї холодну росу, а їй посилало тепло.

По цївках товстого стовбура побігли тривкі соки від білих, найтонших корінців аж до зеленого листа. — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

У повітрі почули ся тихі, людські голоси. З-за кучерявих, сизих верб виплив човен. Тихо плескали весла. Човен ударив ся в берег.

Люди вийшли на землю й сховали ся під накриттє дуба.

— Оттут ми розглянемо наші права, обміркуємо стан наш сучасний...

— Сучасний — сучасний — сучасний...

Радісно шепотїли молоді листочки.

— Старі права... Старі права...

Скрипіли корячкуваті гілки.

— Тут підо мною, знов підо мною...
Крови дай, крови!! Бурі і грому...

24/II 1903.

Generated on 2015-07-04 09:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Марія Слобода-Крушельницька.

Також голова родини.

Нарис.

Запав сумерк.

В кутї кімнати на ліжку лежить не дуже ще стара жінка. Лице її марне, блїде, схороване; чорний волос пересипаний тут-там сивими пасмами.

Вона примкнула очи: спить чи дрімає...

Коло неї на кріслї сидить молода русява дівчина. Вона згорнула руки на колїнах, впялила очи в простір і задумала ся важко. Її лице говорить про велику втому, фізичну й душевну.

Кімнату залягає тишина. Лише нерівний віддих хорої чути, та деколи зітхання доньки.

Нараз промовила хора тихим голосом:

— Чи се хто стукає, Олю?

— Я не чула!

— Йди подиви ся!

Оля підвела ся тяжко з крісла і повільним ходом підійшла до дверий. Отворила їх і не промовивши ні слова вернула на своє давнє місце. Її лице викривило ся з болю.

— Хто се прийшов?

— Батько!

— І ти знов пустила його сюди? — промовила з докором мати.

— А щож було робити!... Лише прошу вас, мамо, будьте спокійні!

— Спокійна! Ох!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Гіркий стогін вирвав ся з її грудий. Вона обернула ся до стіни.

До кімнати війшов мужчина літ може пятдесяти. Убраний бідно, але претенсіонально. Затираючи руки приближав ся до ліжка. На його устах і на смаглявім здоровім лиці грала немила усьмішка. Він кинув із нехоча, байдужно питанє:

— Ну, щож там, як там?

Хора порушила ся на ліжку і повернула голову до подушки. Оля сидїла непорушно. Не діждавшись нїякої відповіди, звернув ся по хвилї до Олї:

— Ну, лїпше мамі?

— Буде лїпше, як тато зачнуть тут що день лазити і дразнити маму. Лїкар наказав спокій.

— Хоче вже раз бачити мене трупом, аби міг оженити ся в-друге, тому й лазить! — крізь сльози простогнала хора.

— Мариню!

— Ах, ти!

— Мамо!

— Як той собака не піде зараз відси, то я не знаю, що вроблю...

Піднесла ся на ліжку, але закашлялась і впала безсильна на подушки.

— Що, що казав лїкар? — почав питати нетерпливо батько, не даючи доньцї підійти до матери. Та донька відсунула його, вхопила воду зі склянкою і подала матері.

— Що казав лїкар? — запитав ще раз батько.

— Казав, аби мама нїчим не гризли ся, не іритували ся, аби нїчого не робили, добре відживляли ся, і... записав дуже дорогий лїк. А я не маю гроший... писала до Юльки... Може тато мають чотири ринські? Як Юлька пришле, віддам...

— Тихо, Олю! Тихо! Тихо! Я тобі не позволяю брати гроший...

— Але-ж Мариню...

— Геть від мене, не приближай ся! Через тебе я гину! І лїк за твої гроші певно не поміг би менї!

— Правда, дали менї мама слово бути спокійною, а вже починають сердити ся! І на що воно здасть ся! — мовила Ольга, сїдаючи при матери на ліжку. — Чи мамі житє не миле, чи не жаль мамі нас?

Generated on 2015-07-04 09:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

А звертаючись до батька додала:

— Ну, щож? Позичуть тато? На два-три дни... Юлька певно пришле...

— Позичив би, як би мав!... Але от дав собі черевики зробити, завтра швець принесе, мушу заплатити одинацять корон.

— Швець зачекає тих кілька днїв! Мамі той лїк певно добре зробить... День-два богато значить у слабости...

— Так, так! Як би то був знайомий швець, я сказав би йому: почекай! Але бачиш, подумає, що я хочу його надути! Не випадає...

— То нехай тато не відбирають черевикїв! Най принесе на першого! Першого за пять день...

— Ей, таки не випадає... А зрештою Юлька може завтра-позавтру пришле...

— Пришле, лише мамі ждати тяжко...

— Правда, правда! Ну, щож я пораджу...

— Ах! — вирвав ся стогін із грудий матери і доньки. І довгу хвилину залягала кімнату гробова тишина.

Батько наблизив ся до ліжка, хотїв узяти жінку за руку, але вона швидко всунула обі руки під покривало.

— Мариню, не гнївай ся на мене... Видиш, ти слаба, ріжно може стати ся... гріх, бачиш... — шепотїв жінцї над головою.

— О, певно! Ти хотїв би вже нинї зі мною на смерть попрощати ся! Але не діждеш! Я пережию ще тебе!

— Так... як Бог дасть, так буде! Я бажаю тобі як найлїпше!

А потім холодно:

— З охотою позичив би тобі на лїк, але не маю...

— Не маєш?!...

— Не маю! От подиви ся, маю тут... зараз, сам не знаю...

Виймив мошонку і почав числити з бренькотом корони. Хора звернула голову в той бік і пильно слїдила за його пальцями.

— Три, чотири, шість, вісїм!... Так, вісїм реньских маю всього! Вісїм і кілька шісток!

— А там, у тамтій комірцї маєш паперові...

— Паперові... Але не мої...

— Мають тато гроші, а на лїк для мами не хочете позичити?...

— Кажу тобі, що не маю... а в тім не можу-ж я лишити ся без крейцара! Може щось прилучити ся, а чоловік без гроший...

Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Фе! Сором! сором! І то муж так говорить! Знають тато, я не знаю, що на се сказати!

Сльози станули в очах Ольги. Вона відвернула ся з відразою від батька, що стояв на середині кімнати з мошонкою в руці, спокійний, певний себе.

— А я тобі не казала, що до того скота шкода говорити! Він на отрую для мене дав би скорше, аби я вже раз сконала...

— Ет, не говори дурниць! Врешті що я маю тобі помагати! А менї хто поможе?...

— Таж то преціиь жінка татова! Мати татових дїтий!

— Жінка... мати дїтий! — промовив згірдливо. — Богато я мав з тої жінки, а ще більше з дїтий! Доки давав їсти...

— А ти, лайдаку, що хотїв? Аби жінка і малолїтнї дїти працювали на тебе, а ти вилежував ся? То ти мав совість замучувати свої дїти від наймолодших лїт! Ти хотїв, аби вони тебе, мене і цїлу купу твоїх дїтий годували, коли вони самі не мали добре що їсти, хоч гірко працювали! Хто зігнав Петра зі сьвіта, як не ти? За чиєю головою Юлька змарнувала свої молоді лїта, як не за твоєю? Дївчинище від чотирнацяти лїт уже вічно мусїла журити ся тим, що я й шестеро дїтий не маємо що в рот узяти! Ніг їй не ставало від біганя по лєкциях, а ще й сама вчила ся і менї по ночах помагала шити! Не доїла, бідна, не доспала! А ти жив, жив цїлою губою! Ти води навіть нїколи не пив, лише пиво, а нам ледви вистарчало на чай і сухий хлїб, і засушували ся ми ним цїлий свій вік!... Чому я нидїю нині? Чому всї твої дїти на купу не мають у собі і стільки крови, що її в тебе в лицї...

— Бо ти хирляк і всї вони в тебе вдали ся! Умер Петро, Юлька піде за ним, потім Остап, і так далї, по черзї... але я сьому певно не винен!...

— Ти! ти потворо! Вони, біднята, цїлий свій вік із голоду пухли!

— І сьому ти винна! По що тобі прийшла до голови фантазія кинути мене перед чотирма роками?

— Фантазія?... Аби ти з такою фантазією конав, з якою я покидала тебе! Нїби ти не знаєш, яка біда, яка крайна нужда спонукала мене до того? А того не знаєш, що за тих чотири роки ми всї віджили!? Ми в тебе на Великдень того не їли, що тепер у будний день їмо!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Га! Панує́те! Пануйте! А я бідував, гірко бідував на селї! Чорний хлїб мусїв їсти, бо не було кому спекти пшеничного... Молоком лише жив!

— До чого та бесїда доведе? — вмішала ся Ольга.

— Мама хоче говорити, то нехай виговорить ся!

— Бодай тобі так здихати було легко, як менї з тобою легко говорити! Тай як хочеть ся!...

— Мамо! Як у сїй хвилї не перестанете говорити, то я собі піду з хати і нехай що хоче дїєть ся!

— Ой, бій ся Бога! Та як тут не говорити! Менї мало серце не трісне! І по що ти пустила сього потвора?! Геть менї з хати! Геть, ти плюгавче, ти псе!

Недужа сїла на ліжку і пястуками грозила чоловікови.

— От не казила би ся ти! І так здихаєш!...

— Ти здохнеш, собако! Я на злість тобі буду жити! Буду, буду жити! І твоїх гроший на лїки не потребую!

— Бо я не дам!

— Подави ся своїми грішми! А менї з хати забирай ся зараз! Бо я тобі очи з лоба видру!

Недужа схопила ся з ліжка і як би Ольга не вивела була чим скорше на силу батька до кухнї, кинула би ся була на нього.

— Тату, йдїть собі, прошу вас, ідїть собі! Чого ви хочете від нас? Ми від вас нїчого вже не потребуємо, дамо собі якось раду! Лише не мучте нас!... — просила Ольга крайно роздразнена.

— Адже-ж вільно менї довідати ся...

— Про смерть мами довідаєте ся і так, а про здоровлє і житє вам байдуже...

— Я смерти її не чекаю...

— Ну, добре вже, добре! Йдїть, я мушу вертати до мами...

— Женеш мене?! І ти вже така? І тебе вже мати переробила на своє копито?...

— Не було що переробляти! Я-ж і сама бачу...

— Всї проти мене! Мати таку велику родину, а лишити ся самому без нїкого... Борони Боже слабости, води нема кому подати старому... О! Боже! Боже! Боже!

— Нехай тато не грають комедиї!...

— І ти так до мене говориш?! Ти собаче насїнє!

— Я донька свого батька!...

— Чорт тебе знає, хто твій батько!...

Generated on 2015-07-04 09:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Що?... Як ви сьміете?!...

— Оля! Оля! — кликала слабим голосом недужа.

— Зараз, мамо!

А обертаючи ся до батька:

— Я не ваша донька, значить, може бути... Бо страшно подумати, що я донька такого потвора, не чоловіка! Добре! Але тепер я не хочу більше видіти вас тут у сій хаті! Прошу!...

І показала на двері.

— Піду, коли менї сподобаєть ся! Я маю право тут бути, а навіть сю хату назвати своєю!

— Право? Яке право? Що за право?

При останніх словах старий вернув у кімнату, розсів ся на кріслї і почав спокійно крутити папіроску. Ольга, що від неспаних ночий, жури і роздразненя ледви держала ся на ногах, а сею подією з батьком до разу була зломана, вернула також до кімнати, впала мов мертва на крісло і почала судорожно хлипати. Недужа змучена віддихала тяжко. Старий пускав клуби диму в сторону ліжка і буркотів якусь веселу пісоньку. Посидів так хвильку, врештї взяв капелюх і мовчки вийшов.

Ще хвиля і прогомонїли його кроки. І знов залягла хату тиша. Донька вітхнула глубоко, а мати перехрестила ся і почала щось шептати дрожачими зі зворушеня устами.

— Одного лише не розумію, як мама могли з тим чоловіком жити двацять кілька років? — промовила перша донька.

Мати не відповіла довго.

— А чиж се було житє? — простогнала нарештї. — Каторга! Гірше! Гірше найтяжшої неволї!! Нї дня, нї години, нї хвилини спокійної, свобідної!

— Чому-ж так?... Для чого?... Чому?...

— Для вас, для дїтий я терпіла всьо! Нехай, гадаю, не будуть без батька!... А таки мусїла кинути! Мусїла розійти ся!

По хвилї процїдила крізь зуби зі злобою:

— Був би вас за тих чотири роки ще двоє-троє причиннив, а в кінцї мусїло би стати ся, що стало ся...

Замовкла. Її голова впала на подушки. Вона зажмурила очи і потонула в думках.

А донька вслухала ся в гомін останніх слів матери. „Ще двоє-троє причинив би, а в кінцї мусїло би стати ся, що стало ся".

Generated on 2015-07-04 09:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

А він як і нині не журив би ся ні раз, чи мають вони що їсти, та його жінка й дїти... На лїки не хотїв дати...

— Коби житє їм дати, а як вони те житє прожиють... Ой, алé!...

— Мамо! Що мама кажуть! Нехай мама перестануть думати про се! Лїкар наказував спокій...

— Мовиш: не думати! А деж дїти ті думки?...

— Та нехай там уже! Не впущу більше! На поріг не впущу, не то до хати! Не прийде сюди вже нїколи!

— Не прийде?... Ой чому не прийде! Їсти мою душу буде приходити вічно... аж доки не вирве її, аж доки останньої пушки духу з мене не випре... Вічно буде приходити!... Така вже моя доля!...

— Ой, така вже наша доля!...

Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В. Левенко.

Абдул-Газіс.

Історична фантазія.

З найбільшими поважанням та любовю
присьвячую любій дружині моїй Ю. В. Л.

I.

Магомет Оглї був останнїм ханом у Дейламу. Росийське царство, колись мале і далеке, так що за його мало й чули у Дейламу, ширшало-більшало повойовуючи сусїдів, і розрісшись аж до межі Дейламу, посїло й його. Стало ся се за хана Магомета Оглї. Невдатний був хан із Магомета Оглї. Ще не старий, та розпещений і змарнїлий, мав він скажену, а разом ледачу і боязку наче в зайця душу. Ласий до доброї страви та гарних жінок бенкетував він день-у-день у гаремі. Заваджали йому державні справи і коли доводилось брати ся до їх, він лютив ся і вчиняв грізні без розуму кари. Не любив рідного краю Магомет Оглї, не журив ся його долею, тільки за себе трусив ся, за свою силу й роскошї, та боячись росийського царя все поступав ся йому і сам понустив свій край на поталу.

Йшов поголос між народом, що милуванець ханський Абдул-Газіс призводить хана до сього і нарід ремствував потай на хана, а дужче ще на Газіса.

Абдул-Газіс був наймолодший та найближчий до хана зміж радників: йому тільки що перейшло 35 лїт. Був се ставний красун, чорнявий та кучерявий, з рисами мов з мармуру вирізаними, з очима темними наче ніч та палкими, мов десь у їх глибинї все жеврів ся таємний вогонь. А глибока зморщка, що з високого,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ясного чола круто спускала ся йому між рясні брови, виявляла тверду вдачу і рішучість.

Від 15-ти літ зростав Газіс на чужині у Росиї, і йшов поговір, вивчив ся там проклятої науки гаспидських чортів. Вже й тодї, хотїли чи не хотїли, мусїли хани приймати в себе царських посланцїв, а своїх до царя засилати, і Магометів батько вирядив до росийського двору разом зі старими посланцями і Абдул-Газіса, сироту значного роду, щоб змалку придивив ся до ворожих звичаїв і хитрощів, та вивчив ся відмагати ся від їх.

Вчив ся Газіс у чужій школї, читав росийські книжки, придивляв ся до росийського життя і почало йому здавати ся, нїби те чужоземне життя краще, нїж життя в рідному краю. Спокушало спокусою хлопця, та чи диво, що й спокушало, коли і ста́лі вже люди, старі посланцї ханські, згадуючи рідний Дейлам, важко замислювали ся, а шайтан натуркував їм тодї у вуха облудні думки, нагадуючи про кривди счинені ханом чи їм, чи їхнїм знайомим та кревним.

Тодї, мов зловивши себе на лихому, схаменуть ся і змовкнуть Дейламцї, кожен дужче засмокче з цибуха і серед хмар сивого диму зависне у посольстві турботна тиша. Хиба в ряди-годи вирветь ся у когось непокірне вітхання та перегодом обізветь ся хтось:

— На те воля була його милости хана!

— А також Аллахова воля! — додасть поважно иньший, тай змовкнуть усї.

Газіс, як молодший, не забирав голосу в розмовах, та бачив і чув, що не було в сих пригнїчених людях покори та задоволення, до яких вони приневолювали себе. Дивить ся було він розпаленими очима кудись понад голови присутним і згадують ся йому сьвітлі круговиди рідного краю: сади, арики, степи, міста, закрашені струнками мечетями і баштами... рідний люд, що відбува злиденне і пригнїчене життя серед тієї обдарованої Богом країни, а понад усїм тим мов якась гидка пляма, якась страшна поява, його-мосць, син місяця, заступник пророків та зверхник цїлого сьвіта... вельможний хан...

А чужинцї поводили ся з Газісом на диво добре. Вельможне панство привітно витало, вчителї шкіл, де вчив ся, так було їм наказано, надзвичайно жалували, сам цар часто згадував за Газіса і велїв закликати його на роскішні вечірки до свого палацу... Все те робило ся з думкою прихилити до себе значного Дейламця,

Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

щоб колись повернути його на користь своїм заходом у Дейламу; та не вгадував Газіс тієї хитрої думки, подобались йому привітні та гречні чужинці і все здавало ся в їх гарне, краще багато, ніж справді було... Де далі жаль на бездолля рідного краю дужче і частіще турбував Газіса і не було з ким розгадати того смутку, бо Дейламці налякані і сторожкі не давали ся на розмову, а чужинці, коли Газіс обертав ся до їх зі своїми турботами, відповідали для обачности невважно і байдуже.

— Ну, в вас певно не добре, та винні ви самі! Нарід, який може терпіти подібну наругу, тяжко попсований і не вартий кращої долі...

— Так! — вболіваючи думав Газіс. — Справді наш бідний нарід тяжко попсований, нема в його сили опертись могутній сваволі, наче віл тягне покірно ярмо. Та коли сам він не в силі рятувати себе, таки хтось має обовязок рятувати його... Але як? Як се можна зробити самому?!

Відповіді на се Газіс не мав і часто душило його зневіря, а думки тисли серце і точили голову.

Так зростав він на чужині, а коли дійшов певних літ, до його почав звертати ся з закидами один із найстарших російських урядовців.

— Як що життя таке важке дома, чи не краще жити в гостях? Як що не сила визволити ся самим, чому не скористуватись дружньою сусідською помічю? Чи не краще змінити лихого хана на доброго царя, а ніж дати ханови коверзувати усім людом?

Так попереду наздогад, де далі отвертіще, навчив хитрий Росиянин Газіса, здіймаючи у йому сумніви цілою тучою.

— Чи се зрада рідному краю, чи рятунок йому? Чи злочин, чи геройський вчинок мудрого, що сам тільки розуміє те, чого не вдатен збагнути невидючий загал, юрба?

Та ще хто й зна, чи пристав би Газіс на спокусливу пораду, як би день-у-день не надходили і не баламутили його чутки про ханські кривди, як би не вражала його зневага чужинців до покори його земляків? Але все те примусом силувало Газіса пристати.

Коли давав згоду, очи блищали йому жорстким блиском, як відгострена криця під місячним промінєм.

Змовившись із Росиянами, Газіс незабаром поїхав у Дейлам. Російський уряд почав вимагати, щоб хан забрав його з Росії.

Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Зробили так, бо знали, що хан більше прихилить ся до Газіса за те, що він спротивив ся Росиянам. Справді Магомет зразу наставив його на високу посаду свого радника, а Газіс заходив ся пильнувати, щоб здобути собі перевагу над иньшими радними та прибрати хана до рук.

Потураючи Магометовій вдачі, щоб подобати ся йому, Газіс почав манити його надзвичайними роскошами і розпустою, на які надивив ся в пишній росийській столиці. Сї нечувані у Дейламі вигадки коштували так велико, що ханських скарбів не вистачало на їх, і Газіс почав радити ханови позичити гроший у росийського уряду. Иньші радники не годились на се, та Газіс заспокоїв і хана й їх, що позичені гроші підуть на кращу зброю та на оборону від ворогів і таки повернув на своє. Коли-ж гроші були вже позичені, тодї користуючись із хисткої ханської вдачі, Газіс перевів їх усї на самі ханські примхи і бенкетуючи з ханом сьвітив потайно на його своїми чорними, повними зневажливої перемоги очима.

Де далї дужче напосїдав цар на хана. Насамперед на запоруку своєї позики доміг ся права збирати у Дейламу деякі податки; трохи згодом забажав спорудити залїзницю через землї дейламські... Кожне таке допоминання царське чинило в ханському уряді зляканий заколот, наче в розворушеному мурашнику. Більшість радників схиляли хана на опір, а хоч би й на війну, та Газіс усе відмовляв його, чи підманюючи утїхами спокійного життя в ласки росийського царя, чи лякаючи царською силою і карою. Обережно, хитро та на здогад тільки лякав хана Газіс; знав він, що звиклий до лестощів хан не стерпить, щоб хтось казав йому в вічи, що він не найдужчий на сьвітї. Та закрасивши слово своє облесливою хвалою, Газіс примушував таки хана тремтїти і коритись.

Минуло ще тва-три роки і цар почав вимагати в Магомета Оглї, щоб пустив у Дейлам росийське військо, нїби на оборону залїзницї та збірщиків. Се допоминання розсердило хана і не легко було Газісови заспокоїти його. Скликано раду. Зарання збігли ся радники. Не няли віри один одному, кожен стеріг ся, щоб иньший не зрадив і не обмовив його перед Газісом, то досї й не змовлялись нїколи про справи державні, а через те й не могли одностайно стати на оборону своєї думки. Ще й тепер, хоч як стурбували ся за долю і свою і рідного краю, зразу нїхто не зважив ся зняти отверто розмову про те, про що думали кожен. Та від коли

Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

на сьвітї Дейлам, не було ще такого неспокійного настрою серед ханської ради. Знати було, що далї радники не схотять тай не зможуть мовчати, що наче туча зняло ся у їх почуття і поломило, скрутило і давню звичку і байдужість і ляк сороміцький. Скрізь по кутках і між стовпами величезної радницької залї збирались гуртки, чули ся запити, закиди і шепотом і в голос, що далї все голоснїші та сьміливіші.

— Що то хан відповість цареви?

— Чи вельможному ханови можна стерпіти джаурське нахабство?

— Росийський чорт забажав через міру!

— Великий вчителю, що бува вовкови, коли він роззявить пащеку на дуже великий шмат? — увесь тремтячи від гнїву, та ще боячись своїх слів, питаєть ся в иньшому кутку молодший радник у старшого.

— Найчастїше він давить ся, синку! — відповідає той з натиском.

— Дай Боже!

— Хоч би подавили ся з їм і всї його підніжки і прибічники, а насамперед ті, хто облудно велича Магометове імя! — обізвав ся приступаючи третїй, натякаючи на Газіса.

Помалу завзятість збільшувалась, настрій здіймав ся, почала ся загальна гутірка, де в кого заворушилась надія, що наспів отсе час підкопати ся під Газіса і таки почували себе рішучійше і висловлялись гострійше. Газіса ще не було, він спізнив ся, бо мусїв дати лад щоденним справам свого уряду, та коли й прийшов, се не спинило нїкого. З тих, хто давнїйше хапали ся привитати ся з їм, ховаючи ненависть за ласкавою розмовою та поклонами, сьогоднї мало хто й обізвав ся до його. Газіс почував, як звідусїль стежили за їм повні лютости погляди, а один палкійший радник навмисне завважив на всю хату.

— Що буде з нами? Аллах! Гнїв та ненависть шарпають менї серце, коли здумаю, що ворог із військами хоче зайти в сьвятий Дейлам!

Наче дожидались на те, всї заворушили ся. І зразу неначе на те, щоб натхнути завзяття і тим, хто ще досї вагав ся, залунав твердий та впевнений голос найстаршого з радників Мустафи:

— Нї, не буде сього! Що зроблять чужинцї з нашим краєм та вірою, з нашими дїтьми і нами, коли ми поступимось їм? Вони

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

видеруть у нас наші добра, захоплять землю, посядуть владу... Хтож схоче самохіть, без опору віддати себе і весь свій рід на поталу?!... Я старий уже, не маю нї боятись чого, нї сподівати ся більшої ласки... Сьогоднї таки я благати-му хана, щоб не слухав лукавих порад, щоб викидав геть із ради своєї зрадливе сьміття...

Гнївний, кусаючи губи дивив ся та слухав усе те Газіс.

Разом почули ся гуки: — Великий хан, великий хан іде...

Коли почала ся рада, Мустафа перший зняв голос...

Мустафа був найближший радник у Магометого батька тай сам Магомет, хоч не любив, та поважав і слухав ся його найбільше після Газіса. Ще з дитинства заховала ся в Магометови боязка, навіть побожна пошана до памяти свого суворого батька. Все зроблене їм здавало ся Магометови найкращим і він часом мимоволї корив ся тим, на кого звіряв ся батько. Не тим було воно так, щоб той усе робив добре та був розумнїйший за сина, але-ж небіжчик був людина твердої і рішучої волї і все робив із упертою певністю, наче иньше й не можна, а хисткий Магомет вагав ся над кожною справою і раз-у-раз бояв ся помилитись. До того батько дожив віку спокійно, а сам Магомет трусив ся за себе і за своє царство, скрізь увижали ся йому всякі страхи та здавало ся, що тільки через розумне порядкування батько визволяв ся від їх. А про те слухаючи батькових радників, Магомет іще дужче бояв ся їхньої зради, підзорив і за те не любив їх...

— Сину місяця, вельможний мій хане! — почав Мустафа. — Аллах настановля ханів пасти і доглядати правовірні народи! Він дає ханам силу та змогу побивати найдужчі джаурські царства! Всї землї, з краю в край сьвіта призначив він ханам Дейламу і надиха їх серце завзяттям у пень губити своїх ворогів! Не слухай же тих, хто набрав ся в джаурів мерзоти, зрік ся правдивої віри, а чужинців улюбив над своїх! Не давай їм лестощами труїти твоє серце! Серце ханське в Аллаховій волї, жаден із людий хай не важить ся верховодити їм! Тільки хан голова всїм, тільки він із наказу Аллаха порядкує всїма дїлами, а той, хто зважить ся звертати хана з правого шляху, заслугує на найбільшу кару...

За Мустафою обізвались і иньші. Всї завзялись на Газіса, гуртом збаламутили хана; скипів він від образи та гнїву, не хотїв уже й слухати, що скаже Газіс, а грізно сварив ся на його. Рада не довго тягла ся. Живо присуджено зняти війну, а по раді

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

хан, як наказував звичай, закликав радних до свого обіду. Завжди на обідах Магомет кликав Газіса сїдати поруч із собою, а сьогодні і не глянув на його. Становище Газісове робило ся дуже непевне. Неспокійні думки блискавкою спалахнули в йому. Добре знав він хисткий та дикий Магометів норов, знав, що кожен при певній умілости зможе і викликати ханський гнїв і обернути його на кого сам здума. Газіс бачив, що коли не поверне знов ханське серце до себе, то може ще й сїєї ночи хижі ханські доглядачі вдеруть ся до його у господу, запакують його в острог, а звідти він уже не вийде живий, хоч би хан і одумав ся того самого дня.

Непевність лютила Газіса. Двірська наволоч, гадав він, не соромити-меть ся нїяких засобів до боротьби. По щож менї панькатись зі щирощами та губити і себе і надумане дїло, що віддав уже на його стільки працї й сили? К чорту-ж сумнїви! І напруженєм цїлої волї подужавши огидливе почуття, Газіс наблизив ся до хана та низенько вклонившись мовив пошепки:

— За-ради Аллаха стережи ся, вельможний мій пане!

Ще за хвилю Магомет визирав пишно та грізно, та почувши пересторогу, хоч не знав ще від чого, зчулив ся, пополотнїв та наче понизшав; очи його заметляли ся, а обличчя затїпалось разом і з ляку і від злости.

— Хиба... ти помітив... щось? — загикуючись та озираючись навкруги спитав він.

— Вельможний хане! Сьогодні я тяжко завинив ся тобі, бо розгнївав тебе. Каю ся, карай мене, коханий мій хане, та благаю, послухай ще в останнє: ходїмо кудись зпоміж гурту...

— Заждїть тут! — надзвичайно голосно, хоч уривчасто гукнув хан до двораків і повів Газіса до другого покою.

Радники не могли очуняти ся від тої несподіванки. Радісне почуття перемоги знов замінило ся в їх боязним пригнїченням; впоряжені лави, якими йшли вони позад хана, розладили ся, а самі вони збентежено заметушили ся по хатї, обзиваючись один до одного неспокійним шепотом. Проклятий зрадник уміє так хитро мов іграшкою верховодити ханом і посивілі, намудровані в хитрощах і лестощах двораки з заздрістю та боязню дожидали ся похмурі, коли то скінчить ся Газісова розмова з ханом, від якої не сподївали ся вже нїчого доброго.

Довгі хвилини йшли, а вона все тягла ся.

Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Та щож ти помітив на Мустафі? — ледви ступивши за двері похапки спитав у-друге хан.

— Сьвітлий хане! Вже від давна спостерігаю я, коли ти не дивиш ся на Мустафу, а він не сподіваєть ся, щоб хтось иньший стежив за ним, його лихі погляди на твойому ясному обличчі. Я не згожував ся підзорити на Мустафу. Сам знаєш, усї вважають його за щирого підніжка твого... Я думав: може я помиляю ся, але я все сторожкий, де ходить о тебе, коханий мій хане; мої очи лякають мене, а прикрі чутки наганяють неспокій... Ти сам такий сьміливий! твоє серце не знає обережности! Та хоч не для себе, та для рідного краю не маєш права не оберігати ся, хане! Бо хтож окрім Аллаха і Пророка може відати, де й на кого чатує лихо та зрада?... В старовину жив могутній хан; не схотів він підзорити на улюбленого слугу свого тоді навіть, коли остерігали його. Щире серце ханське не могло припустити зради від старого дворака, якого і він і батько його вивели в безвісности до найвищої поваги. Та нїкчемний зрадник не схаменув ся, нїкчемне серце його не вжахнуло ся вчинку, від якого саме небо тремтїло... І вмер добрий хан...

Заляканий Магомет зовсїм спантеличив ся.

— Що ти кажеш? Як може бути, щоб Мустафа?... Я не можу того припустити!... Але нї... стрівай... Та кажеш, чутки... Які чутки? — раз з певністю, раз зневірений плутав хан і не скінчив питання. Хвилинами щось нїби перетинало йому голос.

— Сьогоднї, коли я йшов сюди, перестрів мене чоловік. Він спинив мене і сказав: „Скажи ханови, щоб стеріг ся Мустафи!“ Я не знаю, хто він; він не няв менї віри, чи я дужче люблю Мустафу, чи тебе, і не схотів виявити, хто він. Зупинити його я не міг; я йшов сам і мусїв поспішатись до ради перестерегти тебе. Я не знаю, чи правду казав незнайомий, не знаю, як і коли надумав ся зрадити Мустафа, та про всяк случай раджу тобі: звели сьогоднї йому заміняти ся стравою з тобою. Хай затямлять і він і всї, що нї для кого немає відміни, що ти стережеш ся всїх, що нїчия злість не заскочить тебе не на поготові. Се буде їм добра пересторога! Вельможний хане! Мустафа давнїй з предків слуга твій. Великий розум його! Сьогоднї дав він тобі добру пораду, а я, дурний, не потрапив сказати розумне слово та розгнївав себе. Каю ся, благаю: даруй менї! Але зглянь ся на се: може тим і була дурна моя рада, що я над усїх, над усе люблю

Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тебе, ясний мій пане, а Мустафа тим і міг порадити добре, що його порожнє серце не лякало його за твою долю. Що Мустафі, хане, ти і твоя доля?! Він бажає бити ся з ворогом, здобувати слави собі і Дейламу, а хоч будуть із того тобі турботи і неспокій, а хоч ворог подужає і забере твоє царство, що по тім Мустафі? Дейлам буде, Мустафа буде, не буде лиш Магомета Оглї! Та на віщо менї той Дейлам, як не буде тебе?! Ти над усїх могутнїйший, хане, нїхто не може подолїти тебе, як зайцї бігти-муть вороги сперед тебе, та часом Аллах посила і на улюблених синів своїх покуту та лихо і мозок холоне менї від думки, що може й тобі призначена Аллахом покута! Велика сила в росийського царя; подужавши не дає він милости тим, хто йшов проти його, та він усе ласкавий до тих, хто поступає йому. Скільки царів прихилилось до його і надзвичайною ласкою, дивовижними роскошами обдаровані вони і нащадки їхнї з роду в рід князюють під його рукою. На пів сьвіту розлягла ся царська земля і нїхто не здола полїчити всї його добра. Вік наш недовгий, хане! По що для чужої примхи труїти неспокоєм та небезпекою хвилини, які можна віддати втїсї та пестощам? І так скоро мусимо кинути сей радісний сьвіт та йти на з'їжу черві в темні глибини землї. Не пускай з рук щасливих хвилин! Хай Мустафі, дворакам, Дейламу, будь кому буде гірше від того, що се обходить тебе, любий хане!

Довго ще напучував хана Газіс і знов хан підлягав йому де далї все дужче. Сумнїви і неспокій почали баламутити Магомета Оглї; обізвав ся жаль за безжурним життям, розгоряв ся шалений жах перед тією непевною війною, здіймаючи в Магометови ненависть до тих, хто нахиляв його на таку небезпечність. Нарештї він не здолав далї слухати, так наче мусїло-б скоїти ся щось страшного, як би прогаяв іще хоч хвилину. Роздратований порвав ся він до покою, де снувало ся дожидаючи перелякане дворацтво, і скажено гукнувши на цїлу хату: „Не хочу сеї проклятої війни, не буде її!“ — похмурий подав ся до їдальнї.

Слїдом за ханом вийшов і Газіс, зневажливо пронизуючи довгим поглядом розполохану юрбу дворакiв, що й собі мляво чвалали за ханом.

Коли сїли до столу, панувала важка тиша, наче всї дожидали ся чогось страшного. Ледви внесено страву, Магомет Оглї звелїв Мустафі нести йому свою миску. Хан дивив ся неймовірно і люто, та наче соромив ся, не на Мустафу, а вперто до долу,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

а Газіс тїшачись із наруги над ворогом так і впяв ся в Мустафу насьмішкуватим поглядом, байдуже бавлячись китицями свого халата. Справдї се була тяжка наруга Мустафі. З молодих лїт біля ханів, він іще з роду не зазнав такої. Зблїд Мустафа, розпалив ся і не вважаючи ні на грізний гнїв ханський, ні на переляк у товаристві, хотїв докоряти ханови. Та глянувши на хана замовк, похилившись поніс свою миску, взяв ханську від хана, присягаючись в серцї помститись на Газісї.

Тьмяно сунув ся час за обідом; мовчали двораки, мовчав стурбований хан, тільки Газіс не вгавав розважати його і таки розважив в кінцї. Тодї нахилившись до хана він тихо завважив:

— По обідї прожени сих сичів. Ми краще побавимось самі. Бачиш, як люблять вони один одного та ненавидять тебе. Російське військо ще придасть ся тобі і для оборони від їхньої лютости.

Вже другого дня Магомет послав до царя сповістити згоду свою, щоб царське військо йшло в Дейлам. Чутка про се пішла між дейламським народом. Нарід заворушив ся; мулли та значні люди розпалювали його. Та російське військо, скупчене біля самого кордону, вже йшло і незабаром мусїло стати в Дейламі. Затримати його без ханського наказу не було змоги і через те нарід тільки ремствував та сварив ся, а не зважував ся на повстання. Тільки коли траплялось Газісови переїздити між натовпом люду, зміж юрби чи з закутків чули ся наздогін йому голосні прокляття, а часом летїло каміння.

Та Газіс гордував народнїм незадоволеннем. „Темний і дикий нарід, думав він, не розуміє своєї користи ні лиха. Сотки років старанно як віл тягне він ханське ярмо та ще шкодує за їм і лютує на тих, хто визволяє його. Народови аби звикла снасть, він любити-ме її і як слїпець боячись усього нового, не схоче скидати її. За його се треба зробити, його треба примусити, а від тодї звикне та дякувати-ме“. Надумавшись так Газіс не вважав більше на народнїй поголос, а тільки поставляв скрізь сторожу, наказав дужче пильнувати шпігунам та приставив кількох сердюків їздити за собою для оборони.

II.

Недалеко дейламської столицї здіймали ся дикі скелясті гори, а в тих горах від давна оселив ся відомий на ввесь Дейлам та

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дуже поважаний мулла́ Сулейман. Давнього віку людина був той Сулейман, за молоду був він муллою в самій столиці, і що він визначав ся між муллами вченістю та заглубленням у письмі, то й віддавали йому синів до науки найзначнїйші дейламські пани. І Газіс поки ще не їздив до Росиї, теж учив ся в Сулеймана і дуже тодї поважав та кохав його. Минули роки. Втомившись життям, зрозумівши глибше марноту його, покинув Сулейман бучний город і забив ся в гірські нетри, шукаючи простору від життєвих турбот для вільної думки та захисту від гріха у повсякчасних молитвах та єднанні з Богом. Про те не зміг Сулейман затаїтись від людий у своїй криївці, бо горяче поважали Дейламцї життя його та глибінь його розуму і бажали від його науки. Скільки не зміняв він своє житло, скільки не переходив із печері в печерю, все незабаром між людом розходилась чутка про се і тисячами збігались до його прочани за порадою, наукою та розвагою. Тепер, коли у Дейламі скоїло ся таке лихо, звістка про се дійшла зараз до Сулеймана. Забув він уже думати про всї життєві клопоти, все на сїм сьвітї вважав за дрібницю, і сам намагав ся і людий навчав раз-у-раз занедбувати клопіт сїєї землї та хилитись до божого дїла, а ся звістка гірко вразила його. Замислив ся тяжко старий: Газіса він знав колись, колись любив його щире серце та гострий розум і не міг припускати, щоб Газіс так знївечив ся, щоб робив те, що робив, із лихого наміру, для своєї користи. Але щож примусило його зробити ся зрадником? Похилившись довго сидїв Сулейман, довго щось думав, вболївав та турбував ся, нарештї підвів ся, узяв патерицю і після стількох лїт рушив знов до столицї, між самий шарварок людський, де вже не сподївав ся бути нїколи.

Тим часом після згоди з царем хан зовсїм пустив ся берега. День-у-день у ханському палацу йшла гульня. Хан бенкетував тільки з Газісом, хиба в ряди-годи закликали вони ще двох-трьох з двірських, кого доберe Газіс. За те багато гуляло з їм веселого жіноцтва. Щоб забити ханову голову, не дати йому прислухати ся до народнього гомону, розгадувати і вагатись, Газіс поманював хана сими забавками, хоч самому вони опротивіли до несхочу. Справдї він втомлював ся до знемоги, ледви міг терпіти хана і чим більшу мав над їм силу, чув до його гірше обридження. Важко було Газісови не мати ні хвилї вільної, щоб зостати ся на самотї. Мусїв усе панькатись із ханом, бавити його, спостерігаючи

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

всї химерні вибрики ханського настрою, одмагатись від ворожих дворакiв, оберегати і хана і себе від пародньої помсти, а в ночи після бенкетів ще розпитувати та робити накази сторожі та шпігунам.

За тими клопотами не міг перевірити свої почуття, як хохїв би, бо хоч і був певний, що заходи його корисні Дейламцям, хоч гордував юрбою і її поглядами, та народній гнів баламутив його, збавляв його певности, а ненависть земляків ображала тяжко. Важко було Газісови і те, що не мав кому звірити своїх думок, не мав з ким щиро побалакати. Ще виряжаючись із Росиї він знав, що з Дейламцїв нїхто не пристане до його, що доведеть ся таїтись, мовчати, тільки хитрощами провадити справу. Йому здавалось, що він оговтав ся і звик уже до того, та останнїх часів йому не постачало вже сили до такого життя, не постачало сили бути одним одному серед людського натовпу, завжди самотним і нїколи на самотї. Напружуючи сили цїлої душі Газіс зацитькував іще себе і свої запити, та неваспокоєні і невдоволені вони раз-у-раз знов здіймали ся, вимагаючи відповіди та задоволення.

Однієї ночи Газіс повернув ся з двору до дому знеможений до краю. Кількох полїціянтів та шпігунів дожидались на його в передпокою, та він не здолав зразу балакати з їми, і видираючи хвилину у дїла пішов у дальші покої на другий поверх свого палацу та схилив ся над розчиненим вікном. За вікном розкинув ся пишний сад. Була чарівна, весняна, місячна ніч. Під її тихим подихом таємничо шепотять дерева. Місяць неначе приязно і жалісно, то знов неначе глузуючи заглядав у Газісову хату; не вгадаєш, чи пізнавши марноту всього на сїм сьвітї він сьміється ся з людських турбот, чи може й жалує разом бідолашних людий за те, що не можуть забути про їх. І в сяйві його поміж рідшим деревом і по темних закутках у гущавинї вбачаєть ся таємний рух без шелесту, без гомону, не знати чий, нїби якісь мари, як потайна сторожа крадькома снують ся по саду, назираючи за Газісом. І тиша, і невиразне шамотїння, і таємниче осьвітлення ночи, все дратує стурбовану людину, відбира спокій, ворушить чуття, здійма сумнїви... Збліднлий, ще білїйший під місячним сяйвом схилив ся задуманий Газіс, не здолає нї розгадати їх, нї спинити та братись до дїла. І думки про дїло і турботні запити збили ся разом, товчуть ся і витискають по черзї одно одного.

Ось зненацька щось рипнуло дверима і відчинило їх. Газіс схопив ся наче зляканий, раптом обернув ся і вдивляєть ся виря-

Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ченими очима у пітьму глибшої частини хати, куди не сягає місячний промінь.

— Селям аламлик! — почув він. На дверях манячіла якась постать.

— Аламлик селям! — ще не зовсім заспокоївшись відказав Газіс.

— Не пізнаєш? Газісе! Я Сулейман, твій учитель, — мовив гість помітивши здивуваннє та неспокій господаря.

— Газісе! — казав він далї. — Я був тобі вчителем. Аллах велить поважати своїх учителїв. Я мулла́ і дервіш Аллахів і він наказує слухати нас. Коли шайтан спокушає людий любих Аллахови, він посила посланців рятувати їх. І до тебе прислав він мене... Від коли зійшов я зпоміж людий, ще не було менї такого наказу. Мабуть великий гріх спокушає тебе, та дуже клопочеть ся про тебе Аллах, бо вперше для тебе наказано менї кинути молитви... Корись же Аллаховій волї!

— З шанобою витаю тебе, високочесний Сулеймане! Прохаю, сїдай у мене гостем, — низько вклоняючись і показуючи на широку, мягку отоманку прибрану роскішними килимами відказав Газіс запанувавши над собою. — Раз-у-раз із найбільшою дякою згадую про твою науку, радо слухати-му твоє слово. Та не розумію, чим я переступив волю твою і за який гріх докоряєш менї?

— Покинь, Газісе, двірську розмову! Не силкуй ся даремне хитрощами заплутати мої думки. Для малої справи не покинув би я своєї нетри, а того, задля чого прийшов, не можу забути, хоч ти й не радий слухати. Кажи, на віщо і за віщо надумав ся ти зрадити свій рідний край?

Газіс мимоволї почував повагу до сього старого, що хоч і помилив ся на його думку, та єдиний на цїлий Дейлам отверто і сьміливо зняв із їм розмову і вболївав за громадськими справами, не за своєю користю. Через те й не зважив ся він нагримати на Сулеймана, як нагримав би на кожного иньшого, щоб не вяз, де не має клопоту. А про те й виявити йому свої справжнї заміри здало ся з початку Газісови неможливою нїсенїтницею. Роздразнений тим, що мусить викручуватись, міркуючи, як би позбути ся неприємної розмови, він відказав, аби не мовчати.

— Що ти кажеш? Як то зрадити?

— Годї, Газісе! Ввесь Дейлам знає, ввесь нарід знає та пробі кричить: рятуйте! і клине тебе... Хтож як не ти верховодить

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ханом та схиляє його підлягати Урусу? За віщо топиш нас у неволю? Гомонять, що ти запродав ся... Як би я поняв тому віри, ти-б не побачив мене. Та я знав твого батька, — кращої людини не було в Дейламі. Памятаю й тебе щирим хлопцем... Не можу думати, щоб Абдул із роду Газісів так зледачів... Сину! щось иньше призводить тебе на сей гріх? Не цурай ся моєї поради, не крий ся від старого вчителя...

Газіс мовчав. Знову пильно забажалось йому з'ясувати отверто свої болючі, стільки літ від усіх заховані думки, скинути з себе ганебне підозріння, на ввесь голос гукнути Дейламцям, що не зраджує, а рятує їх; і хоч добре тямив, що не прихилить до своїх думок Сулеймана, що той почне вмовляти його, а не умовивши здійме боротьбу до загину, та потреба висловитись знов розпалила ся і тягла до отвертої розмови з Сулейманом. Розум Газісів корив ся бажанням. „На що, думав Газіс, тепер таїти ся від Сулеймана? Нїхто не почує нас. Хан не любить його, Сулейманови нїяк і доступитись до хана, тай хан не пойме йому віри".

А Сулейман казав далї:

— Я знаю, твоє серце розпалило ся помстою. І в тебе, як у кожного з нас багато близьких і рідних загублені ханом. Та караючи хана, ти скараєш безневинний дейламський нарід. Не вже байдуже тобі за його долю? Не вже згасла твоя любов до Дейламу і не спиняє тебе?!

— Хиба-ж Дейламцям так добре під ханом? — захоплений своїми думками тихо-тихо, мов не він, а самі тільки ґуби його, промовив Газіс.

— Та краще-ж, нїж у ярмі у чужинців!

— Краще, ти кажеш, а може-ж і нї, може не краще? — так само мов непритомний і наче тільки до себе мовив Газіс. Та зненацька, ввесь зворушивши ся гостро додав:

— Немає гіршої наруги та катування над ті, що терплять Дейламцї! Велике щастя! Ми раби і підніжки такі нїкчемні та знищені, що не маємо й найменших прав, а паскуда хан коверзує нами, як здума!

Угадував Сулейман, що Газіс ненавидить хана, та почувши, що він хоче рятувати Дейламців віддавши їх у неволю чужинцям, здивував ся надзвичайно. І в думцї не покладав собі Сулейман нїчого такого. Здивований аж замовк на хвилину і вже перегодом схаменувшись відповів палко:

Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Не за хана я оступаю ся і не за наше безладдя! Життя Дейламців справді важке, та не вже ти сподіваєш ся кращого для нас від чужинців? З доброї ласки вони нам нїчого не зроблять. Ми потрібні їм тільки на те, щоб дерти з нас шкуру. І дертимуть десять раз гірше за хана. Тепер знущаєть ся з нас він та купка його прибічних, таких ось, як ти; тодї-ж знущати-меть ся кожен Урус, якого втискає до нас безщасна година. А їх набіжать тисячі дуванити наше добро. Вони коверзувати-муть нами, гнобити-муть нас, бо ми не їхнього роду; топтати-муть нашу віру і звичаї і все повернуть у нас собі на користь, а нам на наругу та лихо!

— Ну, що до віри і звичаїв, народови се байдуже, хоч їх і змінити.

— Кажи так за себе, коли тобі байдуже про їх, та не важ ся за иньших зрікати ся віри і звичаїв!

— То ти знечевя й жури ся за їми! — гостро і глузуючи віддав Гавіс. — А народнїй добробит залежить не від їх, а від того, які закони дають народови ряд. Росийські закони правдивійші і кращі за наші, тай жити Дейламцям буде лекше під росийським урядом...

— Та же закони ті запровадять у нас не за нашою згодою, але з примусу чужого народу. Сеж свавольство і наруга над нами! Не звиклі, не зрозумілі, противні звичаям, потребам та поглядам нашим, вони придадуть ся тільки на те, щоб Урусам лекше було грабувати нас. Хай уруські закони і кращі, ми не знаємо їх, ми инакше розуміємо життя і все переступати-мемо їх, здобуваючи кари та втрати за те... Тай чи певний ще ти, що Уруси до нас прикладуть ті самі закони, які прикладають до себе? Силою запанують, то силою й зроблять, що схочуть!

— Ат! Годї стерегти ся маленьких нелагод, коли все так погано, як у нас. Треба зломати і змінити все, хоч зразу може й буде здавати ся важко. Привикнете згодом до кращого, будете дякувати!

— Та не вже-ж справді не наукою, але батогами, кулями та чужинським насильством надумав ся ти дати щастя свойому народови? А що, як ти помиляєш ся і уруський ряд нам не піде на добре? Тодї вже нї ти, нї сам Дейламський нарід не поверне назад, бо не мати-ме сили прогнати осоружних гостий. Ще хана ми може колись і приневолили-б робити так, як уважали-б за краще,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

але як приневолимо цілий нарід, дужчий за нас, який панувати-ме над нами? Чужинська неволя буде гірша за ханську і з неї вже не визволимо ся власними силами. Край сей обдерyть чужинці, без науки задичавіє нарід наш і тільки захована ненависть та нахабне хижацтво розповсюдять ся на його просторах!...

Похмуро і сердито відказав Газіс: — Своїм розумом жити можуть хто хоче, не Дейламці. Скільки народів ще були дикі, коли ми вже пишались осьвітою. Тепер вони вже випередили нас і завели в себе людське життя, а Дейлам доси нидіє у рабстві. Нам із нашою упертою залюбленістю до всього свого, хоч гидкого, не можна нїчого довести; ми все додержувати-мем та оберігатимем кожну свою стародавню нїсенїтницю, нестямно чіпляючись за неї. Нас тільки за чужим приводом і можна зсунути з мертвого місця, коли перетрощити і перемісити попереду у ступі і з місива зробити нових. Хиба-ж тоді ми покращаємо та порозумнїйшаємо!

— Чуєш, Газісе, не жартуй нашою долею, не зазїхай знищити нас! Або схаменись, або зараз я піду до хана, гукати-му по майданах і вулицях, зібю ввесь нарід і задавлю тебе як непотрібного зрадника, сам задавлю тебе своїми руками!

Очи в старого Сулеймана займали ся блискавками, він аж тремтїв, а його збліґдле в білому волоссю обличчя палало гнївом. Він скочив і наступав на Газіса.

— Не ставай на дорозї, старий, стережись! Я не дам загубити нї себе, нї справу свою! — гостро, з погрозою спинив Сулеймана Газіс.

Та Сулейман не вгавав.

— Ну! Шкодую, що балакав із тобою... та нема вже иньшої ради! — І Газіс заплескав у долонї. З дальших покоїв почула ся тупотня і вбігло кількок вартових.

— Вяжіть його! — сказав Газіс.

Сторожа вагала ся. Сулеймана знали всї у Дейламі. І слава про його, що він сьвятий, спиняла людий.

— Не чули?!

Спокійне на вигляд Газісове обличчя було просто страшне. Поволи він почав витягати пістоля з-за череса і наче пік очима неслухняних вояків.

Вояки скорили ся і приступили до Сулеймана, та руки в їх тремтїли і не слухались. Тим часом Газіс швидко ходив по хатї, суворо позиркуючи, як вони мляво та з неохотою справляли його наказ.

Generated on 2015-07-04 10:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сулейман не змагав ся та не вгавав ганити Газіса.

— Проклятий зраднику! Поки я живий, не здихаєш ся мене і не заціпиш менї рота. І з острога гукати-му про твою зраду. А хоч би і збув ся мене, не полекша тобі, і поки сьвіт стоїть, дїди з проклоном переказувати-муть унукам за тебе!...

— Забийте йому рота і ведїть! швидче! ну?! — суворо наказував Газіс, силуючи себе не відвертати ся і не вийти з хати, щоб не появити зворушення. Досадував він тепер на себе. На віщо було розпускати пащеки із старим дурнем?! Схотїло ся якоїсь поради, розмови по щирости, натомість стурбував ся ще гірше та здобув ще зайвого клопоту! І на сторожу не можна покладати ся; а коли піде між нарід чутка, що вхоплено Сулеймана, то щоб се не було останньою краплею... Дейламцї пропадають за своїми попами. Всього ще днїв з чотири чи з пять треба спиняти нарід, поки підійдуть росийські війська, але що дня спиняти робить ся важче, а тут отся нахаба! Справдї добре-б, як би старого дурня забрав дїдько! Газісови ся думка вподобала ся... У вязниці се так легко зробити. Вагати ся з тим нема рації; коли важить ся доля цїлого краю, нема чого жалувати одну чи кільки дурних голов, хай не стоять на перешкоді... Але тодї певно піде поголос, здійметь ся заколот, тодї хто зна, чи не повстане і військо? Нї, так не можна! Навпаки, треба ще пильнувати, щоб Сулейманови нїчого не сталось, треба наказати, щоб часом не трапив ся хтось охочий догодити менї, і не спитавши мене та не наробив клопоту. Ото досада, ще панькай ся з їм! Треба було чіпати!... Про те хоч би я не відповів йому нїчого, хоч би мовчав як пень! Та нї, старий йолоп однаково збив би бучу і однаково його треба було-б замкнути...

Ставши на сьому Газіс покликав трьох найбільше гідних віри доглядачів і доручив їм команду по черзї над тією сторожею, що доглядатиме Сулеймана.

— Щоб ви не відступались від неї нї на хвилину, нї на ступінь. Глядїть, щоб йому нїчого не стало ся. Доручую його вам на вашу відповідальність. Але разом і близько не пускати нїкого до острогу, нї самим, нї сторожі не балакати з їм анї слова... Язиків не розпускати, не патякати... Щоб нїхто й не дізнав, що Сулейман ухоплений, бо... як не виконаєте сього так само пильно, як наказів Корану, звелю потрощити вас на гамуз.

Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Впорядивши так Газіс мусїв ще брати ся до чергових справ. Уже розвиднїло ся, коли він скінчив. Лягати не було часу, незабаром мусїв знов іти до хана. Він звелїв виготовити собі холодну купіль, випив міцної кави та ще якоїсь настійки і трохи полежавши без сну, скінчив уже свій відпочивок та подав ся до двору.

А росийське військо вже кілька день перейшло кордон та посувало ся дейламськими землями. Нїхто не ставав проти його, нїхто не спиняв, і ось-ось воно мусїло стати в дейламській столицї. Звістки про те, як і де воно йде, надбігали сюди що дня, навіть що часу, бо сила Дейламцїв кидали домівки та збігали ся до столицї під оборону хана та війська, сподіваючись, що вони проженуть ворога та намагаючись і собі стати до помочи. Побачивши у столицї, що уряд нїчого не робить, сї втїкачі на який час туманїли, тратили і надїю і розуміння того, що тут коїть ся, але швидко прислухавшись до народньої гутірки, починали ремствувати, збільшуючи собою гурт роздразнених.

Кидали домівки певно не всї, тільки або більше фанатичні, або більше сьвідомі. Більшість зоставала ся дома, бо військо росийське не робило тодї ще тубольцям нїякої кривди та поводило ся з їми так обачно, як не поводились і свої питомі вояки. Про те в столицї збила ся валява люду і Газісови що час то робило ся важче спиняти роздразнений нарід.

Наче до війни впорядив він усе столичне військо, викликав багато вояків і з тих, що стояли скрізь по Дейламу. Як день, так ніч чатували повно узброєні вояки по майданах, біля палати, урядових скарбниць та гасали по вулицях; та вже й у війську щось ворушило ся і його Газіс спиняв тільки дарунками і грішми, які надіслав йому цар, щоб забивати їми вояцьке сумлїння дейламського війська.

Небезпечність, що зчинить ся розрух, що нарід розвалить палату, забє і хана і Газіса, що дня більшала. Вже кілька разів на вулицях збирала ся юрба, здіймала галас, здобувала десь каміння і сяку-таку зброю і тільки військо тай те на силу-силу розбивало та розвіювало її. Тільки й надії було в Газіса на росийське військо, а поки воно не прийшло, він нї за хвилю не міг бути безпечний.

Та прибитий віковічною неволею дейламський нарід так і не спроміг ся повстати... Одного ранку, тільки розвиднїло ся, на око-

Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лиці города залунали веселі вояцькі гуки, співи і музики, і вшиковане росийське військо вступило в дейламську столицю без ніякої перепони.

З ляком прокидали ся мешканці. Нарід сипнув на дахи, але з усього того великого натовпу, що хвилював ся геть по всіх столичних дахах, не чуло ся ані слова... Мов прибитий, мов мертвий дивив ся нарід, як суне ворог, але по тому, як ворушило ся се людське море, можна було помітити страшну ненависть, бажання помститись... Того таки дня наче пошесть перейшла через дейламську столицю: сила людий, що звідусіль набігли сюди на оборону рідного краю, пішла в розтіч, вийшло з дому чимало і столичних мешканців.

Зразу Росияни не виявляли нічим, що вони звоювали Дейлам, з Дейламцями поводились чемно, а ханови віддавали царську повагу; та старший з Росиян мав доручення до Газіса, щоб той підманив хана виїхати на якийсь час із Дейламу, мов у гостину до росийського царя, щоб хоч у малій мірі, хоч на очи людські, позначити тим свою залежність від його.

— Без хана, — казав він, — нарід швидче звикне до думки, що з'явила ся нова сила, якій треба корити ся більше, ніж ханови. До того нарід іще дужче зневірить ся у ханови за те, що покинув його у пригоді і нам через те буде лекше зміцнити тут свою владу. Ви розумієте, поки що ми не можемо скинути хана, се коштувало-б зараз за дорого, а з Дейламу тепер не потягнеш багато; нам і так доводить ся витрачатись на його за красну сподіванку на дальші часи. Та тим часом треба привчати Дейламців до себе, а хана потроху обмежувати.

Неприємно вразили Газіса сї слова росийського урядовця. Почуття образи на мент торкнуло його. Та він зразу переміг те почуття, винуватячи себе, що підлягає старосьвітським пересудам.

— Адже справдї Росияни витратили багато коштів на визволення Дейламу, то й мають право повернути їх від Дейламців.

III.

Росийський цар того року збирав ся літувати у Тавридї, південній частинї свого царства, яку з півночи захищали високі гори, а з півдня гріло тепле південне море. Ся країна була найтеплійшою і найроскішнійшою частиною росийського царства, яка

Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

приєдналась до його перед двома стами літ, коли Росияни звоювали магометанське ханство, що було там давнійше.

Умовити хана на подорож достало ся легко. Бо хоч Газіс і силкував ся ввесь час затаїти від його народні розрухи і гнів, всеж таки хоч уривчасто відгомон їх досягав і до хана. Кволий духом, розпещений Магомет Оглї зомлївав від страху перед тими чутками, що малювали йому в уяві страшний привид народнього бунту і намордований сими страхами рад був хоч на час збігти будь куди, аби з навісного Дейламу.

Після таємної наради Газіса з найстаршим у Дейламі Росиянином хан мусїв виїхати як найскорше та нишком, щоб Дейламцї довідали ся про се аж тодї, коли його не буде в Дейламі. Для обачности виготовлено наказ, нїби хан дарує без себе всї справи трьом своїм радникам з тих, що як прийшло російське військо, поспішились покоритись Газісови. Та навсправжки їм було звелено в усьому слухатись російського ґенерала, бо і хан і Газіс підзорили тепер на цїлий Дейлам, та тільки і покладали ся на чужинців.

У вечері мов на гостину наїхало у ханський двір багацько російських старшин, а в ночи посадовивши хана і ханський почет до себе у карети, попровадили їх на дворець. Щоб не розголошувалось, що він виїздить, хан брав із собою тільки Газіса та ще пятнацять дворакїв. На двірцї стояв уже наготовлений поїзд і хан Магомет Оглї, перший з між ханів дейламських вирушив крадькома зі своєї столицї на поклон чужому цареви.

Була ясна місячна ніч. Поїзд швидко біг зеленою долиною серед роскішних садів, обсипаних рясним цьвітом. Тонкі пахощі ринули в розчинені вікна. Тиша мов наторошилась, здавало ся, в застиглому повітрі не ворушило ся і листя; тільки стогін поїзду розтинав ся гучно і далеко. Пишні дерева сплели ся гільками, посплутували своє листя і квітки, змішали пахощі. В темну гущавину їх лиш подекуди продирав ся місячний промінь. У його таємничому осьвітленню, вибігаючи на зустріч поїзду, лиснїла часом широка течія річки, частїйше смуги ариків або плеса копанок, мигтїли осяяні місяцем саклї, а біля їх поважні, перухомі постатї Дейламцїв у своїх мальовничих убраннях... Навіть хан, зворушений незвиклими враженнями втечі із своєї держави, загадав ся дивлячись у вікно. Маючи на час спокій від його замислив ся й Газіс, стежачи очима, як один по одному далї і далї збігали, наче зникали в минулости рідні краєвиди Дейламу. Як часто була перед

Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

далекою подорожею, щось стиснуло Газіса за серце... якийсь смуток, якісь невиразні турботи гнітили його, відбирали спокій... А тут іще сей загальний жах, сум, скарги і стогін! Останній час він не міг ніде врятувати ся від їх; здаєть ся, і тепер женуть ся вони йому у слід і вихоплюють ся з поза одностайного гуркоту колїс поїзду. Дейламці не могли перешкодити його замірам, та люто помстили ся, відібравши йому спокій, надихавши його своєю отрутою, своїми сумнівами... Що буде? Як порядкувати-муть Росияни? Чи буде добре Дейламцям? Тепер уже буде, як буде! Доси він кермував справою і як би схотів, повернув би все на старий лад; тепер повороту нема і він не зможе змінити зробленого, хоч би й запевнив ся, що помилив ся...

Мимоволї і тверде Газісове серце стріпнуло ся і його тверда вдача захитала ся, і стурбовано він почав перевіряти минуле. Але раптом він схаменув ся і з досадою наміг ся відкинути свої вагання.

— Що се я підлягаю чужим думкам, впливу юрби?! Сеж зневіря до себе, до свого дїла. Нїчого лихого не може бути. Саме тепер почнеть ся краща доля Дейламу. Поки верну ся до дому, вже повинні будуть позначити ся деякі корисні наслїдки росийського порядкування. Дейламці самі помітять їх та прихилять ся до нового ряду. Та коли вже треба доводити те, що й так видко як божий день, мати-му докази і ранїйше. Адже Таврида колись була магометанським ханством із таким самим нїкчемним ладом, як у нас. Росияни порядкують у їй уже двістї років і добрі наслїдки сього напевне вже виразно позначили ся на життї тубольців, тай вони мали час запевнити ся в тому...

Так думав Газіс, а поїзд вихопив ся з долини і пихкаючи, грюкаючи та сопучи погнав далї і далї в безкраю степову просторонь повиту нічною імлою, кидаючи позад себе одну по одній дейламські оселї. По двох добах подорожні пересїли з залїзниці на пароход, який мав допровадити їх до Тавриди, резиденції на той час росийського царя.

Ввесь час нетерпляче дожидав ся Газіс кінця подорожі. Сумнїви, з якими він так уперто змагав ся, хоч затаїли ся, таки не покинули його, і зринаючи від часу до часу, знов мордували його. На кораблї, проволоводившись цїлїсїнький день із ханом, він довго не міг заснути в ночи та никав по чердаку. Втомившись він спинив ся нарештї біля облавок і вдивляв ся у пінясе

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

море, що бурхало довкола та било ся у корабельні боки. Се вперше бачив він велике південне море і тепер, коли втомившись він заспокоїв ся трохи, воно справляло на його велике враження. З темної, таємної далечини, що їй здавало ся не було і краю, в-одно котили ся хвилї за хвилею не знати звідки, не знати куди; зринали десь то на обрію і котили ся просто до корабля, мов хотїли його поглинути. Добігши до його, лави хвиль одна по одній здіймали ся у гору, з придушеним гуркотом гойдали ся і били ся довкола його, падали і розсипали ся, розкидаючи шум та скалки. Там в тому шумі ввижало ся, нїби щось химерне силкуєть ся уперто вихопити ся з глибини разом із хвилею: наче промайне тонкий, прозорий, дївочий стан, або розплескана водою довга, сива борода, або глянуть пожадливим поглядом чиїсь зеленкуваті, вабливі очи і зразу все зникне, мов хвиля падаючи прибила своїм натиском, поки з під другої по якім часї знов не визирне той сам упертий привид, визирне, аж око не встигне вздріти його і знов зникне приголомшений дужчою силою хвилї.

Аж до ранку никав по чердаку Газіс, вдивляючись у море та в свої думки, що як ті хвилї бурхали йому в голові, — і вже перед сьвітом пішов спати, не спати, хоч спочити, хоч дати втишити ся своїм думкам та серцеви. О сьомій годинї Газісови треба було вже вставати, бо прокидав ся хан, а Газіс повинен був завжди бути на поготові до послуг йому. І справдї, незабаром Газіса покликано. Хан прибирав ся у себе у каютї і був у поганому настрою. Разом із Дейламцями на пароходї їхав росийський ґенерал, якого цар вирядив на зустріч ханови. Ґенерал сей віддавав ханови найбільшу пошану, силкував ся догоджати та забавляти його, але навспражки тільки пригнїчував хана. З ним Магомет почував себе нїяково. Все здавалось йому, що сам він і поводить ся і каже не так, як би треба, а чужинець потай глузує з його. В себе дома Магомет нїколи не зазнав сього почуття і воно дратувало його. Ось і тепер, згадавши, ледви прокинув ся, осоружного Уруса, Магомет Оглї і дратував ся і занепадав духом та ледви побачив Газіса, почав докоряти йому за те, що виманив його з дому.

Довго Газіс марно заспокоював хана. Хан сердив ся та не хотїв виявити, що саме дратує його. Газісови-ж, хоч він і догадував ся, не можна було казати сього. Та Магомет нарештї не

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

витримав і почав бідкатись та скаржити ся Газісови на свою кривду як розпещена дитина, що хтось не задовольнив її ґедзів.

— Ти ослїп, Газісе! Ти не бачиш, сї каторжні Уруси не вміють поважати мене... Вони ще зважують ся і глузувати з мене!

— Вельможний хане! Як могло-б се стати ся? Хто міг би зважитись на таке? Та який може бути привід до того? Коли кожен, хто бачить тебе уперше, зачарований дивуєть ся на тебе та на всї твої вартости!

Сей доказ не заспокоїв Магомета Оглї. Він залюбки слухав про свої вартости та мабуть сам не був певний, чи має їх. Тому бідкав ся далї. Вони не боять ся мене, сї навісні джаури, то й не поважають як треба...

— Великий хане, та же щирий твій приятель, вельможний росийський цар не попустив би того, але скарав би лютою карою кожного нахабника.

Сей раз Газіс помилив ся. Останнї слова його роздратували Магомета Оглї ще гірше. Аж баньки полїзли йому рогом.

— Що менї по тім? — скрикнув він люто, тупнувши що сили ногою. — Що менї по тім? Цар схоче, скарає, не схоче, нї, але я не можу карати їх! Тямиш ти се! Се дратує мене!

— Так, вельможний хане, на жаль, се так, тай росийський цар не має права карати нас, твоїх слуг. Адже ти-б не дозволив йому порядкувати в твойому добрі та карати твоїх підданців...

На хвилину Магомет Оглї загадав ся.

— Але чому-б нї? — віддав він спокійнїйше по хвилинї задуму. — Як би я схотїв зробити приємність цареви, чому-б я й не потїшив його?

Так і струснуло Газіса від тих ханських слів. Почуття образи і ненависти схвилювало йому всю кров до останньої краплї. Від коли повернув ся він у Дейлам, від коли слугує ханови, а й досї не в силї звикнути спокійно дивитись на нахабну самовладність ханську. Та Газіс стримав себе і не появив свого почуття.

— То цар порядкував би, сьвітлий хане, за твоїм дозволом та згодою і попереду-б мусїв бачити ся з тобою і спитати ся в тебе.

Се трохи втихомирило Магомета Оглї, хоч не зовсїм.

— Хай так, та які-ж менї радощі їздити по чужих землях, де моя воля так звязана, де я не чую ся вільним і не бачу до себе належної поваги?... Ах, як се обридло менї, як се менї тяжко! —

Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

знов дужче обурюючись не то скрикнув, не то застогнав Магомет Оглї.

— Великий хане! Сеж була твоя воля перевідати царя, свого приятеля. Тай між неприємним маєш тут щось і приємного. Ти будеш в гостях у людини, що єдино рівня тобі на всїм сьвітї, гуляти-меш у своїй відповідній кумпанії — не з нами, своїми підніжками, як раз-у-раз...

— А хай уже й так! — згодив ся якось Магомет Оглї. — Але ти, Газісе, мусиш не кидати мене ні на мент, не відступати ся ні на ступінь... Ти краще знаєш ся на джаурській поведенції та думках, то й пильнуй кожного їхнього слова, і де треба зверни розмову на иньше чи що, щоб Уруси не бачили, що я не знаю чогось із їхнього.

Коли заспокоївшись Магомет Оглї вийшов із Газісом на чердак, його давно вже дожидали ся і двораки і росийський ґенерал. Був чудовий ранок. Магомет Оглї наблизив ся до облавок, а двораки посунули за їм слїдом і поставали у дві лави по боках.

— Ваша величність! — обізвав ся приступаючи ґенерал. — Тепер саме час милувати ся на красу моря. Сїєї ранїшньої доби воно виглядає надзвичайно гарно, скоро побачите і тавридські береги.

Газіс стежив за Магометом Оглї. Хан стояв утупивши потуманїлі очи в морські оболонї і неспокійний смуток почав перебігати в його очах. Нарештї він зняв їх на Газіса і нетерпляче дивив ся на його. Очевидячки вигляд моря нїчим не зачіпав Магомета Оглї, а треба було щось відказати, і він неспокійно вимагав пояснення чи рятунку в Газіса.

Помітивши се Газіс почав: — Пробач менї, пресьвітлий хане, що зворушений сїєю надзвичайною красою я не можу спинити балакучого язика і турбую тебе, на твій осуд предкладаючи своє зачарования. Дивлю ся на безкраю блакить моря і не можу натїшити ся її спокійною вродою! Чую, що спокій моря, се спокій велетня певного за себе, грізного і серед сну, бо схоче, і здїйметь ся розгнїване і нїхто не здолає змагати ся з їм. За сю велич ревне кохаю велетня-море, наче щось рідне, бо воно нагадує менї твою, наш сьвітлий державцю, силу і велич. Найяснїйший хане! Колись попередник твій, славетний Омар, перейшовши з потужним військом із краю в край сьвіта і дійшовши до пінявих берегів морських, в'їхав на коні в шум морський та не здолав сягнути через бурхливі хвилї. Тепер ти, могутнїй нащадок його, з ласки

Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

пророка безпечно прямуєш на той беріг моря і зрадлива хвиля не здола спинити тебе!

Слухаючи Газіса Магомет Оглї почував якесь задоволення та не гостре. Приємно було чути хвалу, та він звик до хвали. Приємнїйше здавало ся те, що Газіс, як завжди вмів, подавав ту хвалу по новому, так як досї нїхто; але помічаючи, що Газісові слова навсправжки мало належать до моря, Магомет Оглї тільки на пів уважно слухав Газіса, а все дивив ся на море, що вже починало турбувати його, викликати якийсь неспокій, якесь зворушення, що тягло до себе його увагу, хоч він і не розумів його.

Помітивши се Газіс змінив розмову.

— Найяснїйший сине Магометів! Речі найбільші в цїлости переділяють ся на дрібненькі частини. Така установа Аллахова. Так і могутнє море складаєть ся з безлїчі малих хвиль та ще дрібнїйших крапель. І коли в цїлости море таке чарівне та величне, то й кожна краплина має власну красу. Кожна крапля блищить як той діямент, а глянь на сї хвилї, що плескають ся довкола. Придивись у глибінь кожній, коли знявшись у гору, вона раптом завалюєть ся в морські безодні, розпліскуючи шум. Глянь, чи не ввижають ся там під хвилями чарівні постатї морських царівен, які виграють там танок, вигинаючи гнучке тїло, та ваблять до себе зеленкуватими очима своїми, обіцюючи ще нечувані втїхи...

Тепер Магомет Оглї перехилив ся через облавки та жадібно вдивляв ся у хвилї, що товпили ся і розбивали ся біля корабля. Очи його поняли ся заласною цїкавістю і здавало ся, справдї вбачали у таємних глибинях те, чого шукала розпалена Газісом уява.

Тим часом на обрії почала виявляти ся, мов виринаючи з моря, якась довга, блискуча смуга. Газіс довго не міг признати, що то таке, се подекуди темно-сизе, подекуди рожеве, перлисте, золоте пасмо, по сей бік якого грає та мінить ся всїма блакитними хварбами безкрає море, а по той бік розіслала ся, здавало ся, та сама, але зовсїм иньша блакить неба. Се не була зоря, бо сонце вже підбило ся і сяло з противного боку, та всеж таки вона блищала і грала яскравими хварбами, подекуди вкриваючись наче хмарами, якимись темними пасмами.

Тільки придивившись Газіс пізнав, що то тавридські береги зняли з моря своє рожеве бескеття, де-не-де поросле темним лїсом. Під мягким ранїшнїм промінням ще сповитого морськими туманами

Generated on 2015-07-04 09:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сонця вони грали безліччю розмаїтих мінючих колірів. Помалу виступаючи з-за легесеньких як павутиння, наскрізь осяяних сонцем туманів, беріг наче тремтів, ворушив ся, дихав від непомітної гри осьвітлення.

Почуття безмежних, нетерплячих радощів обхопило Газіса. Так ось він, той край, що побачити його сподівав ся він так довго, так нетерпляче... Ось він, той чудовий край, що колись так само, як тепер Дейлам, гинув під сваволею божевільних ханів, а тепер певно роскошує у добрі та красі. Тут, здавало ся Газісови, вже не може бути того безладдя, яке скрізь на кожному кроці бентежило його дома. Тут нема тієї сваволі, хижацтва, нема потреби такої осоружної боротьби, яку доводить ся проводити йому, ще до того такими бридкими засобами... На хвилю Газіс забув усе, усї свої сумніви, навіть хана і свої обовязки бавити його, і зачарований дивив ся на чудовий малюнок, що виринав із моря йому перед очима.

— Що се таке, Газісе? Що се таке? — перериваючи Газісові мрії розітнув ся зненацька нетерплячий Магометів голос. Йому обридло вже дивитись на море і він нудив ся без Газісової розваги, почував невдоволення. Ще воно не розжевріло ся, коли випадком глянувши в далечінь він помітив берегову смугу і не розуміючи що то таке, притьмом забажав Газісового пояснення і вже сердив ся за те, що Газіс сам не поспішив ся спостерегти і задовольнити його бажання.

Як із неба на землю впав, відірвав ся Газіс від своїх думок. Ся нагла перерва його сьвітлих мрій лютила його, почувала ся наче образа, а мусів таїти ся з тим і ще подвійно піклувати ся, щоб заспокоїти хана.

— Вельможний хане, се вже Таврида, се її береги. Глянь на сю країну краси та щастя! Чи не нагадує вона тепер, коли вся осяяна сонцем неначе вирина з моря, чи не нагадує вона красуню-гурію, що на самій зорі пишаючись іде з води, а на роскішному тїлї її блищать діяментами крапельки винесені з моря, наддаючи і так молодому та гарному тїлу ще краси та ще молодощів? А ті лїси темні, що збігають із гір, чи не нагадують вони темної коси, що пахучими пасмами спадає на рожеве мармурове тїло?...

На час хан зацїкавив ся, глянув у далечінь, та знати було, бажав уже чогось иньшого до розваги. Газіс зразу помітив се.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 10:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Тепер, вельможний хане, — саме вчасно обізвав ся він, — чи не личило-б зняти келїх за сей чудовий край, та разом поснїдати трохи, щоб дізнати, що наготували твої кухарі?... Кажуть: на морі, коли воно тихе, на чудовому морському повітрі страва набира особливого смаку!

— Мій любий Ґазісе, ти все вмієш добре вигадати! — зрадїв хан. — Снїдати справдї час. Ходїмо!

(Конець буде).

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ІЗ ОПОВІДАНЬ А. КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО.

І. Михась і Ганна.

Михась шукав ґаздині, з господарського дому, тай іще й за грошиками обзирав ся. Його Ганна, деканська дочка, вчарувала його не лише своєю красою, сьвіжістю, але також і славними на весь деканат празниками, славними величньою заставою і принадною кухнею. Тай говорили ті празники самі собою, що не аби який достаток зродив їх! Радувало ся серце Михася на їх згадку, а при виді молоденької, сьвіжої Ганни таки розпливало ся. Одна лише жура, як тут освоїти ся з тим чужим собі сотворінєм! Як тут остати з нею сам на сам, що робити, говорити?...

І побачив зараз по вінчаню, що його страх був оправданий. Весїлє відправили таке гучне, що й цїлий рік гудїли його відгомони по околиці, придане пятьма возами звозили до його хати — нової, в чотири просторі кімнатї, а жінка, то така пишна краля, що всї, як були, мусїли повертати за нею голови як за сонцем цьвіти! Але як уже лишив ся він із своєю гожою Ганною на самотї, почув себе дуже, дуже нїяково.

Вона підходить до нього несьмілива, засоромлена, віддана йому душею й тїлом, клонить головку на його груди, пригортаєть ся, тулить ся до нього і тремтючи на цїлім тїлї дивить ся йому в очи і жде, жде слів любих, солодких, чарівних, жде пестощів, роскошів... А думаючи про пестощі, про роскошї чарівнії, палахкотить горячим полумєм дївочого сорому, невинної несьміливости...

Він бачить усе те, знає що повинен заговорити до неї солодко, притиснути палко до груди і роскішним шепотом зашептати

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

її... Знає се і чує добре — а в відповідь обіймає її зимно, а з уст вилїтають звичайні, буденні слова:

— Що-ж, Ганю, ти вже моя жінка. Тїшиш ся?...

— Тїшу ся, тїшу ся, Михасуню, дуже тїшу ся... лише...

— ...що „лише“?...

Вона пригортаєть ся сильнїйше до його серця і шепче:

— Так страшно менї, так лячно...

Минає тиждень. Тиждень страшної муки для Михася, тиждень скуки-нуди... За жінкою він мусить кидати своє давнїйше товариство, відвикати мусить від своїх давнїйших норовів. А в додатку до сього лиха жінка не дає йому того всього, що він утратив. Ті її пестощі, ті лютощі, те примилюванє — як усьо те нудить його, як мучить!... Він щасливий, коли вирветь ся від неї на хвилину, коли може знайти ся сам... Такий він тодї свобідний, такий щасливий... Аж лекше віддихає!...

А Ганна пестила би ся, вічно пестила-б ся, щебетала би, слухала би пестотливих слівець чарівних і не наслухала-б ся їх нїколи...

А на пестощі її відповідає холодний устиск, а за пестощі служити мусять їй байдужні слова: „Що-ж чувати, Ганю?... Даєш собі раду сама?“...

Дає, дає собі раду, мусить радити собі, аби обід був на час, аби смачний був і чисто заставлений, бо знає, що не минуть її тодї похвальні, пестотливі слова:

— Яка ти славна ґаздинька, моя Ганусенько, яка ти добра жіночка!...

А далї й її починає нудити подружнє житє. Не відбираючи нїяких пестощів вона перестає й сподївати ся їх від мужа. В її душі запановує глуха пустиня. Вона тратить уже сьвідомість того, хто вона, що має робити, які її права...? Знає лише свій обовязок — бути ґаздинею в хатї мужа і то ще доброю ґаздинею...

Якусь хвилину віддає ся цїлою душею тому свойому обовязкови, в нїм шукає забутя, в нїм пристановища для своїх розірваних думок, заведеного чутя...

А коли й се навтямило ся їй небавом, вона сїдає і плаче... Плаче, голосить по своїй утраченій весні, по заведених мріях, по долї своїй молодечій...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 10:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

А коли горячих слїз не стало, родить ся в нїй пристрасть до житя, до забав, утїх, гульнї, до виру розколисаного, бурливого, міського житя...

Сидить цїлими годинами при вікнї і придивляючи ся сїрій юрбі народа, щасливого, розгуляного, зітхає тихцем і слїдить рухи, манєри, строї — слїдить усе те з укритя і приготовлюєть ся до нової баталії, до житя позародиннього.

Минає місяць. Михасьо радуєть ся своєю ґаздинею, величаєть ся нею щасливий перед усїма народами...

Радуєть ся і Ганна надїєю на недалекий баль. Днї минають їй між вікном і зеркалом. Там відбуває живі студиї на товпі сїрих дам, тут студиї ті переводить на собі в дїло.

Бути гарною, принадною, чарівною...

А потім нове житє, нові люди, нові чутя, нові мрії.

Той баль має бути початком нового її щастя...

В Ярославі 3 листопада 1901.

II. Докія.

Моїй жіночці.

Докія почала успокоювати ся. Її злість, її жаль до людий почали слабнути — а на їх місце виступає почутє сорому. Найбільше жахає ся вона тепер на згадку, що Іван має небаром вернути.

Вона хотїла би впевнити ся, що він іще не зараз верне, хотїла би вговорити в себе, що її випустять до того часу.

Почала числити: На Михайла йому виходить рік. Ще всього дві недїлї до того часу. Що йно його не видно!

Її душу проймає острах. Що він скаже? Що він подумає?... Його засадила до криміналу, а тут і сама пішла гнити! Йому вже виходить рік, він поверне до хати — а тут її нема! Вона буде досиджувати ще дві недїлї. Аж лячно подумати, що́ він тодї скаже! Бо як би прийшов, був би побив її, потурбував кости; вона впала би перед ним на вколїшки і була би його перепросила. Вмолила би його, що дурна була, не могла з ним жити, бояла ся його, а ще як він налякав її і почав волокти в лїщину, вона війшла з ума, вирвала ся від нього і мов божевільна почала втїкати в місто

Generated on 2015-07-04 10:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

та голосити та репетувати на ввесь мир, що він зачепив її вже на гіляку, та що вона схопила ся і ледви спасла ся з душею. Вона всьо те висповідала би йому на вколїшках, а він копав би її ногами, місив би запятками, рвав би на нїй коси, тїло щипав би їй кусниками з ніг, із рук, із грудий — а нарештї... простив би їй...

І вони жили би далї, лише що вона не була би вже тепер така дурна. Не тїкала би від нього, не бояла би ся його. Жила би з ним, як Бог приказав і як люди велїли.

А то що!...

Він прийде — не застане її.

Де вона? Куди пішла? І не розпитувати ме! Заки ще дібє ся до хати, вже люди розплещуть як ті сороки, а що вже свойого причинять!

І так ще рана в серцї не загоїла ся, а людська злість розірве її, а сором за себе і за жінку роз'ятрить її... І до хати вже не поверне, не то щоби до неї довідати ся, щоби правди розпитувати!... Сьвітами піде — відпекаєть ся і хати і рідного села і жінки-злодійки!...

Відпекаєть ся і не навернеть ся до неї і не знати ме живої правди!...

Нова струя плачу здавила дальші думки Докії — сильнїйша, більше болюча...

— Іване! Іване!... Як хотїла-б я бути з тобою, як бажала-б я розповісти тобі цїлу правду! Таку сьвяту правду, як на сповіди!

Закрила очи платком, заховала лице викривлене болем.

Вони злодійкою її зробили — ті люди! Зловили її під корчем бараболї, як вибирала одну за одною і кидала в кошіль. Зловили і крик счинили і потурбували і завдали до суду... А суд присудив їй чотири недїлї.

Присудили пани, бодай і не згадувати! А за що присудили?... Чи-ж вона не сказала їм усьої правди?... Геть від самого кінця. Як її всилували іти за Івана, як вона не могла з ним жити, як проганяла його від себе, як він ходив на заробітки нераз цїлими недїлями, а вона сидїла в хатї сама-саміська і заробляла як могла! Всьо розповіла на судї! І те, як Іван одної ночи прийшов як дикий звір — а очи в него не іскріли, а губи не дрожали, а кров і не трискала йому з лиця! Прийшов:

— Докіє! Будеш сидїти зо мною, як жінка з чоловіком?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Нї...

— Докіс! Будеш?...

— Нї, Іване!

— Ну, то затям собі!

І як він закинув їй відтак ремінець на шию і як завів її в лїщину...

І те розповіла, як вони опісля ставали на судї і як йому присудили рік за те, що хотів її повісити.

А відтак і те розповіла, як то тяжко доводило ся їй бідувати. Як вона заробляла, де могла, як нарештї сили її опустили і вона мусїла голодувати.

І як прийшла їй до голови думка:

— Ади, скільки по полях бараболї! Іди, накопай!

А тої думки вона налякала ся!

Іти, та в чужі бараболї?

А коли не могла раз здоймити ся з постелї — переждала до вечера, і коли смеркло ся, вона в поле...

— Іване! Іване! Голубчику!... За які гріхи я тебе запроторила в тюрму тай собі житє збавила!.. Чи повіриш ти, що з біди я ходила брати чужу мандибурку! Іване!...

І кричить із болю і ридає і головою бє в стїну...

Скотила ся на тапчан і так лежить довго... довго...

Смеркло ся. Докола глухо. Не чути живого голосу.

Рипнули двері. Тихо-тихесенько. Якась постать всунула ся в кімнату. Іде. Приближаєть ся...

Іван...

Станув близь неї, вдивляєть ся в неї, хитає головою...

Його уста простогнали глухо:

— Мене засадила на цїлий рік у тюрму — тай сама пішла туди-ж! За чужу кривду Бог карає!...

І як прийшов сюди тихо, так тихо-спокійно вийшов; не промовив більше нї слова, не озирнув ся на неї...

Схопила ся на рівні ноги.

— Іване! — крикнула з розпуки. — Іване! Жди!...

Не ждав. Пішов. Вона покотила ся на долівку.

А кімнату залягла глуха тишина.

Лише гомін „Іване“ блукаєть ся по нїмих мурах тюрми.

В Коломиї, 8 червня 1903.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ПАВЛО БАРВІНСЬКИЙ.

СПІВАЧКА ВАРКА.

(Конець).

II.*)

В одно з моїх акторських блукань судьба закинула мене далеко від України. Трупа, в якій я служив, скінчивши свої ґастрольні вистави у городї Е*, повинна була перекочувати ще дальш на північ у ґуберніяльний город П*. Відіславши свій баґаж ще з ранку я, не вважаючи на те, що до відхода потяга, з яким ми повинні були виїхати з Е*, було більш ніж дві години, наважив ся їхати на дворець, бо прямісїнько таки не знав, куди дїватись і що робити від нудьги в вечірню добу в своїй пустій кватирі.

На дворі стояла пізня, зі всею своєю красою, мокра осїнь. Колеса розбитої бандури, з звичайним менням „фаетона“, на якій до двірця волік мене обшарпаний биржак, попадаючи в калюжі застояної по вулицях води, немов би заливались від запалу, обливаючи струмінням болота моє пальто. Ліхтарі блимали по пішоходах, осьвічуючи мряку навкруг себе не більше як на сяжень, і в боротьбі зо тьмою набивались на якийсь то надзвичайний жаль! Яку-ж то міг поставити відпорну силу їх петрольний, тьмяний сьвіт сїй осїнній темряві надвірній, узброєній туманом і дрібним, немов би то крізь сито сїючим дощем? Не вважаючи на ранню добу, — було не більш восьми годин над вечір, — на пішоходах не було видно жадної душі; тілько порівнявшись із якимсь

*) Див кн. VII, стор. 53—64.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

осьвіченим будинком почулась груба, викрикнута кимсь то лайка. Я трохи висунув ся з бандури, глянув і зрозумів усе чисто: ми проїздили побіч „монополькн“. Недалечко від дверий на пішоходах під дощем стояла юрба якихсь то обшарпанців і мабуть користуючись негодою, що порозганяла всїх почтивих довірців за порядком по кватирях, шанувала одно одного самою високопробною, у дві і в три осади, лайкою.

Дивна річ! Жадний народ на всїм сьвітї не має у своїй словницї такої гидкої, улюбленої лайки, як Москаль! Не знаю як і для кого, але на мій розум здаєть ся, що більшої образи не сила навіть пригадати, як та цинїчна лайка, якою скрізь і всюди поштує і з пересердя й ласкаво одно одного не тілько темний, простий, але навіть і більш осьвічений Москаль. Від чого се? Не вже народ такий розпусний у своїм загалї, що йому з душі не верне від такої лайки? Чи він на стілько неосьвічений, що на серіо не зможе розібратись у тім, яку до жаху величезну і страшну образу він вчиняє матері свого напасника, а инколи і друга, жінцї, що йому самому не заподіяла ні жадної образи і здебільша зовсїм йому навіть невідомій? Не може-ж се статись! Сеж треба бути зовсїм бидлом! Огидно!

Не буде шинків, — продовжав я думать далї, — не буде такого пянства, не буде огиди, менш буде чутно по вулицях і перехрестках брудної лайки, рукодїльству й селянству не зручно буде пропивати свій злиденний гріш, — так міркували всї дбачі народнього добра при тім, як вводилась казьонна пропінація. — Аж на́ тобі! Держіть кишенї ширше! Натуру взяту народом іще до Володимира Сьвятого не можна скоро скасувати, так само, як не можна обезвредить пійла тим, що пійло те замісь неохайних шинкарок і шинкарів будуть провадити парадниці mesdames або чиновні messieurs! От коли-б можна було зробити так, щоб законом заборонить ужиток того пійла, під загрозою засуду на смерть, ото так! От тодї-б уже і я запевнив ся, що то спосіб радикальний! Нехай би десять, навіть двацять % із граждан росийських, що не перемогли своєї жаги, тим або иньшим способом відправились ad patres; але за те-б вісїмдесять % і ввесь нащадок їх збулись би свого згубного звичаю. А иньші нїякі палліятиви не поможуть. Одно що небудь: або дійна корова для казни, або народне здоровля і його гаразд. А то хочеть ся, щоб і сїно було цїле і кози не голодні! З одного боку „Общества трезвости“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

заводять, а з другого до міліярда користи збирають за народну отруту. Як се все вяжеть ся одно з одним? Кумедія, тай тільки!

Мої думки на сю тему допомогли менї не в замітку добратись до двірця.

— Тпррру! Праєзжай што-лї ча! — розлїг ся голос мого биржаника.

— Нєшто тє мєста мало? Нє раз'єдєш ся?! — почулась відповідь попереду його.

— Да штож ти стал пред под'єздом-та?! Лєшій! Виш, єду с пасажіром! Нє в ґрязь же єму слазіть-та?! Чорррт! Но-о! — І мій візник рішучо порушив віжками.

— Нє напірай дишлом, ґаварят тє, дявол! — уже з погровою гукнув передній голос.

— А ти проєзжай, рррас-так і перррe-этак! — сипнув йому на відповідь немов би то картачем мій візник. — Но-о! — знов крикнув він на коний.

— Порві, порві толька будку, дэ-эк я тє рррас-так і пере-этак! — новий варіянт. — Я тє жіва ррала на запад сварочу!

Мабуть довго-б ще продовжив ся замін ввічливости між биржаками, коли-б не встряв у сю суперечку поліціянт, перепросивши „честю“ (огрівши по потилиці) переднього биржаника проїхать трохи далї; дякуючи йому не прийшлось менї вилазити з бандури прямісїнько серед калюжі, сяжень не менше як за десять від осьвіченого ґанку ведучого в дворець.

Увійшовши у дворець і не зустрівши в ньому нїкого із своїх товаришів, я справив ся за свій баґаж, розпитав ся точно, коли повинен був прибути той поїзд, якого нам треба. Часу до його приходу було доволї надто: цїлі дві години! В двірци була така-ж нудьга, як і в кватирі. Привілєйована саля була зовсїм пуста. Цїкавого було в нїй мало. В однім кутї гулящі льокаї в пів голоса провадили проміж собою тиху, але гарячу розмову. Одноманїтно паруючи шумів на ляді великий самовар, скриваючи собою ситу, плесконосу фізіономію Татарина буфетчика, що куняв над якоюсь ґазетою. Розвішані скрізь по стїнах оголошення й реклями, собака, що сновигала по під столами в ошийнику, пасажир, що спав на канапцї у-ростїж, вертка телєґрафістка разів що во три пройшла по однім і тім же місцї мимо зеркала в убиральню і назад; малюнки кожному проїзднику доволї вже знайомі.

Нудьга!...

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Я вийшов на перон. Коло двірця і вдовж по лїнії на право і на лїво блимали своїм мізерним сьвітлом лїхтарі. Часами глухо було чутно, як перекликались свистом паровики. По перонї підтуливши хвіст пробігло якесь забите цуценя. Дощ не вгавав анї на хвилину, не падав, а прямо таки сїяв мов крізь сито. Здавалось, що й кінця йому не буде.

— Микит, а, Микит! — почулось у темноті на рельсах. — Чай ньобо брáтєц провалїлось?

— Ньобо то нолї провалїлось, нолї нєт; а у меня уш за спіной і ґолєнїшами настояшій брат потоп... Штоб тє провалїть ся, пучеґлазой чорт! Сам нєбось сїдїт в тєплє і только яму й дєла, анцибалу, што знай нутро то свайо чаєм всьо полошет... а ти вот шляй ся тут по стрєлкам! Штоб тє разнєсло, проклятий! Право, ну!

— Да брат... это ти дістлїтельно вєрно... Эх! жисть собачя, рррастак і перррєэтак! — І сілуети говорунів із лїхтарем потонули в темряві в супротилежній двірцеви сторонї.

Я запаливши циґаро і піднявши комір у своїм пальтї від бездїлля і нудьги почав міряти тихою ходою перон у напрямі його кінця. Зайшовши вже ген-ген далеко від двірця я почув якусь то шамотню і кашель що доходили з піддашку притуленого до перона дощаного сараю.

— Дїдусю! а киньте лиш сюди мій клунок! Він там десь з боку вас!

Несподіваність сієї української фрази учутої на півночи на стілько мене здивувала, що я негайно наблизив ся до сараю маючи на метї довідатись: кому вона належала? Як я не придивляв ся, але дякуючи надвірній темряві не зміг нїчого роздивитись під піддашками. Звідтіль чув ся тільки инколи перериваний недужим кашлем сопіт сплячих. Запаливши сїрника і трохи осьвітивши глиб піддашку я зрозумів усе. Покотом лежала передо мною в осїнню непогодь по части під дощем „живая кладь“, були переселенцї з України в степи привольні Сибірі, або назад звідтіль.

— Здрастуйте, земляки! Спите, чи нї? — привитав я їх питаючи.

— Здрастуйте! — почулась відповідь. — Який там у бісового батька сон, коли всього тебе немов би голками пронизує той холод!

— Давно ви тут гостюєте? — запитав я знову.

— Та хвалити Бога третї сутки нас тут квасють...

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Та щож поробиш? — почув ся другий голос. — Мабуть боять ся, щоб не зачерствіли, поки до дому з'явимось!

— Куди-ж ви їдете і звідкіль?

— Е, як би то їхали, добродію, то то-б нїчого... а то як бачите „везуть!“ Як з дому їхали, то хоч і приходило ся инде ждати: то ждали у „гобзалї“, а як звідти „повезли“, то й шана вже не та!

— Добра шана! — обізвав ся жіночий голос. — Бодай би грець уже убив із такою шаною! — Мабуть що з боку неї завозила й заплакала дитина. — Тихо! — сердито обернула ся вона до неї. — Лежи вже, каторжне хлопя! Хвилини не даси спокою! Дїдусю! киньте бо мій клунок! Він мабуть їсти хоче!

— Відкіль же вас везуть? — розпитував я їх.

— Та з Томської ґубернії, добродію, бодай би вона кригою покрила ся вся! Бач же, повірили дурні тим скоробрехам, що ходили роздивлятись на місце, тай ускочили „по саме нїкуди“, як кажуть. Як наказали нам, так такого, що тільки янголам і жить там!

— А вийшло, що й чортів на привязї не вдержиш! — додав уже другий голос.

— Та хтож то вам наказав?

— Та хтож там? Нїхто більш, як наші ходаки, бодай би їх узяло за пупа! Їм що таке? Зібрали з нас, дурнїв, грошї, а потім за ті-ж самі грошї поскуповували наші хати тай осїлись дома! А ми, бач, з дуру потирились у Томську шукати раю!

— Тай натрапили на пекло! — окселентував жіночий голос.

— Та на таке пекло, що мало того що обшмалились у щент, а ще чи й вернемось назад благополушно? Вже троє з наших Богу душу віддали, нехай царствують! Чи ви-б, добродію, не дали менї хоч трохи тютюну? — згодом обернув ся до мене мій розмовник. — І шеляга чорт ма' й купити нї за що! Ну, й бісова-ж то звичка! — немов би в оправдання додав він. — Не ївши якось лекше терпиш, а як чорт ма' чого курить, то так тебе немов би обценьками за серце вхопить, тай тягне й тягне... Тьфу! скажена звичка!

— А що, мабуть по такій погоді, дядьку Йване, й недокурків не назбирали? — запитав з усьмішкою чийсь голос.

— А ти лежи, коли лежиш осклївши! Тобі який біс! Живіт від голоду ще не підводить! Теж цьвірінька! Поцьвірінькав би, коли-б з дому гроший не переслали!

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Я витяг портсиґар, достав циґарку і подав її у темноті свойому розмовнику.

— От коли-б добродію і нам на всїх дали хоч штук зо три! — почуло ся прохання в купи, але мій портсиґар був порожній.

— Стрівайте, я зараз принесу! — І повернувшись я пішов у дворець, щоб купити їм хоч пачку тютюну.

Тілько що увійшов я в залю третьої кляси, як зараз у дверий хтось злегенька торкнув мене за лікоть.

— Паничу! — почув ся позад мене несьмілий голос.

Я оглянув ся. Передо мною з дитиною на руках потупившись стояла малесенька худа жінка; друга, мабуть що теж її дитина лежала згорнувши ся клубочком у її в ногах.

— Се ти прох... — і я не скінчив. Передо мною потупившись стояла... Варка.

— Се ти, Варко?!

— Я, паничу!

— Ти мене пізнала, чи так?

— Пізнала, паничу! Я вас пізнала ще, як ви пройшли туди! — Вона вказала пальцем на привілейовану залю. — Я так зрадїла... хотїла була догнати вас, але мене туди не пропустили.

— Яким ти побутом тут опинилась? Не вже з переселенцями? Деж твій чоловік?

— Петрови мойому... царство небесне... Торік ще вмер...

— А як же ти тепер? Сеж твої дїти? Як то ти маєш ся? — запитав я.

— А так, як бачите! Ех, бодай би краще я й на сьвіт не родилась, як так поневірятись! — промовила вона і відвернувшись трохи змахнула з очий непрохану сльозу.

Не знаю, менї здаєть ся так, що я не дуже то належу до порядку людий чулих; але споглянувши на ту безпомічність, яка яскраво визначалась у всїй постатї колишньої веселої співачки, я ледви-ледви здержав сльози. Так і хотїлось закричать до Бога, скаржучись на ту іронїю судьби, яку Він допустив над тим самим сьвятим даром — чудовим голосом, який Він же вселив у безсилу оболону: тїло Варки. На що він здав ся їй? Яким способом вона змогла-б скористуватись ним?

— Щож у тебе Варко, що з тобою? З чим ти їдеш?

Очевидно вона не зрозуміла мого питання, бо й не відмовила менї на се анї слова.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Дещиця гроший є у тебе? — питаю я. — Ти-ж у дорозї, тай не одна, а з дїтьми... Їсти-ж треба?

— А, ви он про що? Деж у нас узялись ті гроші, паничу? Я як звідти рушала з ними, то в мене було карбованців зо три! Вже більш тижня, як стратила останню копійчину!

— Та що се ти, Господь з тобою! Та як же їхать так? А їсти, пити — тобі тай дїтям треба-ж?

— Ох, і не кажіть, паничу, не кажіть, лебедику! — Тут Варка знову схлипнула і затулила ся рукою. — Отсе вже тиждень пробиваємось, як бачите!

— Як?

— А так! Що випросиш за Христа ради, то тим тільки й живеш! А инолї за цїлий день не тільки що у мене, а навіть у дїтий і ріски в роті не буває! Отсе вже, хвалити Бога, прибила ся хоч трохи! А то простягнеш руку, а до горла мов клубок підкотить ся — і слова не промовиш! Більш просила над вечір, де небудь у затишках, щоб хоч не бачити того, у кого просиш Христа ради!

— Та як же ти, бідолахо, думаєш добрати ся до дому? Адже-ж туди не близько ще: і так як вас тепер везуть, то дай Бог, щоб за місяць ви настигли!

— І не кажіть уже про се! Як що й до дому живою доберусь, то не на радість! Боже, як мати стара перебиваєть ся, а тут на́ тобі ще й нас: аж троє дармоїдів... Господи мій милосерний! — додала вона з одчаєм. — Коли-б тільки гріха того страшного та не жаль дїтий, то... під ту-ж машину між колеса кинув ся-б! Хоч би який небудь кінець тому поневірянню!

— Бог з тобою! Що се ти вигадуєш? Бог дасть, доїдете: все піде як небудь на гаразд!

— Е, е, де вже там! Не про нас мабуть той „гаразд“ живе на сьвітї!

— Та що се ми тут стоїмо? Ти може їсти хочеш, Варко?

— Та я то... про себе байдуже; а от бідна дитина так прямо ізвелась уся! — Вона вказала на дитину що спала у ногах в неї. — Як виїхали, то й разу ще нїчого гарячого не їли!

— Так чого-ж ти мовчиш? Ходїм лиш!

— Куди?

— Он туди! — вказав я на привілєйовану залю. — Там і повечеряєм як слїд!

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— О, ні! Я туди боюсь! Туди не пустять!

— Нїчого, нїчого, ходїм, пустять! Буди дитину! Що то: син, чи дочка?

— Обоє сини... Івасю! Ану лиш, моя дитино, підіймай ся! — Вона нагнула ся штовхаючи злегенька заспану дитину. — Чуєш, Івасю! От уже розкис! Мерщій бо! Он дивись, дїд Назар борщу несе! Мерщій бо!

Дїд Назар з борщем зробив свою силу: Івась підняв ся з долу, але глянувши посоловілими очима і побачивши замість дїда Назара якусь то зовсїм незнайому йому парсону, та ще до того й без борщу, зарюмсав. Заспокоївши його ми пішли у привілєйовану залю.

Варка була цїлком права в своїй обаві: поставлений у дверех швайцар рішучо загородив дорогу таким непочесним з виду пасажирам, як Варка й її сїм'я. Срібний злотий, що перемістив ся з моєї кишені до рук уквітчаного позументом цербера створив повинне чародїйне вражіннє: двері були ввічливо розчинені навстяж і ми без перешкоди увійшли в осьвітлену залю.

Залита електричним сьвітлом заля і фешенебельна громада, що під'їхала тим часом к приходу поїзду так вплинули на несьміливу натуру Варки, що вона тут же на порозї й застигла в своїм ваганнї: чи йти за мною, чи може краще вернути ся назад? Поглянувши на неї я пожалкував за тим, що не загадав подати вечерю в непривілєйовану залю. Вертать ся якось то було незручно і я присогласив Варку йти за мною.

Напавши на окремий столик у куточку і усадовивши колонього свою несьміливу компанїю я прикликав одного з льокаїв, щоб загадать йому вечерю. Не дивлячись на той смутний малюнок, який був у мене перед очима, я ледви-ледви здержав сьміх. Навіть не бувши фізіономістом дуже ясно можна було розібрать на лицї льокая ту думку, яка виринула у нього в голові. Думку ту без помилки можна було визначить словами так: „Покажи лиш спершу, добрий чоловіче, гроші, а потім і загадуй, чого там тобі треба буде; а без сього арґумента дістанеш дулю з маком! Занадто й сам ти, пане брате, з своїм задрипаним пальтом, тай компанїя твоя, щось дуже то не теє...“

Вгамувавши його підозри з погляду сього врученим йому „на чай“ четвертаком я заказав вечерю, і поки її лагодив зробившись надто прислужним офіціянт, я став розпитувати Варку

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

про її бездольне життя. Смутне було її оповіданнє з початку і до самого кінця.

На другу весну після шлюбу вони з Петром в-купі з иньшими своїми односельцями вийшли „на сходку“ у Томську ґубернію. Замість усїх тих благ, яких наторочили їм оптимісти-ходаки, вони доплентавшись до нових місць уздріли там зовсїм не те, на що так дуже сподївались і що думали побачить, дякуючи тим же самим ходакам. Оглядївшись навкруги переселенцї зразу впали духом. Навперш усього їх дуже неласкаво привитала сувора природа краю. Нема другої України, як не пливе й другий Днїпро! Все здавалось там не тим, що було на рідній сторонї. І зажурили ся під непривітним небом суворої Сибірі сини далекої, благословенної, хоч і скупої останнїми часами до своїх законних дїтий, роскішної Украйни. До всього сього прилучилось ще й матеріяльне незгідя: перший засївок пшениці, ввесь пропав зїпсований морозом. Добробут підірвав ся. На другий рік ще гірше: на всї засїви упала якась то роса, яка вплинула на них ще гірше, нїж морози; хлїба не зібрали навіть на насїннє. У слїд за сим для деяких переселенців настала вже „кабала“; в число сих „деяких“ попав і її Петро. Незабаром Бог послав другу дитину. Життєве знегідя і нудьга по родинї чим далї, тим більш примушували молоду пару жалкувати за покинутим далеко десь то на Украйнї насиженим гнїздом. На сам кінець думка про поворот назад до дому зробила ся idée fixe Петра й Варки. Ся думка заставляла їх над силу працювать по наймах у чужих людий для того, щоб як не можна швидче заробить ту суму, яка була потрібна для проїзду на далеку, так легкомисно покинуту ними Україну.

— Отут то він сердега і занапастив своє здоровля! — з тяжким зітханням промовила журливо Варка. — Він по рукоместву — пильщик. Стали вони з другим своїм товаришем у одного заміжнього підрядчика розпилювати сосну на бруся до мостів. Накочуючи на станок кряжі не оберіг ся, з гаряча натужив ся і мабуть що підірвав ся, бо з того самого часу почав марнїти і день за днем мов сьвічка таяв. Усе жалував ся, що в животї і в грудях щось болить. Уже що я не робила, з ким не радилась? До лїкаря верстов за сїмдесять ходила... Дав якісь то порошки; нїчого не помогло: все гірш і гірш становилось йому! Не повірите: висох весь немов та скипка, дивитись страшно! І в чім тільки душа держалась? А все одно було толкує: що коли-б Бог дав мерщій

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

одужать, та до дому; а того і в тямки вже не брав собі, що зароблених на дорогу гроший зостала ся далеко менша половина. Тай не диво: більше року так тягнув він бідолаха; заробітку нема, а їсти й пити треба... І так уже, як кажуть, перебивались з дня на день, як старці. На останок усе покладав надію на весиу. „Прийде, каже було, весна, скорійш одужаю!“ Діждались і весни. Прийшла вона, та не на радість... Прийшла, а потім і пройшла, тай його з собою захватила. Умер зоставивши нас на чужині, без жадної надії не то що на що небудь краще... а навіть і на те, щоб... — Тут Варка упустила ложку і припадаючи до стола якось то глухо, ледви чутно заридала... Здавалось так, що не вона, а щось у середині в неї стогнало, безнадійно скаржучись на мачуху-судьбу.

Дивлячись на матїр Івасик теж насупив ся і я ледви-ледви його заспокоїв, давши до рук замість іграшки свій срібний портсиґар.

— Запевне, Аркадій Павлович, ізучаєте народні типи! — з насьмішкою почув ся із заду мене знайомий голос. Я оглянув ся. Недалечко від нашого стола, оточена навкруг прихильниками, стояла наша прімадонна. Мене так зацікавила своїм оповіданнєм Варка, що я навіть не примітив, як вони увійшли в залю і наблизились до стола, за яким ми сидїли. Будучи під впливом сумної розмови я на стільки був зворушений наівно-глумливим тоном артистки, що в перший мент ледви здержав прикру відповідь готову зірватись з язика, але дещо зміркувавши схаменув ся.

— Нї, Варваро Павловна, на сей раз помилились! — відмовив я в иньшім тонї.

— Не вже?

— Як Бог сьвятий, правда! На сей раз ізучаю у сїм безсилім тїлї — я показав на Варку — на вдивовижу сильний дух! Сей дух устояв проти таких страшних натисків судьби, що коли-б, на лихо, сї натиски постигли нас із вами, то повірте, що від нас зостав ся-б лиш один!

Побачивши з боку себе таку парадну паню оточену панами, між якими були й такі, що мали на собі кокарди й еполєти, Варка полохливо підвела ся з місця і потупившись з якимсь то нїби винуватим видом нерухомо стала притулившись до стїни.

— Сїдай, Варко, чого ти встала? Посидь хвилиночку, я зараз... — заспокоїв я її.

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Піднявшись з місця я підійшов до прімадонни і взявши під руку її одвів ген трохи далі від її кружка.

— Знаєте що, Варваро Павловна?

— Що таке?

— До сеї пори ви лічили мене за недруга собі! Щиро каюсь: по правді, то так воно й єсть! Не далі, як назад тому три днї в однім місці, невідомо з якого поводу ви обмовились, що дорого-б дали за те, щоб проміж нас запанували кращі відносини, ніж ті, які були до сього часу! Беру собі відвагу піймати вас на слові... Ви не ображаєтесь?

— Анї же! Кажіть, будь ласка, в чім річ?

— А от у чім, високоповажана Варваро Павловна! Виповнїть ви мою просьбу і сьвідчусь Богом, що з сього часу ви не підозрите і тїни незичливости до вас з мойого боку! Більш того: від сього буде залежати переміна моєї думки відносно вас!

— Будь ласка, любий мій Аркадій Павлович, кажіть! Як що ваша просьба виповнима задля мене, я завгодя вам обіцяю і візьму за превелику втїху бути вам чим небудь у пригодї!

— Не менї, а через мене он тій безталанній жінцї з дїтьми, що сидить за тим столом! — І я очима вказав на Варку.

— Але в чім же річ? Їй потрібна допомога? — І Варвара Павловна заметушилась, щоб дістать свій portmoné.

— Нї, Варваро Павловна, — зупинив я, — не таким способом!

— А як же? Я вас не розумію! Скажіть же: як і чим?

— Перш усього дозвольте вас хоч трохи познайомить з сею основою!

Слїдком за сим я коротко передав їй смутну „історію“ співачки Варки.

— Тепер річ ось у чім, Варваро Павловна! До відходу нашого поїзда остаєть ся ще цїла година! Попросїть ваших кавалєрів помогти, хто скілько зможе, вашій іменницї! Я більш ніж певен у тім, що просьба ваша так співчуло буде принята ними, що зібрана сума не тільки допоможе їй дотягти ся з дїтьми до рідного кутка, але навіть і споможе їй як небудь перебутись, доки роздивить ся на старім своїм місцї!

Я не помилив ся в своїому догадї. Варвара Павловна так скоро і зручно повела се дїло і пропозиція її про запомогу Варцї була висловлена в такій формі, що не тільки її прихильники-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кавалєри, але навіть і иньші пасажири, непринадежні до їх гурту, охочо завволили віддати кожен свою лепту на добре дїло. З свого боку я більше всїх був радий усьому тому, що скоїло ся так нежданно; хоч до сїєї радости мимоволї примішалась деяка частина жалю.

— Господи Боже мій! — подумав я. — Як воно навіть у такім добрім вчинку проявляєть ся властивий чоловікови стадний інстинкт! Адже попробуй сама Варка піти і в кожного просить для себе допомоги! Запевне-б уся та допомога визначилась у яких небудь злиденних копійках! А деякі, чого доброго, прикрикнули-б ще на таку канюку! А тут зовсїм иньша річ! Узялась за все дїло показна пані, а з нею в-купі деякі з осіб чиновних. Усї дають, хто скільки зможе, то як же й менї, другому, третьому не дать? І жертва полилась...

Як би там не було, а при прощаннї з Варкою, крім купленого білєта на проїзд, я передав до рук її більш нїж з півсотнї карбованців гроший. Вона не лїчивши завязала їх у хустку і заховала в себе на грудях. Почувши від мене точну суму захованих гроший Варка остовпіла.

— Паничу, лебедику ріднесенький! — прийшовши до себе недоладно залепетала вона ловлячи мої руки. — Нехай вам Бог за все... за все віддячить! Нехай Він завжди визволя вас від напасти... так як ви порятували мене з дїтьми!

— Годі, годї, Варко! Я тут нї при чому... Піди краще подякуй отій панї! — вказав я їй на Варвару Павловну, котра задоволена своїм учинком сидїла і весело точила ляси з своїми кавалєрами дожидаючись дзвінка.

Варка наблизилась до неї, хотїла щось сказати, але замість того якось то безпомічно упала їй у ноги.

— Що ти? Що ти, Бог з тобою, Варко?! — підводячи її знервовано промовила Варвара Павловна.

Українська річ, почута від панї, ще більше вплинула на Варку.

— Не зможу я подякувать як слїд вас, панї... Пошли вам Боже щастя і всього того, чого самі попросите у Нього... а я... я... — і Варка плачучи припала до її руки.

— Стрівай, стрівай, Варко! Годї, серце! Так зовсїм не годить ся! — І Варвара Павловна вирвавши від неї руки нежданно задля всїх обхопила ними шию Варки і покрила поцїлунками її заплакане лице.

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Здаєть ся, се був дуже рідкий раз, коли Варвара Павловна не грала привселюдно ролї, бо запримічені мною сльози на її очах запевнювали в тім, що почування на той час були у неї щирі. Порившсто зірвавши з свого пальця перстінь і пхаючи його в руки Варцї, вона знервовано промовила:

— На́, Варко, ще отсе... на спомин...

— Нї, панї, не треба! Спасибі й за те, що ви зробили задля мене!

— Нї, нї, візьми, будь ласка! — І Варвара Павловна сама надїла їй на палець перстінь. — Нехай се буде тобі на спомин — додала вона — від другої співачки Варки. Аркадій Павлович казав, що ти колись була весела співачка і маєш чудовий голос... Правда?

— Е, де там, панї! Та колись було, та вже пройшло, немов би сон той...

Почув ся перший дзвінок нашого поїзда. Ми вийшли з Варкою на перон.

— А що, пак, Варко, як та друга твоя подруга, з якою ви проводили мене із комишів... забув, як звать її...

— А-а, Дарина?

— Еге-ж!

— До нас дійшла чутка, що вона вийшла заміж за приказчика тієї економії, що з боку нашої Вербівки. А як живе — не знаю!

— Таки добила ся свого! — подумав я. — Як приїдеш до дому, побачиш її, то кланяй ся від мене! — додав я голосно.

— Добре... Як що вона тепер така-ж, як і перш була! А то може панею зробила ся такою, що й підійти до неї страшно буде!

Другий дзвінок. Я попрощав ся з Варкою і війшов на місце свойого ваґона, а вона зосталась на перонї напроти мене. Малий Грицько спокійно спав у неї на руках, а Івась рівнїсїнько нїчим більше не цїкавив ся, поминаючи кимсь то презентований йому великий медяник.

— Гляди-ж, Варко, як приїду колись у Вербівку, щоб ти менї переспівала усї пісні...

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Ні, паничу, я вже своє відспівала! — промовила вона і відвернулась, щоб утерти кінцем хустки намотаної на голові непрохану сльозу.

— Коротка-ж була твоя пісня, безталанна Варко, коли так скоро підійшов її кінець! — подумав я про себе.

Третій дзвінок. За ним два посвисти. Злегенька заскрипіли снасти і поїзд рушив.

— Прощай, Варко! — ще раз крикнув я висовуючись із ваґона.

— Прощайте, паничу! Пошли вам Бог усього... — далі вже нїчого я не розібрав.

Від тодї я не бачив нїколи вже співачки Варки...

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Максим Ґорький.

Двацять шість і одна.

ПОЕМА.

Нас було двацять шість людий, двацять шість живих машин, запертих у вохкій пивниці, де ми від рана до вечера місили тїсто, роблячи рогальки і сухарі. Вікна нашої пивниці дивили ся в яму, викопану перед ними і виложену цеглою, зеленою від вохкости. З-надвору були вони загороджені густою зелїзною сїткою і сьвітло сонця не могло пробити ся до нас крізь шиби, покриті мучним порохом. Наш господар забив вікна зелїзом на те, аби ми не могли дати кусень його хлїба бідним і тим із наших товаришів, котрі, живучи без роботи, терпіли голод; наш господар називав нас непотрібами і давав нам на обід замість мяса — вонючі пóтрохи...

Нам було душно і тїсно жити в камяній коробці під низькою і тяжкою стелею, покритою димом і павутинєм. Нам було тяжко і гидко в грубих стїнах, розмальованих плямами болота і цьвілї... Ми вставали о пятій годинї рано, не вспівши виспати ся, і — тупі, байдужні — о шестій сїдали вже за стіл робити рогальки з тїста, приготовленого для нас товаришами тодї, коли ми ще спали. І цїлий день від рана до десятої години вечером одні з нас сидїли за столом, розсукуючи руками туге тїсто і хитаючись, аби не задеревіти, а другі місили муку з водою. І цїлий день задумчиво і тужно булькотала кипяча вода в кітлї, де варились рогальки, лопата пекаря зі злістю терла ся бистро о дно печи, скидуючи слизькі варені шматки тїста на горячу цеглу. З рана до

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вечера в одній стороні печи горіли дрова, а червоний відблиск полумя дрожав на стіні робітні, немов мовчки сьміяв ся над нами. Велитенська піч була подібна до потворної голови казочного страховища, -- вона немов вилїзла з-під землї, отворила широку пащеку, повну яркого огню, і дихала на нас жаром і дивилась на нашу безконечну роботу двома чорними ямами над чолом. Сї дві глубокі ями були немов очи — безжалісні і безпристрасні очи страховища: вони дивили ся на нас усе однаково тупим зором, немов потомили ся дивлячись на невільників і, не ждучи від них нїчого людського, гордували ними голодною погордою мудрости.

З дня на день у мучнім поросї, в болотї, нанесенім нашими ногами з-на-двору, в густій воюючій задусї ми розсукували тїсто і робили рогальки, зливаючи їх нашим потом, і ми ненавидїли нашу роботу острою ненавистю, ми нїколи не їли того, що виходило з-під наших рук, воліючи чорний хлїб, як рогальки. Сидячи за довгим столом один против другого, — девять против девятьох, — ми цїлі довгі години механічно рушали руками і пальцями, і так привикли до своєї роботи, що вже й не слїдили за своїми рухами. І ми так придивились один другому, що кождий із нас знав усї морщини на лицях товаришів. Нам нї про що було говорити, ми привикли до сего і цїлий час мовчали, коли не лаялись, — бо-ж усе буває за що лаяти чоловіка, особливо товариша. Але й лаялись ми рідко... В чім може бути винний чоловік, коли він пів-мертвий, коли він — як бовван, коли все його чуте здавлене тягаром працї? Та мовчанка страшна і тяжка лише для тих, що все вже сказали і нїчого їм більше говорити; а для людий, що й не зачинали своєї бесїди, — для них мовчанка проста і легка... Часом ми співали і наша пісня зачиналась так: Серед роботи нараз зітхав хто-небудь тяжким зітханем змученої конини і затягав тихенько одну з тих протяжних пісень, яких жалібноласкава мельодия все облекшує тягар на душі співаючого. Співає один із нас, а ми спершу слухаємо мовчки його одинокої пісні, а вона гасне і глухне під тяжкою стелею пивницї, як маленький огонь у степу вохкої осїнної ночи, коли сїре небо звисає над землею, мов оловяний дах. Потім до співака пристає другий, — і от уже два голоси тихо і тужливо плавають у задусї нашої тїсної ями. Аж тут нараз кілька голосів підхопить пісню, — вона вибухає наче хвиля, що-раз сильнїйше, що-раз голоснїйше, і немов розсуває вохкі, тяжкі стїни нашої камяної тюрми...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Співають усї двацять шість. Грімкі, давно зіспівані голоси наповняють робітню. Пісні тїсно в нїй. Вона бєть ся о камінь стїн, стогне, плаче і оживляє серце тихим болем, роз'ятрює в нїм старі рани і будить тугу... Співаки глубоко і тяжко зітхають. Иньший нечайно урве пісню і довго прислухаєть ся, як співають товариші, а відтак знов вливає свій голос у загальну хвилю. Иньший тужливо крикне: ах! — і співає, замкнувши очи, а густа, широка хвиля звуків представляєть ся йому може як дорога кудись у далечінь, осьвітлена ярким сонцем, як широка дорога, а він видить себе, як іде по нїй...

Полумя в печи все дрожить, усе треть ся о цеглу лопата пекаря, воркоче вода в кітлї і все так само танцює по стїнї відблиск огню, сьміючись мовчки... А ми виспівуємо чужими словами наше тупе горе, тяжку тугу живих людий, позбавлених сонця, тугу невільників. Оттак жили ми, двацять шість, у пивницї великого мурованого дому, а жити нам було так тяжко, неначе всї три поверхи того дому були збудовані просто на наших плечах.

*

Та кромі пісень було в нас іще щось гарне, щось, що ми любили і що заміняло нам мабуть сонце. На другім поверсї нашого дому була робітня гафтів золотом, а в нїй поміж многими дівчатами-робітницями жила шіснацятилїтня служниця Таня. Кождого рана до шибки віконця, прорізаного в дверех нашої робітні, притулялось маленьке, рожеве личко з синїми, веселими очима, а дзвінкий, ласкавий голос кликав до нас:

— Арештантики, дайте рогальчиків!

На сей знайомий нам ясний голос усї ми повертались і радісно, добродушно дивили ся на чисте дївоче лице, що так славно усьміхалось до нас. Ми привикли і любо нам було видїти притиснений до шибки ніс і дрібні, білі зуби, що ясніли з-під рожевих губ, відкритих усьмішкою. Ми кидались отвирати їй двері, тручаючи один другого і от вона, така весела, мила, входить до нас, підставляючи свою запаску, стоїть і усьміхаєть ся. Довга і груба коса каштановатого волося, спускаючись через плече, лежить на її груди. Ми, брудні, темні, потворні люди, дивимось на неї з долини в гору, — поріг дверий висше чотирма ступнями над підлогою, — ми дивимось на неї, піднявши голови до гори, і витаємо її з добрим днем, говоримо їй якісь особливі слова, — вони знахо-

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дять ся в нас лише для неї. В нас у розмові з нею і голоси мякші і жарти ніжнійші. В нас для неї — все особливе. Пекар виймає з печи лопату що найбільше припечених і румяних рогальків і вправно висипає їх у запаску Тані.

— Гляди, господареви не попадись! — ми все упереджуємо її.

Вона хитро сьміють ся, весело кричить нам:

— Прощайте, арештантики! — і швидко зникає, як мишка. Тільки...

Та довго після її відходу ми приємно говоримо про неї, — все те саме говоримо, що говорили вчера і давнійше, бо й вона і ми і все довкруги нас таке саме, яким було і вчера і давнійше... Се дуже давить і мучить, коли чоловік живе, а довкола нього ніщо не зміняєть ся і коли се не вбє на смерть його душі, то чим довше він живе, тим більше мучить його непорушність окружаючого... Ми все говорили про женщин так, що часами нам самим гидко було слухати наших грубо-безстидних розмов і се зрозуміле, бо ті женщини, що ми їх знали, може й не варті були иньших розмов. Та про Таню ми ніколи не говорили зле; ніколи ніхто з нас не тільки не позволяв собі доторкнутись її рукою, але й масного жарту не чула вона від нас ніколи. Може се тому так було, що вона не лишалась на довго з нами. Мелькне перед нашими очима мов зірка, що паде з неба і щезне... А може тому, що вона була маленька і дуже гарна, а все гарне будить пошану до себе навіть у грубих людий. І ще: хоч каторжна праця й робила нас тупими волами, то ми все таки оставали ся людьми і, як усї люди, не могли жити без того, щоб не поклоняти ся чому-небудь. Лучшого від неї — не було в нас нікого і ніхто крім неї не звертав уваги на нас, замурованих у пивниці, хоч у домі жили десятки людий. А наконець — і се певне найважнійше — всї ми вважали її чимсь своїм, чимсь таким, що істнує немов лише завдяки нашим рогалькам. Ми поклали собі за обовязок давати їй горячі рогальки і се стало для нас щоденною жертвою ідолови, се стало майже сьвятим обрядом і з кождим днем що-раз більше привязувало нас до неї. Крім рогальків ми давали Тані много рад: теплійше одівати ся, не бігати швидко по сходах, не носити тяжких вязок дров. Вона слухала наших рад з усьмішкою, відповідала нам сьміхом і ніколи не була нам послушна, але ми не гнівались за се. Нам треба було лиш показати, що ми дбаємо про неї.

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Часто вона звертала ся до нас з ріжними просьбами, на примір просила отворити тяжкі пивничні двері, наколоти дров... Ми з радістю і навіть з якоюсь гордістю робили їй те і все, чого лиш вона хотїла.

Та коли один із нас попросив її полатати йому його однїську сорочку, вона з погордою сказала:

— Ще чого! Стану я, аякже!...

Ми здорово посьміялись над чудаком і нїколи нї про що її не просили. Ми її любили, — сим сказано все. Чоловік усе хоче зложити свою любов на кого небудь, хоч часом він давить нею, часом брукає; він може отруїти житє ближнього своєю любовю, бо люблячи не шанує того, кого любить. Ми мусїли любити Таню, бо більше нїкого не було нам любити.

Часами котрий-небудь із нас зачне нараз чомусь-то так розбирати:

— І чого ми так пестимо дївчука! Що в нїй такого, га? Дуже ми вже з нею чомусь возимось?!...

Чоловіка, що відважував ся говорити такі річи, ми швидко і грубо уговкували. Нам треба було що-небудь любити, ми знайшли собі се і любили, а те, що любимо ми, двацять шість, повинно бути сьвяте для всякого, як наша сьвятість і кождий, хто в сїм іде проти нас, — наш ворог. Може ми любимо й не те, що дїйсно гарне, але-ж нас двацять шість і тому ми все хочемо видїти сьвятим для иньших те, що дороге нам.

Любов наша не меньше важка, чим ненависть і може як-раз тому деякі гордовиті люди твердять, що наша ненависть схлїбляє більше, як любов... Та чому вони не тїкають від нас, коли се так?

*

Крім рогальків пекли в нашого господаря і булки. Та робітня була в тім самім домі, віддїлена від нашої западнї лише стїною; та тамті робітники — їх було чотири — сторонили від нас, уважаючи свою роботу чистїйшою від нашої і тому, вважаючи себе лучшими від нас, не приходили в нашу робітню, з-висока посьмішкували ся над нами, коли стрічали нас на дворі. Ми також не ходили до них, бо наш господар заказав нам, боячи ся, що ми будемо красти булки. Ми не любили тамтих робітників, бо завидували їм. Їх робота була лекша від нашої; їм платили більше, як нам; їх годували лїпше: в них була простора, ясна робітня;

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і всї вони були такі чисті, здорові — осоружні нам. А ми всї були такі жовті і сїрі; трьох із нас хорували сифілїсом, дехто коростою, одного зовсїм скривив ревматизм. Вони в сьвята і в свобідний від роботи час одївали ся в сурдути і в чоботи на скрипах, двох із них мало гармонії, і всї вони ходили на прохід в міський огород. А ми носили якісь брудні шмати і капці або ходаки на ногах, нас не пускала в міський огород поліція... Чи могли ми їх любити?

І от раз ми довідались, що в них один пекар упив ся, господар обрахував його і вже наняв другого і що сей другий вояк, ходить в атласовій камізельці і при годиннику на золотім ланцюшку. Нам було цїкаво подивитись на такого кавалєра і в надії побачити його ми один за другим стали вибігати на двір.

Та він сам прийшов у нашу робітню, отворив собі колїном двері і став на порозї тай усьміхаючи ся сказав до нас:

— Помагай-біг! Здорові були!

Холодний воздух, вриваючи ся в двері густою хмарою, крутив ся коло його ніг, а він стояв на порозї, дивив ся на нас з гори в долину, а з-під його білявих, вправно закручених вусів ясніли великі, жовті зуби. Камізелька на нїм була дїйсно якась особлива — синя, вишита цьвітами; вона вся немов сияла, а ґузики на нїй були з якихось червоних камінців. І ланцюшок був...

Гарний він був, той вояк, такий високий, здоровий, з румяними щоками, а великі, ясні його очи дивились хорошо — ласкаво і погідно. На його голові був твердо накрохмалений колпак, а з-під чистого фартуха, на якім не було нї однїської плями, визирали острі кінці модних, ясно вичищених черевиків.

Наш пекар із пошаною попросив його заперти двері; він зробив се без поспіху і почав розпитувати про господаря. Ми на перебій один перед другим говорили йому, що наш господар дерипшкіра, непотріб, злодїй і мучитель, — все, що можна і треба було сказати про господаря, а не можна тут написати. Вояк слухав, рушав вусами і роздивлював нас мягким, погідним зором.

— А в вас тут дївчат много?... — нараз сказав він.

Дехто з нас значучо засьміяв ся, иньші зробили солодкі фізіономії, хтось пояснив воякови, що тут дївчат — девять штук.

— Користаєте? — запитав вояк, підморгуючи оком.

Ми знов засьміялись, не дуже голосно і застиджением сьміхом... Многим із нас хотїлось би показатись воякови такими хват-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ськими молодцями, як і він, та ніхто не вмів сего зробити, ні один не міг. Котрийсь признав ся до сего, говорячи тихо:

— Де вже нам...

— Так, вам се трудно! — певний себе говорив вояк придивляючись нам. — Ви чогось не тее... Характеру в вас нема... порядної подоби... вигляду, значить! А женщина — вона любить вигляд у чоловіці. Їй аби була постава, як слід... аби все було — акуратно! І притім вона цінить силу... Рука щоб — от!

Вояк витягнув із кишені праву руку з засуканим рукавом сорочки, голу по локоть, і показав її нам... Рука була біла, сильна, поросла блискучим, золотистим волосем.

— Нога, груди — ві всім потрібна твердість... А також — аби чоловік був одітий по формі, як сего вимагає красота річий... От мене — баби люблять. Я їх не кличу, не приманюю, — самі по пять нараз на шию лізуть...

Він присів на мішок із мукою і довго розповідав про те, як люблять його баби і як хоробро він поводить ся з ними. Потім він пішов, а коли за ним заперли ся зі скрипом двері, ми довго мовчали, думаючи про нього і його оповіданя. А потім нагло всі заговорили, і зразу вияснило ся, що він усім нам подобав ся. Такий простий і славний, — прийшов, посидів, поговорив. До нас ніхто не приходив, ніхто з нами не говорив так, по товариськи... І ми все говорили про нього і про його будучі успіхи у золотошвачок, що при стрічі з нами на дворі або обходили нас, кривлячи губи, або йшли просто на нас, немов нас і не було на їх дорозі. А ми все лише любувались ними і на дворі і коли вони проходили попри наші вікна, — зимою одіті в якісь особливі шапочки і шубки, а літом у капелюшках з цьвітами і з ріжнобарвними парасольками в руках. За те між собою говорили ми про тих дівчат так, що коли-б вони нас почули, то всі показились би від стиду і образи...

— Однак щоб він і Таню... не попсував! — сказав нараз журливо пекар.

Ми всі замовкли, поражені тими словами. Ми немов забули про Таню: вояк немов закрив її перед нами своєю великою, гарною поставою. Потім почав ся шумний спір. Одні говорили, що Таня не допустить його до себе, другі твердили, що їй не устояти проти вояка, наконець треті предкладали на випадок, коли-б

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вояк став лізти до Тані, переломати йому ребра. Нарешті всі рішили слідити за вояком і Танею, упередити дівчину, аби вона стереглась перед ним... Се й закінчило суперечку.

*

З того часу минув місяць. Вояк пік булки, гуляв із золотошвачками, заходив часто до нас у робітню, одначе про побіди над дівчатами не розповідав, лише все крутив вуси та смачно облизував ся.

Таня приходила до нас що рана за „рогальчиками“ і, як усе, була весела, мила, ласкава з ними. Ми пробували говорити з нею про вояка, — вона називала його „витріскоким телятем“ та иньшими сьмішними прозвищами і се нас успокоїло. Ми гордились нашою дівчиною, дивлячи ся, як золотошвачки липнуть до вояка; відношенє Тані до нього неначе підіймало нас усіх і ми, немов руководячи ся її відношенєм, самі починали відносити ся до вояка з погордою. А її ми ще більше полюбили, ще більше радісно і добродушно зустрічали її що рана.

Одного разу прийшов до нас вояк трохи підхмелений, сів і почав сьміяти ся, а коли ми запитали його, чого сьмієть ся, він пояснив:

— Дві побились через мене... Лідка з Грушкою... Як вони себе обробили, га? Ха-ха! За волосє одна другу, та на землю її в сінях, та верхом на неї... ха-ха-ха! Лиця подрапали... пошарпали все на собі! І чому ті баби не можуть чесно бити ся? Чому вони драпають ся, га?

Він сидів на лавці, такий чистий, здоровий, радісний, сидів і все реготав. Ми мовчали. На сей раз він був нам чогось неприємний.

— Нї, менї таки везе з бабами, як везе?! Моргнеш о — готова! Чорт!

Його білі руки, покриті блискучим волосєм, підняли ся і знов упали на колїна, ударивши голосно по них. І він дивив ся на нас такими приємно-здивованими очима, неначе й він сам по щирости здивований, чому він такий щасливий в жіночій справі. Його товста, румяна пика яснїла самовдоволено і щасливо і він усе смачно облизував губи.

Наш пекар сильно і сердито вдарив лопатою о дно печи і сказав з насьміхом:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Не велика сила валити ялички, а ти сосну повали...

— То есть, се ти менї говориш? — запитав вояк.

— А тобі...

— Що таке?

— Нїчого, проїхало!

— Нї, ти пожди! В чім дїло? Яка сосна?

Наш пекар не відповідав, працюючи швидко лопатою в печи. Вкине туди варені рогальки, вибере готові і з шумом кине на землю, де їх збирали хлопята. Він немов забув про вояка і про розмову з ним. За те вояк став якийсь неспокійний. Він устав і підійшов д печи, не вважаючи на се, що може попасти на держак лопати, який судорожно мелькав у повітрі.

— Нї, ти скажи, хто вона така? Ти мене образив... Я? Переді мною не встоїть нї одна, нї! А ти говориш менї такі образливі слова...

Він дїйсно виглядав на правду ображеним. Йому мабуть нї за що було шанувати себе, лише за свою здібність зводити женщин; може крім тої здібности в нїм і не було нїчого живого, і лише вона позволяла йому почувати себе живим чоловіком.

Аджеж бувають люди, для яких найцїннїйше і найлучше в житю — се яка-небудь недуга їх душі або тїла. Вони носять ся з нею цїле житє і лиш нею живі. Терплячи від неї, вони кормлять себе нею, жалують ся на неї перед иньшими і тим звертають на себе увагу ближнїх. За се беруть вони з людий співчутє до себе і крім сего в них нема нїчого. Відберіть у них ту недугу, вилїчте їх і вони будуть нещасливі, бо стратять одинокий спосіб до житя, — вони стануть тодї пустими. Часом житє чоліка таке вбоге, що він поневолї мусить цїнити свою хибу і жити нею; можна просто сказати, що люди часто набирають ся хиб від нудьги.

Вояк образив ся, лїз до нашого пекаря і ревів:

— Нї, ти скажи, — хто?

— Сказати? — нагло звернув ся до нього пекар.

— Ну?

— Таню знаєш?

— Ну?

— Ну, і от! Попробуй...

— Я?

— Ти!

— Її? Се менї — тьфу!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Побачимо!
— Побачиш! Х-ха!
— Вона тебе...
— Місяць часу!
— Який з тебе хвалько!
— Дві неділї! Я покажу! Хто така? Танька! Тьфу!...
— Ну, забирай ся... перешкаджаєш:
— Дві неділї — й готов! Ах ти...
— Забирай ся, кажу!

Наш пекар нагло озьвірів і замахнув ся лопатою. Вояк здивований витріщив ся на нього, подивив ся по нас, помовчав і тихо, зловіщо сказавши: „Ну, добре!“ — пішов від нас.

Підчас суперечки ми всї мовчали, зацїкавлені нею. Та коли вояк зник, серед нас підняла ся оживлена, голосна розмова і шум.

Котрийсь гукнув пекареви:
— Не добре ти заварив, Павле!
— Роби там своє! — дико відповів пекар.

Ми відчували, що вояка зачепили за живе і що Танї грозить небезпека. Ми відчували се і рівночасно всїх нас обгородила пекуча, приємна для нас цїкавість, — що буде? Чи встоїть Таня против вояка? І всї майже з певністю закричали:

— Танька! Вона устоїть! Її голими руками не візьмеш!

Нам страшно хотїло ся випробувати силу нашого божка; ми всїми силами доказували один другому, що наш божок — сильний божок і вийде побідником із сеї справи. Нарештї нам стало здавати ся, що ми за мало подразнили вояка, що він забуде про суперечку і що нам треба добре роздути його самолюбство. З того дня зачали ми жити якимсь особливим, напружено-нервовим житєм, — так ми ще не жили. Ми цїлі днї сперечали ся між собою, немов усї стали розумнїйші, зачали більше й лучше говорити. Нам здавало ся, що ми запустили ся в якусь гру з чортом, а ставка з нашого боку — Таня. І коли ми довідались від товаришів вояка, що він почав „брати приступом Таню“, нам стало млїснолюбо і так цїкаво жити, що ми навіть не замітили, як господар, користаючи з сего, збільшив нам роботу на чотирнацять пудів на добу. Ми неначе вже й не томили ся роботою. Імя Танї цїлий день не сходило у нас із язика. І кождого рана дожидали ми її з якоюсь особливою нетерпливістю. Часом нам здавало ся, що

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вона прийде до нас, — і се вже буде не та давня Таня, а якась иньша...

Одначе ми нїчого не говорили їй про нашу суперечку, ні про що не питались її і поводились із нею по давньому мило і гарно. Але в те поводженє вкрало ся вже щось нове і чуже нашим давнїм чутям до Танї. Була се остра цїкавість, остра і холодна, як сталевий ніж...

— Хлопцї! Нинї термін! — сказав одного рана пекар, стаючи до роботи.

Ми добре се знали і без його пригадок, та все таки стрепенули ся.

— Дивіть ся на неї... зараз прийде! — предложив пекар. Котрийсь з жалем закричав:

— Нїби очима що побачиш!...

І знов розгорілась між нами жива, шумна суперечка. Нарештї сьогоднї ми довідаємось, на скілько чиста і недоступна для болота та посудина, в яку ми вложили все наше найлучше. Сего рана ми немов нагло і в-перве відчули, що ми дїйсно запустили ся в велику гру, що та проба чистоти нашого божка може його на все для нас знищити. Ми чули весь той час, що вояк уперто і влїзливо переслїдує Таню, та чомусь нїхто з нас не запитав ся її, як вона відносить ся до нього. А вона не переставала приходити до нас що рана за рогальками і була така, як усе.

І сего дня ми скоро почули її голос:

— Арештантики, я прийшла...

Ми поспішились її впустити, а коли вона ввійшла, то проти звичаю зустріли її мовчанкою. Видивлюючи на неї всї свої очи, ми не знали, про що говорити з нею, про що питати її. І стояли ми перед нею темною, мовчазною юрбою. Її очевидно здивувала непривична для неї стріча і ми замітили, що вона поблїдла, занепокоїла ся і здавленим голосом запитала:

— Що се ви... такі?

— А ти? — глухо кинув їй пекар, не зводячи в неї очий.

— Що — я?

— Нїчого...

— Ну, давайте швидше рогальки...

Нїколи раньше вона не квапила на нас...

— Маєш час! — сказав пекар, не рушаючи і не відриваючи очий від неї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тодї вона нараз обернула ся і щезла в дверех. Пекар узяв ся за лопату і обернувшись до печи, говорив спокійно:

— Значить, готово!... От вояк!... падлюка!... гидота!...

Ми підійшли до стола, як стадо баранів, тручаючи один другого, посїдали мовчки і мляво взялись за роботу. Швидко котрийсь заговорив:

— А може ще...

— Ну-ну! Балакай! — закричав пекар.

Ми всї знали, що він чоловік розумний, розумнїйший від нас. І його оклик ми зрозуміли як певність про побіду вояка... Ми були сумні і неспокійні...

О дванацятій годинї, підчас обіду, прийшов вояк. Він був, як усе, чистий і прибраний і як усе, дивив ся нам просто в очи. А нам було прикро дивитись на нього.

— Ну, панове чесні, хочете, я вам покажу вояцьке удальство? — сказав він гордо усьміхаючись. — Так виходїть до сїний і дивіть ся в шпару... зрозуміли?

Ми вийшли і звалившись на купу прилипли до шпар сїнної дощаної стїни, що виходила на двір. Ми не довго ждали... Швидко скорим ходом перейшла через подвірє Таня, перескакуючи через калужі розтопленого снїгу і болота. Вона сховалась за дверми в пивницї. Опісля, не кваплячись і посвистуючи, пішов туди вояк. Руки у нього були в кишенях, а вуси рушали ся...

Ішов у дощ і ми видїли, як його краплї падали в калужі, а калужі морщились під їх ударами. День був вохкий, сїрий, — дуже нудний день. На дахах лежав іще снїг, а на землї появились уже темні плями болота. А снїг на дахах покрив ся також бурим, болотнистим налепом. Дощ ішов поволи і скучно бренїв. Нам було холодно і неприємно ждати.

Перший вийшов із пивницї вояк; він пішов по подвірю поволи, рушаючи вусами, з руками в кешенях, — такий, як і все.

Потім — вийшла Таня. Її очи... її очи яснїли радістю і щастєм, а уста усьміхались. І йшла вона як у снї, похитуючись, непевними кроками...

Ми не могли спокійно перенести сего. Ми всї нараз кинулись до дверий, вискочили з дверий і засвистали, затюкали на неї, злобно, голосно, дико.

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вона здрігнула ся побачивши нас і стала неначе вкопана в болото під її ногами. Ми окружили її і злорадно, без стриму ганьбили її послідними словами, говорили їй безстидні річи.

Ми робили се не голосно, без поспіху, видячи, що їй нїкуди йти, що вона окружена нами і ми можемо знущати ся над нею, кілько захочем. Не знаю, чому, — але ми не били її. Вона стояла серед нас і повертала головою то сюди то туди, слухаючи нашої лайки. А ми — все більше, все сильнїйше кидали в неї болотом і їдю наших слів.

Цьвіт зійшов із її лиця. Її сині очи, щасливі перед хвилею, отворились широко, груди дихали важко, а губи дрожали.

А ми, окруживши її, мстились на нїй, бо вона ограбила нас. Вона була наша, ми на неї видали все наше найлучше, а хоч се найлучше — окрушки нуждарів, та нас — двацять шість, вона — одна, і тому нема для неї в нас муки, відповідної їй провинї! Як ми зневажали її!... Вона все мовчала, все дивилась на нас дикими очима, а дрож трясла нею.

Ми сьміялись, ревли, вили... До нас підбігали звідкись іще люди... Котрийсь із нас сїпнув Таню за рукав блюзи...

Нараз очи в неї заблистїли. Вона без поспіху підняла руки на голову і поправчяючи волосє, голосно, але спокійно сказала просто нам у лице:

— Ах, ви арештанти нещасні!...

І вона пішла просто на нас, так просто пішла, немов би нас і не було перед нею, неначе ми не загороджували їй дороги. І длятого дїйсно нїкого в нас не було на її дорозї.

А вийшовши з-поміж нас, вона, не обертаючись до нас, так само голосно і з неописаною погордою додала:

— Ах, ви наволоч, гадє!...

І — пішла.

А ми остались серед подвіря, в болотї, під дощем і сїрим небом без сонця.

Потім і ми вернулись мовчки в свою вохку камяну яму. Як давнїйше, сонце нїколи не заглядало в наші вікна, тай Таня не приходила нїколи більше!...

З російського переклав

М. Лозинський.

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Савка Дудар.

Новеля

Семена Земляка.

(Конець).

Синяві сумерки спускали ся на степ і затемнювали його; декілька зірок уже визначилось на тихім, глубокім небі. Щоб потішати себе Савка, витягнув сопілку, яку називав пчолою. Він наготовив ся заграти щось таке, що плаче, коли нараз вітер доніс до нього запах диму і далекі голоси струнного інструменту.

Що се таке? Що за диво? Чи се степ грав так, чи може злий дух самоти, що любить заманювати запізнених мандрівників? Хлопець зупинив ся надслухуючи; музика, ослаблена через віддаленє, бренїла раз у раз.

— Хто се може грати? — запитував себе приблуда. — Аджеж у сьому боцї нема нї села, нї хутора, нї хати, нїчого...

Рудько вітрив здалека і глухо гарчав.

— Будь тихо! — сказав Савка. — Не сьмій гавкати.

Пес наїжив ся, але здавив своє гарчанє.

Савка не був боягуз; він знав степ, знав ночи проведені під ясними зорями в якім будь ярі або під забутою копицею сїна; він знав волоцюг, яких здибав від часу до часу, а з деякими навіть був у побратимстві. Але людська музика в тім відлюдю, се було щось таке, чого доси він не здибав нїколи. Хоч не боягуз, він був цїкавий, а попиханий любовю до музики він подав ся в напрямі до звуків, що долїтали до нього чим раз виразнїйше.

— Хтось грає, хтось грає! — повторяв хлопець. — Тихо, Рудьку, тихо, не гавкай!

Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Тягнучи опірного веприка, забувши про трьох иньших загублених, він побіг у напрямі, звідки виходили таємничі звуки.

— Хтось грає, хтось грає! Рудьку, біжім!

Музика, ще злегка приглушена, розливала ся по соннім степу; здавало ся, що вона раз піднїмає ся до синьої високости, то знов губить ся в сїрій вечірній глибинї.

— Хтось грає, хтось грає! — повторяв Савка.

Але веприк був глухий на се вухо; сердитий за те, що його вели на привязи, непокірний розказам як усяка свиня, він шарпав ся під тиском ременя і квичав що сили. Тодї Рудько люто кинув ся на нього, вхопив його за хвіст, струснув його за голову і причепивши ся до його вуха, яке держав міцно в зубах, попровадив його звільна, тріумфально. Ся пекольна музика заглушила иньшу, небесну, що доходила хто зна відки.

— Чорте вталапаний! — кричав Савка. — Подумав би, що верещиш навмисне, аби не дати менї чути. Пусти його, Рудьку, а то він рипітиме до завтра.

Пес пустив вухо брудної скотини і настав зглядний супокій.

Нараз, на тлї глубокої, чим раз густїйшої пітьми Савка побачив блиск великого огнища; здавало ся, що там була також невидима орхестра. Сим разом хлопець розпізнав скрипку, бубен з дрібними срібними брязкальцями і щось немов сопілку, але далеко голоснїйше, чистїйше від усїх тих сопілок, які він майстрував доси.

Зачудуваний, причарований він зупинив ся без руху. Серце в нього било ся, кожда жилочка в його тїлї тремтїла як струни інструменту за потягом смичка.

— Ой Боже мій! — скрикнув хлопець. — От як би то хто міг навчити мене грати так, як грають оті там!

В тій хвилї скрипка немов заговорила людським голосом, глубоким і поважним, а брязкальця трясучи ся рясним дощем звуків відповідали їй приємним, жартливим сьміхом.

Веприк не квичав уже: Савка міг тепер чути цїлість тої дивної орхестри. Ой, якаж вона була гарна! Серед тихої ночи, під зоряним небом, серед безмежного степу музика, тай ще яка музика! Він нїколи не чував нїчого подібного. Кождий звук був теплий, іскристий, немов прискав искрами з якогось огнища; флєт співав і його голос лив ся по степу лагідний, мягкий, мов пух

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:41 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

цьвітів уношений вітром, мов добре слово, яким закохане серце промовляє до другого серця.

Пробігши значний шмат дороги так швидко, як се було можна з упертим та непокірним веприком, Савка нараз опинив ся перед несподіваною та незвичайною появою. Довкола великого горючого огнища він побачив рухи якихось людий зі смаглявим лицями та кучерявим волосєм. Казанок завішений на зелїзнім триніжку хитав ся над огнем; великий віз, накритий полотняною будою, займав осередок осьвітленого місця. Дїти зовсїм голі, дївчата й хлопці в суміш, перевертали ся перед огнем і бавили ся з великим медведем, що мав на собі ланцюх присилений до ніздрів і відповідав на їх крики комічними рухами і глухим муркотанєм. Осьвічені фантастичним блиском огнища жінки, також мало не голі, стирчали мов розхрістані відьми, мов пекольні привиди; а далї величезне шатро, задом оперте о віз, простягало до землї свої фалди з подертого полотна, полатаного, почорнїлого від дожджу та дорожної пиляки. Троха одалїк від огню, серед простору менше занятого, кілька мужчин творило орхестру. Старий грав на скрипцї і, бачилось, проводив иньшим музикантам, що достроювали ся до нього.

Широко отворивши рот і очи Савка під ослоною ночи придивляв ся тій дивоглядній картинї.

— Циганський табор! — сказав він по тихо.

Рудько завітривши медведя і весь сей невідомий сьвіт, подавав палкі знаки неспокою та зворушеня.

— Тихо! — командував Савка.

І не думаючи нї про яку можливу небезпеку він дав себе вколисувати та впоювати всевладній силї тої горячої, мальовничої, зачарованої музики. Гарчанє пса долетїло нарештї до слуху Циганів. Занепокоєні без сумнїву тим, що вони не самі, деякі мужчини віддїлили ся від табора і рушили просто до Савки. Хлопця окружили і повели. Одною рукою тягнучи свойого веприка, а другою держачи Рудька за довгі кудли на карцї, отак він станув перед чорною громадою. При видї сеї наглої появи орхестра зупинила ся і загальний розрух счинив ся в цыганському таборі. Старий скрипаль, що, бачилось, був головою банди, наблизив ся до хлопця і придивлявсь йому уважно.

— Що ти тут робиш? — запитав його.

— Слухаю музики... я прийшов...

Generated on 2015-07-04 09:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Аріме, — мовив по тихо до начальника один із тих Циганів, що привели Савку, — ся свиня певнїсько крадена. У хлопця мабуть легка рука, ади!

— Ти вкрав його? — запитав старий показуючи на веприка.

Хлопець, сим разом переляканий, не відповів нїчого, та заким мав час отямити ся, Цигани відібрали в нього веприка. За кілька хвиль табор залунав голосним рипінєм скотини, коли її різали.

Всї посїдали коло огнища, готовили велику вечерю. Циган, що його кликали Арімом, розпитував хлопця далї.

— Ти звідки?

— З села.

— З якого села?

— Он звідтам.

І Савка показав рукою в напрямі, де сходив місяць.

— Що робиш у степу?

— Граю.

— А веприк — був крадений?

— Коли верну до дому, батько забє мене.

Що до сього пункту він не хотїв сказати нїчого більше.

— Візьмім його з собою, він нам здасть ся, — повторяв Циган, що вже обзивав ся перед тим.

— Лишиш ся з нами, — мовив Арім, — але коли попробуєш утїкати, житє не твоє.

Савка почав плакати. Переляк здавлював його серце, але надумавшись добру хвилю він мовив хлипаючи:

— Бодай навчіть мене грати так як ви.

— А ти музика?

— Ой, або я знаю? Але в голові у мене щось таке чуєть ся, таке... Або я знаю, що таке? Я рад би грати, грати... День і нїч чую співи... Співи всюди, всюди... Хочу грати.

Осьмілившись він показав свої сопілки. Арім згірдно зирнув на них.

— Се дудки, се не варто нїчого, — мовив він. — От скрипка, вона гарна, вона говорить.

— Ой, знаю, що говорить. Навчіть мене грати; я не тїкатиму від вас нїколи, робитиму все, чого захочете.

— Ану, — мовив старий, — бери свої дудки; я заграю, а ти слухай, а потім гратимеш за мною.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Савка не зводячи очий із музиканта, загіпнотизований звуками, що лились-розливали ся, слухав тремтячи, просьвітлений. В тій хвилї екстази він забув усе: і чорних, грізних відьом, і свого остатнього веприка, якого вони вкрали, і свою власну особу, що зробила ся чужою власністю. Вся його душа, все його житє висїло на чародійській скрипцї; він дихав упиваючись її тонами.

Ах, так, він піде в Циганами, він навчить ся грати як вони. Батько не знатиме про нього нїчого, не вбє його. Лиш одна музика порушуючи серце захоплене нею може зродити почутє безпечности і довіря, покрити забутєм смуток і небезпеку. Під переможним впливом сеї чудотворної сили Савкова трівога уляглась, неволя у Циган перестала видаватись йому такою ненависною. Ануж вони навчать його грати, а коли він посяде сю тайну, що переслїдувала його ночами, мучила днями, то про все иньше йому байдуже. Він матиме музику, то матиме й свободу.

Поки хлопець стояв недвижний і затоплений у екстазї, Арім торкнув його, щоб грав за ним.

— Ти вже досить наслухав ся, тепер грай, — мовив він.

Така вже вдача душ наділених інтуіцією, що досить їм одної музикальної фрази, щоб довести їх до зрозуміня і засвоєня цїлої ідеї, що нагло відкриваєть ся їм. Як усї майже вроджені артисти, Савка мав інтуіцію невідомих річий і ненаситну жадобу, що перла його до їх пізнаваня.

В тій рішучій хвилї утворив ся невидимий звязок між томленим духом хлопчини і душею вітхненого Цигана. Анї один, анї другий не міркував про се, і коли хлопець почував, що тут є щось таке, що опановує і підневолює його, Циган сьвідомий своєї сили почував потребу, щоб хтось подивляв його.

По наказу скрипаля Савка взяв дудку, що називала ся соловієм і наслїдував капризну та повну перескоків мельодію, що тремтїла під смиком віртуоза. Здавало ся, на сьвітляній дорозї гармонії два ґенії, оба невироблені, оба могутні, стрічали ся і розуміли себе, бо коли скінчив ся сей дивний концерт, Арім довго глядїв на хлопця і промовив до нього:

— Навчу тебе грати.

— Ах, візьміть мою душу, лише дайте менї музику! — кричав хлопець.

Циган усьміхнув ся на всї свої пишні, білі зуби і відповів:

— Будеш грати на скрипцї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— На скрипці!... Вона казатиме менї все, правда?

— Все.

В степу, під звіздяним наметом, перед огнищем табору розпочала ся для Савки школа музики, школа свобідна, дика, розчіхрана. Ах, свобода! степ! Музика любить їх, душа в них губить ся, думка творить. Се безконечність.

А рідне село? А батьківський дім? Чи хлопець не побачить їх більше?

Овва, а по що? Бог штуки заздрий і виключний; він забирає все у тих, що люблять його, і Савка віддав йому все: і батька, що бив його, і дім, де він був нещасливий і свою бідну душу томлену вічною спрагою. Нїчого не лишив собі окрім пса.

І житє поплило. Приємне? Нї. Незалежне? Так. Сьогоднї тут, завтра там, раз на право, раз на лїво; иноді ситий, часто голодний — бо не що дня трафляло ся різати веприка. Савка жив під шатром номадів, під зоряним небом, жив, бо коло нього була музика.

Дух старого Аріма не був йому ворожий: музикальний ґеній Цигана відчував ґеній хлопця і не вміючи навіть назвати того почутя, що зародилось оттак, той чоловік із бронзовим лицем, із огнистим поглядом полюбив того хлопця з білявим волосєм, з синїми, замисленими очима.

— Він не з нашої крови, — мовив голова табору, — але у нього в серцї скрипкові струни.

Сим сказано все.

Батько Савки згубив усякий слїд утїкача. Де його шукати? як? Та про те його шукали, бож будь що будь хлопець усе таки дитина, а нарештї свинї!...

Днї минали; дома ще надїяли ся; та коли минули тижнї й місяцї, всяка надїя щезла і мати мовила до батька:

— Мій син пропав, мої очи не побачуть його більше. Се ти, поганий старцуне, відстрашив його.

— Е, що там! А мої свинї нїчого не значать? — відповів старий.

— Ти був з ним занадто острий. Коли-б лише він був живий, мій бідний хлопчик!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 10:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Минуло пятнацять лїт.

Одного дня в Савковім родиннім селї селяни побачили незнайомого молодого чоловіка, без сумнїву мандрівця, що прийшов із далека. Пiд своєю буркою він мав скрипку старанно завинену; обік нього була гарна жінка з волосєм чорним як вороняче крило, з очима темними як ніч, глубокими як безодня.

Сумний і понурий він вийшов із села, та дійшовши туди, де була його крайня границя, він обернув ся напруго немов посилаючи остатнє прощанє місцю, якого може не мав бачити більше. Його погляд блукав по полю і спинив ся нарештї на хатчинї, ослоненій тїню старої грушi. Незнайомий довго придивляв ся тій білій хатчинї захованій у тїни і заплакав.

— Зоро, — мовив до жінки, — се була моя хата.

— Тобі жаль?

Мужчина не відповів нїчого.

— Жалуєш, — повторила жінка, — і плачеш. За те я не жалую бути твоєю. Я волїла тебе, нїж мужчин моєї крови. Я люблю твої очи, синї як небо лїтного вечера, люблю твоє волосє золоте як вечірнє сьвітло. І я пішла за тобою.

— О Зоро, Зоро! Я люблю тебе... Але се моє село, мій дім, і тут — що порадиш! Щось плаче в мойому серцї.

— Тиж уходив до свойого дому, ти говорив своїм, хто ти такий, а твої!... Твій батько вмер, твоя мати вмерла, твої брати вигнали тебе. Вигнали як волоцюгу, як ошуканця!

— Мене мучила туга, я хотїв побачити...

— Вертаймо до табору. Старий Арім навчив тебе грати, дав тобі свою скрипку, що співає немов людським голосом. Брати Цигани лїпші, як твоя рідня, табор лїпший як твоя хата.

— Ходїмо ще на кладовище, — мовив мужчина сумним голосом, — а потім...

— А потім до моїх?

— Так... до твоїх.

Сїльське кладовище було в степу; здалека видно було берези, що стояли на могилках.

Надходив вечір; звільна западали сумерки. Мужчина й жінка вийшли з села і подались стежкою до кладовища. Самота обняла їх.

— Зоро, — мовив мандрівець, — проведемо тут ніч. Мертві не прогонять нас. Але як віднайти могили моїх родичів? Нема

Generated on 2015-07-04 10:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

кому показати менї, де вони лежать, а хрести подібні всї один до одного.

— Заграй, — відповіла жінка. — Може могили подадуть знак і ти знайдеш тих, кого шукаєш.

Лїтня ніч обгорнула степ, глубока тиша залягла між небом і землею, білявий місяць виринав на краєвидї.

— Заграй, — повторила Зора, — се буде так, як там у таборі.

Мужчина сїв на однім гробі і витягнув скрипку. Серед величнього спокою сеї нічної години гробовища почули пісню.

Поклавши голову на колїна артиста жінка спала або марила. Нараз промовила до нього:

— Ти граєш не так, як Арім. У нього від скрипки йде огонь... а у тебе... Ах, Савко, здаєть ся, що берези плачуть і кладовище тремтить.

— Се моя душа плаче.

Другого дня в селї оповідали, що люди, які нічю проходили побіля кладовища, бачили якісь тїни, що блукали по над могилками і чули, як із гробів ішла музика. І ще казали, що степові духи, розбуджені сею музикою, з найдальших закутків позлїтали ся темним простором і хлипали.

Але то була ніч, і нїхто не посьмів доступити до місця покійників.

Се певно були душі, що розмовляли з Богом.

Із французького переклав

Іван Франко

Generated on 2015-07-04 10:32 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ІЗ ПОЕЗІЙ ЙОГАНА В. ҐЕТЕ.

ПЕРЕКЛАД П. О. КУЛІША.

III. Баляда про князя-старця.

„Добридень, дїдусю! Іди, йди, не бій ся!
Тут нас тільки троє, порожня сьвітлиця.
В горі пань-матуся свої молитви
В старому часловцї читає-гортає,
А тато з драбами десь вовки стріляє.
Співаку з далека загледїли ми.
Співай нам, дїдусю, про славне лицарство,
Що водить бувало хоробрі полки
На хиже, на дике, безбожне поганство...“
Ми слухаєм співи такі залюбки.

Серéд-ночи в бурю, в годину лихую,
Покинув він замок, оселю князькую,
Сховавши-заклявши великий там скарб.
Про що-ж князь так фіртку тихцем відмикає,
І що під полою так тулить-ховає,
Мов кражу лукавий, зневірений раб?
Дитину маленьку несе одинокий
Нічною добою в гаї між вовки,
Дївчаточко сонне у сьвіт мчить широкий...“
І слухають дїти сей спів залюбки.

„Аж ось день заднів ся... Сьвіт вельми широкий,
Та з піснею в сьвітї князь не одинокий.
Куди завитає, всяк старцеви рад,
Годують-частують співця добрі люде,
Чи тиждень, чи й більше між ними пробуде:
Таких ще й не чули в селї серенад.

Generated on 2015-07-04 09:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Що-рік бородою все більш обростає,
Що-рік нашиває на свиту латки,
Що-рік же й дівчатко мале підростає...“
І слухає спів сей дітва залюбки.

„Не дбає мій старець про свиту, про лати,
Дочкою щасливий, дочкою багатий.
Літа за літами минають-ідуть.
Байдужні обоє в недолі на волі...
Вродлива вона, наче квітка на полі.
Пташками на сьвітї широкім живуть.
Бо з доброго зерна добро й виростає...
Старцівна вродлива над всї панянки...
Другої такої нїхто й не згадає...“
І слухає пісню дітва залюбки.

„Аж ось іде полем паня́ знакомите,
Під ним кінь ступає, мов грає в копита.
Вона зустріч руку по чех простягла...
Нї, не милостиню, дар тобі дарую:
Подай менї ручку, подай і другую,
Щоб мене на віки вічні обняла.
І старець промовив: Бачу, догадав ся,
Що скарбу не знають більшого й казки.
Я раю, щоб зараз з нею ти звінчав ся...“
І слухають дїти сей спів залюбки.

„Тут церківця й попик мов з неба спустились,
Старцівна любенько з паням одружилась.
І радощі разом, і горе тяжке:
Що з татом коханим прийшлось розлучитись
І зараз від люду сїльського відбитись,
Де кожне їх любить, і добре й лихе.
А старець-князь думку старечу голубить,
Зістався не сумний він один без дочки:
Бо й внучків навпослї так само полюбить...“
І слухають дїти сей спів залюбки.

Співає й хрестом їх князь благословляє,
А дїти: „Ось тато! татуньо вертає!“
Побігли всї троє, забувши співця...
„Ти що з дїтьми робиш? на що їх туманиш?
Про що пісеньками, казками їх маниш?
Агов! ви, залїзні горшки! мандрівця,
Сього волоцюгу, що звик мир дурити,
Візьміть у темницю під нові замки!“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тут мати прибігла гнівного просити...
І дїткам проханнє було залюбки.

Горшки не посьміли поважного взяти,
Тай гарно просила й дїтвора і мати...
У пана-ж боролась із серцем пиха:
Проханнє-благаннє впиняло палкого,
Аж поки прорвалось невпинене слово:
„О, Хамова кров! кров нечиста, лиха!
І рід мій вельможний, і плід сплямувала:
Постали між нами Хами-мужики:
Бо жінка-старцївна менї їх придбала...“
І дїткам се слово було не-в-любки.

Тодї князь велично: Коли відпихає
Вас пинда і з вами вязь божу зриває,
Ходїте до дїда, до батька свого!
Мандрівець вам кращу дорогу покаже.
Мій замок се, гордий, запеклий мій враже!
Твій рід усї добра покрав у мого, —
Покрав, а печатю я скарб запечатав,
Той скарб, що надбали давнезні віки
Про дїти, про внуки мої й правнучата...“
І чує се слово дїтва залюбки.

„Наш цар правосудний не в-перше вертає
Слузї предківщину, що враг зажирає.
Я зняв з мого скарбу моє заклятте...“
Так мовив старенький, ласкаво зирнувши.
„Спокій ся, мій сину, про давнє забувши.
Настане в сїм замку знов чесне житте.
Зьвізда наша сьвітом новим засьвітилась:
На ниві родючій важенькі снопки:
Бо в добрах сих правда з давен коренилась...“
І чує се слово дїтва залюбки.

Generated on 2015-07-04 10:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Галицько-руське письменство 1848—1865 р.

Уваги й спомини Остапа Терлецького.

III.

В тій мірі, як полїтична свобода глухла і завмирала і поле для пожиточної працї зникало перед очима патріотів; в тій мірі, як загал публїки через те почав тратити інтерес для народних справ, а з другого боку лїтература і просьвітні змаганя задля браку оріґінальних творчих думок і внутрішної живої сили не могли підтримати остигаючий запал і піддати йому иньші способи поважної народної служби; в тій мірі й цїлий народний рух руський став упадати не лиш що до своєї внутрішної, моральної вартости, але також що до свого обєму. Із справи загально-народної, якою інтересував ся цїлий нарід а бодай уся його письменна верства, він чим раз то більше ставав лише справою невеличкого числа поодиноких людий, які чи то з привички, чи з замилуваня не покидали раз вибраної дороги. Байдужність інтелїґенції для їх змагань вони почали відплачувати такою-ж байдужністю для неї; а народна маса, яку по їх думцї так тяжко було оживити і піднести, яка так легко і скоро підпадала під економічний і полїтичний вплив противників народа, була темна і непросьвічена і як вони думали, може й не здібна до просьвіти. Причин байдужности письменної публїки і неписьменного мужицтва вони не годні були пізнати а тим менче усунути, бо й самі стояли на дуже низькім ступнї образованя; і тому вище духове житє здавалось їм можливим лише

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

в тїснім кружку вибраних, високовчених людий, за яких вони уважали себе самих. Маса народа була добра яко підвалина до того житя, яко жерело, з якого вони, вибрані мужі науки, можуть черпати матеріял для вчених розправ, дослїдів і книг, але сама жити їх житєм вона не може, навіть розуміти того житя не може, ні тепер ні ніколи.

Яке-ж було те вище духове житє? І тут показує ся великий упадок народного руського духа, бо в сім невеличкім кружку людий, переважно львівських Русинів, стали випливати на верх ті гадки, що, після першого з'їзду руських учених і заложеня Матиці стратили були, здавало ся, зовсім ґрунт під ногами і згибли. В перших роках по заложеню Матиці про них справді не було нїчого чути; вони уступили були місце народному змаганю і не проявляли ся публично. Тепер же, коли народне змаганє в лїтературі не давало сподїваних результатів, пидїло і завмирало, показало ся, що противні йому анті-народні, або лагіднїще сказавши, ненародні стремлїня не завмерли були, лише придавлені історичними обставинами усунули ся на задній плян. Ті ненародні стремлїня не були одностайні; не кермувала ними одна гадка; спільного мали властиве лише стільки, що байдужно або в погордою відвертали ся від мужика, його бесїди і просьвіти. Таких змагань було два; і хоч вони були доволї близькі до себе, то з початку розвивали ся осібно, і аж пізнїще, в половинї 50-тих років, стали поволи вближати ся і змішувати ся з собою.

Перше стремлїнє було церковне, яке не лише старало ся між галицькими Русинами відживити знанє і замилуванє до церковного язика яко до язика богослужебних книг і церковних традицій, але уважало його на стільки живим і розвитим, що він міг стати ще й тепер лїтературним язиком. Церковний язик, як знаємо, по упадку Йосифових реформ, в часах полїтичної реакції і поголовного ополяченя руської інтелїґенції, попав був у велику поневірку навіть між руським попівством. Мало хто вмів по церковному читати або розумів церковний язик. Не знати і не розуміти його належало до доброго тону, було признакою вищої товариської оглади і цивілїзації.

„Былъ собѣ Грицько родомъ зъ Коломыи,
Учился барзъ мудро на философіи;
Пятнадцять лѣтъ въ письмѣ гмиралъ,
А все по латинѣ гдиралъ;

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

На шестнадцятôмъ роцѣ богословье здалъ,
А перечитати псалтырки не зналъ!“

сьміяв ся якийсь коломийський дячок з тодїшнього попівства, що навіть псалтирі не вміло прочитати без помочи дяка.[1])

Очевидно і зовсїм природно, що перші проблиски руського відродженя в Галичинї звертали ся до того, щоби вернути церковному язикови належне йому в церкві місце. Сюди звертали ся по части змаганя Івана Могильницького, митрополита Михайла Левицького і перемиського епископа Івана Снїгурського. А хоча з початку переняте шляхоцьким духом попівство опирало ся тим змаганям, хоч настановленого 1834 року учителем церковного язика д-ра Івана Ільницького, львівські семінаристи при першім виступі обкидали полїнами і кричали до него: „Co to! on chce nas zrobić Tatarami, Azyatami, Mongołami! Precz z nim, precz z tym Mongołem-Tatarzynem!“ (тамже, 28); хоча і в Перемишлї настановленого від еп. Снїгурського учителем церковного язика крилошанина Лавровського ученики збували кпинками, обдурювали „студентськими штуками“, аби лиш викрутити від нього першу клясу (тамже ст. 30), то таки удало ся скоро перемогти антипатію проти церковщини, особливо коли настали такі вчителї, як у Перемишлї віденський вихованець Антін Добрянський, ученик Копітара, вихований під впливом ініціяторів славянського відродженя. В зовсїм иньшім сьвітлї показав ся церковний язик руському попівству, коли Добрянський став йому розказувати, що наукою церковного язика займають ся такі вчені, як Добровский, Копітар, Юнґман, Шафарик і що вони „красоту того же языка по правдивому достоинству по пôдъ небеса превозносятъ“ (тамже ст. 30—32). Бо як у кождої інтелїґенції, що стоїть на дуже низькім ступнї розвою, так і у тодїшнїх Русинів авторітет чи то в науцї чи в иньших справах публичного житя заступав місце внутрішнього переконаня і критики. „Шафарик, то такий учений, аж сум побирає нагадати, як може чоловік стілько в своїй голові помістити“, казав один руський духовний чеському письменникови Запови.[2]) Скоро отже прихильники цер-

---

[1]) Богданъ А. Дѣдицкій, Антоній Добрянскій, его жизнь и дѣятельнôсть въ Галицкой Руси. Львôвъ 1881, стр. 27.

[2]) Karel-Vladislav Zap, Cesty a procházky po Halické zemi. V Praze 1863, стр. 113.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ковного язика могли покликати ся на авторітет таких учених як Копітар і Шафарик, від яких учености Русина „аж сум побирав“, то вже половина їх діла була зроблена; церковний язик швидко приймав ся між руським попівством, не так може з любови, як із покори перед авторітетом.

Але прихильники церковного язика не обмежали ся на тім, аби йому вернути приналежне в церкві місце. Вони хотїли зробити його язиком свойого літературного відродженя. Се була по части причина, чому вони так завзято накинули ся на кружок Шашкевича (про иньші причини ми згадували на своїм місцї). Подібні змаганя подибуємо також і у иньших славянських народів грецької віри. Шишков між Великорусами, а особливо „славено-сербське“ стремлїнє в перших часах народнього сербського відродженя дуже близькі до сього стремлїня галицько-руських церковників. Але в Сербії „славено-сербське“ стремлїнє не могло на довго спинити здорового, народного руху, що літературним язиком зробив язик сербського мужика, чи там, як казали „славено-Серби“, сербського „свинопаса“. Бо народнїй сербський рух опирав ся на мужицтво повне народньої самосьвідомости і сили, що піднявши ся проти Турків тільки що вибороло собі було державну самостійність; не інтелїґенція його, але воно інтелїґенцію оживлювало, і тому й духове житє Сербів швидко піддало ся тій великій притягаючій силї, яку має в собі живий народ. Тому-то робота Караджіча і його прихильників була релятивно дуже легка. А крім того Караджіч був не лише першорядним ученим, що своїми етноґрафічними працями, особливо своїм збірником сербських пісень історичних надав сербським народнїм стремлїням розголос по цїлій Европі, позискав для них симпатії таких людий як Ґете, Ґріми, Гумбольдт і т. д., але був також зовсїм незалежним від провідників церковної славено-сербської партії, бо жив далеко від них, у Відні, куди не сягали їх громи. Тому й побіда народнього стремлїня над церковним наступила тут скорше.[1])

Далеко незавиднїще було положенє піонєрів народнього руху в Галичинї. Галицько-руський мужик був зовсїм прибитий; про таку ролю, яку відіграв мужик сербський, він не сьмів анї поду-

---

[1]) Див. А. Н. Пыпинъ, Панславизмъ въ прошломъ и настоящемъ. (Вѣстникъ Европы 1878. Томъ V. стр. 328—331).

Generated on 2015-07-04 09:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

мати; а кружок Шашкевича складав ся з молодих, зовсїм залежних людий, що не мали нїякої наукової слави і авторітету і з ними легко було упорати ся. Як круто їм прийшло ся від таких представителїв „славено-церковної“ партії, як професор і цензор руських книжок Венедикт Левицький, ми вже бачили.

Але змагання церковної партії так різко противили ся потребам живої теперішности, що навіть такий не дуже живий чоловік як Йосиф Левицький був їх завзятим противником.[1]) А Яків Головацький називав її представителїв по просту „псевдо-Руссами“, „духовими убійцями народа“, „Геростратами“.[2]) Тай сильні вони були лише в неґації, в нищеню. Бо коли прийшло ся до позитивної праці для своїх гадок, то з під їх пера вийшло всього-на-всього 5 маленьких статий по 7—14 карток, що появились у шематизмах Перемиської епархії від р. 1837—45, тай то написані були — по польськи або по латині![3])

Розуміють ся, що з таким малим запасом животних сил се стремлїнє не могло утримати ся серед руху 1848 року, хоча Венедикт Левицький майже з слїзми в очах заклинав руських учених, аби не робили кривди церковному язикови[4]), і хоча один бесїдник на народнім вічу в Дрогобичі 1848 року сказав: „Кажуть, що ми не маємо лїтератури; але-ж ми маємо богослужебні книги, а хиба-ж вони не лїтература?“ Воно мусїло уступити стремлїню народньому і було би, здаєть ся, зовсїм вигибло, як би лїтература народна не показалась була такою вбогою і полїтичні обставини не остудили були патріотичного запалу серед руської інтелїґенції. Але тепер воно знов почало підніймати голову і озивати ся так, що було би „всѣмъ многотрудно и докучливо єднымъ славеноцерковнымъ язы-

---

[1]) Див. його статї в Jahrbücher für slaw. Literatur. 1844. Das Schicksal der gallizisch-russischen Sprache und Literatur, стр. 183—185, 206—210. Дальше в тім самім річнику: Russinische Literatur in Gallizien, стр. 224—227, і в р. 1846: Erwiderung auf die Bemerkungen über den Artikel: Schicksal der gallizisch-russischen Sprache und Literatur, стр. 181—186.

[2]) Hawrylo Rusyn, Zustände der Russinen (Jahrbücher f. slav. Lit. 1846, стр. 370, 373).

[3]) Богданъ Дѣдицкій, Михаилъ Качковскій и совр. галицко-русская литература I. Львовъ 1876 стр. 75, 76.

[4]) Я. Головацкій, Историческій очеркъ основанія галицко-рускои Матицѣ. Въ Львовѣ, 1850.

Generated on 2015-07-04 09:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

комъ съ Богомъ, а другимъ рускимъ, може коломыйскимъ съ Русиномъ ôдъ Сяна розправляти“[1]), або що „Словено-церковный языкъ былъ всегда и можетъ быти еще живымъ посередникомъ въ общенію словесномъ... Розняти два языки, Словено-церковный и рускій, невозможно. Они сросли ся другъ съ другомъ во всей жизни нашого народа. Розняти ихъ значило бы розорвати самую жизнь нашу на двѣ половины“.[2])

Але навіть на мертвій ниві тодішнього галицького житя се змаганє не могло удержати ся в своїй теоретичній чистоті. З очевидною насьмішкою, щоб доказати неможливість його практичного перепровадженя, Дідицький вкладає в уста прихильника сього стремліня ось яку промову серед приватних нарад літературних 1848 року: „Азъ состарѣхся надъ чтеніемъ церковныхъ и сицевыхъ книгъ, во нихъ же пріобрѣлъ есмь не токмо правильность и лѣпоту языка, но такожде устройственность видовъ и правописанія или орѳографіи. И всуе премѣнывати нынѣ оныя, яже сотвориша старіи, сирѣчь древніи. Подвизанія же младыхъ суетны и ничтожны. Языкомъ церковнымъ убо глаголаху русьстіи Словене, иже живяху во Галичѣ, иже во Лвѣградѣ, иже во Премышлѣ. Народъ же во весѣхъ живущій извергоше многая словеса, акы ему безпотребная, и повредише многіи виды: чесо ради просторѣчіе его отнюдь не требѣ нарицати правильнымъ; еже аще убо онъ сохранише нѣчто правильное, есть токмо „Отче нашъ“ и „Вѣрую“, какъ святая моленія вся и вси на Руси глаголютъ. Чесо ради мнѣніе мое сицево: водворити и воцарити древлесловенстій, сирѣчь церковный нашъ языкъ не токмо во книзѣхъ, но и во устѣхъ русьскаго галическаго народа! Азъ рекохъ и рѣчь свою совершихъ“. (Зоря Гал. 1853, ч. 13).

О скільки живе, хоч чуже, розумнїще від свого, але давно мертвого, о стільки розумнїще було друге ненародне стремлїнє, великоруське.

Від давнїх уже літ жив і дїлав між галицькими Русинами чоловік, який із самого початку свого дїланя виробив собі був про

---

[2]) »Вѣстникъ« 1850. Ч. 58 цитований в Зорі Гал. 1850. Ч. 63 в статї: »О именахъ грамматикальныхъ«.

[3]) Зор. Гал. 1853. Ч. 4. (Посланіе о первомъ нашомъ письменномъ языцѣ. ч. 1—4).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

руський патріотизм і русъку літературу зовсїм иньші переконаня, як ті, до яких з таким запалом признавав ся Шашкевич і його товариші. До чого вони липли з такою любовю, за що так довгі літа терпіли всякі переслїдуваня, тим він гордував, те він уважав злочинною, дитинячою игрaшкою. Руський мужик був в його очах підле сотворінє, „скотопас“, обовязаний робити панщину і виготовляти для вищих, вибраних людий засоби для вигідного житя. „Нашихъ крестьянъ, нежелавшихъ и недумавшихъ, освободили на чужій коштъ отъ обязанностей работой исправляемыхъ для помѣщика...“ жалує ся він в однім листї до Погодина[1]), десять літ по знесеню панщини! Разом з тим він був також великим противником народньої просьвіти. Як нїякому розумному чоловікови не прийде на гадку просьвічати свій робучий інвентар, своїх волів, коний, бо се неможливе, так і брати ся до просьвіти мужика можуть лиш люди „сумасшедші“. Найбільша уступка, яку він робив, була та, що позволяв мужикови читати молитовник, катехізм і псалтирю; більше нїчого. А язык мужицький! Хотїти, аби вчений і розумний чоловік писав язиком „галицкой черни“ можуть лише „мрачные изступленники или скорѣе низкіе невѣжды, въ лѣни доселѣ проживавшіе, пренебрегавшіе всякую науку собственнаго языка, употреблявшіе чуждое нарѣчіе, прислушивавшіеся только простонародному разговору собственныхъ слугъ и работниковъ.“[2]) Його ідеалом державних і суспільних порядків були часи до 1830 року, в яких він сам виховав ся і виріс, в яких виробив ся його полїтичний і суспільний сьвітогляд.[3]) Тодї було всьо ясно і в порядку; нїякі злочинні змаганя не підривали спокою пануючих верстов; нїкому не приходило в голову рівнати мужика з шляхтичем, говорити про права тих людий, що мали лиш обовязки, або про обовязки тих, що мали лиш права. І він був чоловік „шляхетного“ роду; і з внутрішним задоволенєм і гордощами рахував себе до

---

[1]) Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель (1835—1861) съ предисловіемъ и примѣчаніями Нила Попова. Москва 1879—80. Листи Зубрицького — лист з 21/4 1858 стр. 609.

[2]) Мих. Драгоманов, Переднє слово до Повістий Федьковича. Кіевъ 1876, стр. XXIII, XXIV.

[3]) Видно се доволї виразно з його листів писаних до Погодина в 50-тих роках: лист з 19/6 18[5]6 стр. 598, лист з 7/11 1856, лист з 21/4 1858, з 19/12 1858, з 31/1 1861.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тих, яких уже сам Бог поставив понад чернею. Душею і тїлом він приймав переконаня тої суспільної верстви, до якої числив себе, з якої походив. Прірви, що від тої верстви дїлила не лише „чернь руску“, але й письменного Русина, для нього не було; його з тою верствою лучили звичаї, обичаї і привички житя; язик її не був для нього „чуждое нарѣчіе“, але язик свій, питомий, язик людий шляхетних і вибраних, до яких преціньі він належав. По крайній мірі язик сей був йому близший і рідніщий, ніж язик руських скотопасів; він говорив і писав аж до 50-тих років виключно по польськи.

Своїм шляхоцьким переконаням він остав ся вірним до самої смерти. Нїякі полїтичні перевороти, нїякі змаганя руської інтелїґенції не годні були навчити сього чоловіка любови для руського мужика; не годні були навіть тодї, коли історичні памятки й документи, в які він закопав ся, навчили його, що сей руський мужик, то остаток славної і великої бувальщини того народа, до якого і він помимо свого шляхоцького походженя належав. Нї, він не хотїв допустити, що руський мужик, то єдина надїя і опора руської народности в Галичинї, бо тодї мусїв би був хоч троха скинути своїх панських поглядів і зблизити ся до нього, полюбити його, зжалувати ся над його тяжкою недолею. Для таких сентиментальних почувань у його серцї не було місця. Лиш один однїсїнький раз в 1846 роцї, коли мужики стали против революціонерів, як він думав, в оборонї консервативних ідей, він як би в надгороду за те радував ся, що уряд хоче їх увільнити від самоволї панів і поправити їх долю. Але-ж бо сим разом мужики боронили консервативні ідеї против революції! А революцію і загалом західні ідеї, поступ, він як правдивий консерватор щиро ненавидїв. Революція то „дѣло городскихъ тунеядцевъ и площадныхъ бродягъ“ (op. cit. 580, 581, лист із 28 цьвітня 1846). „Намъ надоѣло древное и мы тщимся изобрѣсть что то новое лучшее, но доселѣ напрасно...“ (стор. 598). „Древнее, долговременнымъ существованіемъ упроченное устройство устраняется; новое едва проявбаетъ... есть же то время предпринимать коренное преобразованіе государства? и разрушать всѣ основныя начала?“ (стор. 601) — жалує ся він в листах до Погодина на державні переміни в 50-тих роках. А про конституцийний рух 1861 року пише він: „Настоящее время едва ли не хуже 1848 і 1849 годовъ. Какая то зловредная шаль завладѣла умами жителей всѣхъ провинцій;

Generated on 2015-07-04 09:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

всѣ волнуются, требуютъ дерзко какой-то народности, автономіи, сеймовъ, исключительнаго употребленія своего нарѣчія въ присутственныхъ мѣстахъ и школахъ, собираются на сходки, шумятъ, толкуютъ, хулятъ Нѣмцевъ, порицаютъ правительство. Важную роль въ сего рода зборищахъ играютъ парни студенты, коихъ съ умноженіемъ выше потребности училищъ, число несоразмѣрно увеличилось!... Я бы желалъ, чтобъ Россія обнеслась каменной китайской стѣной отъ зараженной Европы западной, ибо тлѣтворная ея язва уже обложила окрестности Россіи... Прошу Бога, дабы онъ спаслъ святую Русь отъ сего рода искуса, который испытываетъ Австрія какъ послѣдствіе необдуманного торопливаго преобразованія...“ (стор. 617—620).

Але він був шляхтич руський; дома в його батька говорили по руськи.[1]) Він угнув ся перед авторітетом церкви і історичних памяток і признав ся, що він Русин, не Поляк. Але ніколи в сьвітї він не був Русином „посполитим“, і коли признав ся до Руси, то лиш до тої, яку бачив у памятниках, якої порядки йшли під лад його консервативним поглядам і всьому тому, з чим зросла ся вся його природа, всї його думки й переконаня. Що тої Руси в Галичинї давно вже нема і ніколи бути не може, про се йому було байдуже. Що кастова ненависть до мужика мусїла ізолювати його між усїми живими Русинами, також його мало обходило. Чим більше був сам, тим менче уступок мусїв робити иньшим, тим вищим чув себе від усьої тої письменної дрібноти, що повзає по землї як чернь, бідує, плаче, журить ся з нею, а часом сподїває ся для неї, любить її, в любови своїй плутає ся „сумасшедшая“, як Вагилевич і Головацький, „въ опасныя сѣти“ і пориває ся до змагань, від яких „благородна“ душа мусить відвертати ся з холодною погордою... „Въ Вѣнѣ намѣреваются издавать періодическіе записки на малорусскомъ языкѣ — да радуются и веселятся ваши малорусскіе ревнители, у нихъ будетъ уже непремѣнно собственный журналъ. Даже и долговременные споры о правописаніи малорусскомъ, начиная отъ Максимовича до Левицкаго, въ Галиціи веденныи, рѣшены: будутъ печатать латинскими буквами!!...“ пише він 1843 року з іронїчним насьміхом до Погодина (стор. 568), а 1858 року

---

[1]) Я. Головацкій, Денисъ Зубрицкій. Некрологъ. (»Слово« 1862. ч. 9—12). Ч. 11.

Generated on 2015-07-04 09:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

каже: „Есть мнѣнія, чтобъ перевести на простонародный языкъ древнія славянскія книги. Какая радость для сочинителя малорусской Грамматики Г. Кулѣша! Посовѣтуйте ему, чтобъ онъ переселился къ намъ, его будутъ здѣсь превозносить!“ (стор. 612).

Що у иньших творило всю суть патріотизму, то в нього було в найлїпшім разї лиш матеріялом науковим, який „можетъ быть пригодится на что.“ „Хорошо что онъ (Кулїш) занимается собираніемъ простонародныхъ пѣсней, былей, сказокъ и пр.; это можетъ быть пригодится на что; но какая же цѣль въ составленіи граматики? Въ одной Руси двѣ русскія граматики, слѣдовательно два языка, двѣ литературы, два народы и конечно двѣ державы. Пусть болтаетъ простолюдинъ какъ его мать научила, а языкъ словесности долженъ быть одинъ въ цѣломъ народѣ. Добрый патріотъ долженъ сбирать, соединять и сливать въ одну цѣлость всѣ народныя стихіи, а не раскалывать, раздѣлять. Полезнѣе бы было обучать своихъ земляковъ сколько возможно великорусскому языку...“ (стор. 614).

А преціньі сей чоловік був руським патріотом, ба, як він думав, єдиним „добрим“ руським патріотом, якого погляди на народність були вірні і правдиві. Які були ті погляди, видимо з наведеного уступу. В глубокій старости він узяв ся писати історію тої Руси, яку він любив, у тій надії, що розкривши перед письменною дрібнотою пишну картину історичної Руси, з усїм блиском і славою князївських подвигів, боярської могутности і державної сили наверне заблуканих із мужицьких манівців на правдиву дорогу руського патріотизму, не лише відверне їх від простої черні, але запровадить туди, де ще й тепер як давнїще сьвята Русь живе в такім самім, а навіть більшім блиску і славі, де полїтичні і суспільні порядки такі близькі до порядків австрійських перед 1830 роком і такі симпатичні для благородного, „доброго“ патріота... І він також плакав над упадком Галицької Руси і старав ся прикладом і наукою піднести її і показати, в чім властиве лежить той упадок. „Я самъ наставляю нашихъ невѣждъ священниковъ, како подобаетъ слагати персти при изображеніи св. креста, что имъ доселѣ было неизвѣстно...“ Дякуючи Погодинови, що казав виймати „частицу“ за його здоровлє, каже далї: „Я не въ состояніи описать своего восторга по прочтеніи этихъ словъ — съ умиленіемъ, со слезами лобзалъ Вашъ почеркъ... Священный этотъ обрядъ не соблюдается у насъ: не столько въ слѣдствіе уніи,

Generated on 2015-07-04 09:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сколько отъ равнодушія, индеферентизма и нечестія духовенства. У насъ проскомидіи не отправляютъ по закону, ни агнца ниже частицъ не вынимаютъ. Священникъ или дьячекъ принесетъ въ штанномъ карманѣ просфорочку и на ней совершается св. служба.“ (стор. 607, 608). „Мы стали съ отцемъ Головацкимъ печатать Литургію С. Іоанна... съ польскимъ и нѣмецкимъ переводомъ... Цѣль предпріятія, чтобъ и наши священники, изъ коихъ едва десятый человѣкъ разумѣетъ церковно-славянскій языкъ, и Поляки... поучались и удивлялись превосходству, великолѣпію и красотѣ славянско-восточнаго богослуженія... (стор. 603) Симпатії для князівської і царської Руси з її боярами, для російської держави з її підневоленими кріпаками, з її політичним і літературним централізмом, питаня „како подобаетъ слагати персти при изображеніи св. креста“, як відправляє ся по закону проскомидія і як виймати „агнца и частицы“, — се все такі справи, що позволяють бути „добрим“ руським патріотом, від яких можна приходити „въ восторгъ“, в „умиленіе“, над якими можна плакати, не уближаючи шляхетному походженю і благородній чести. В сих рамках і Денис Іванович Вінява із Зубриці Зубрицкий — бо про нього тут бесїда — був щирим руським патріотом.

Що така квітка виросла на руськім полї, се не тяжко буде собі вияснити, коли пригадаємо, в яких обставинах виростала руська інтелїґенція в перших 30 роках XIX-го віку, яку пропасть ті обставини викопали між народом і інтелїґенцією, як вони ломали і деморалїзували всьо, що підносило ся хоч трохи понад мужика. Треба було мати незвичайно живий характер і здорового духа, щоб не окалїчіти морально серед тих обставин. А Зубрицький, хоч і підносив ся що до своїх здібностий понад пересїчну мірку звичайних людий, та за те був більше під впливом тих тяжких обставин, що як на мягкім воску відбили на нїм свою печать і злїпили з нього те, що злїплювали і з міцнїщих від нього людий.

Як ми вже згадували, він був шляхетного роду; його батько був посесором.[1]) З відношень, які тоді панували між дїдичами або посесорами і народом, він мусїв винести перші свої погляди на мужика як на робучий інвентар упрівілєйованих верстов. Послу-

[1]) Біографічні дати подаю з вишче наведеної посмертної згадки Головацького в Слові 1862.

Generated on 2015-07-04 09:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

живши якийсь час у Сяноку при магістратї, він 1809 року вибраний був секретарем заложеного Поляками провізоричного уряду військового під егідою Наполєона; потому був юстіціярієм у Перемиськім і иньших округах і в сім судовім урядї могли лише ще більше виробити ся його неприхильні для мужика переконаня, бо юстіціяр був урядник платний і залежний від панів, і його функції не богато ріжнили ся від функцій мандатора. Був далї опікуном малолїтних дїтий ґрафів Пінїньских, Гумнїцких, Яворских, заводив у їх маєтках „образцевую економику", за що від ґрафів Пінїньских дістав одно село на доживотє. І в тім селї заводив він взірцеву господарку, а коли 1820 року переніс ся задля слабости жінки до Львова, то взяв від львівського магістрату присїлок Сигнївку в аренду. Велика часть його житя, і то як раз та, в якій вироблює ся сьвітогляд чоловіка, пройшла в сїльськім господарстві тодїшнїм, де він або посередно або безпосередно стояв проти мужика як чоловік упрівілєйований супроти підданого. Що значить в часах панщини заводити „образцевую економіку", чейже кождому відомо. З сього відношеня виробила ся його антипатія до мужика і його строго-консервативні, аристократичні переконаня, що стали угольним каменем усьої його дальшої дїяльности. І коли він потому став інтересувати ся руськими справами і працювати для руської народности, то се могло бути лиш для такої, що містила ся в рамки його полїтичного і соціяльного сьвітогляду і була з ним у внутрішній гармонії і звязи. Річ очивидна, що та народність не могла бути народність українська, бо вона була наскрізь мужицька. У його батька говорили, правда, по руськи, по мужицьки, бо инакше не вміли, але він скоро, бо ще в 1809 роцї, коли стояли в Галичинї росийські війська, почув великоруську мову, купив собі кілька великоруських книжок, познайомив ся вже тодї з великоруською лїтературою (а яка була вона тодї!) і приймивши уряд росийського переводчика при апеляцийнім судї вправляв ся в-одно в великоруськім дїловім язицї.

А коли він опісля став членом Ставропигійського Інститута, коли почав порядкувати його архів, коли дістав у руки Карамзина, а далї познайомив ся з міським архівом у Львові і його історичними памятками, то се вправдї скріпило його симпатії для руської народности, але знов не до тої, що перед його очима стогнала в такій тяжкій неволї. Славні часи князївської Руси, її державна сила, а в пізнїщих часах борба за віру і церков наповняли його

Generated on 2015-07-04 09:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ентузіязмом, бо в них не було нїчого, що стояло би в суперечности до його консервативного сьвітогляду. З правдивим запалом кинув ся він до студіованя тих памяток; при їх помочи розкривав ся перед ним образ історичної минувшини, сьвітлої і блискучої, а тодїшня історична критика і лїтература показувала, що та минувшість властиве і не минувшість, а жива теперішність. Бо й тепер істнувала руська держава, яка не лише що до своєї внїшної могутности і блиску могла заспокоїти вимоги найбільшого національного шовінїста, але й що до свого полїтичного і суспільного устрою мусїла радувати серце кождого консерватиста.

Але історичні акти і документи, хоч піднесли його ученість і зробили з нього здібного археольоґа, не могли дати йому здібности для зрозуміня живих питань теперішности народа, що жив коло нього. До того треба було великого запасу сьвіжої думки, здорового, любячого серця, що вміє переломати всї перегороди нагромаджені привичками житя і пересудами кастового вихованя. Сьвіжу думку, коли яка була, ті памятки зовсїм присипали порохом, а полюбити в теперішнїм народї він міг лиш те, що ще лишило ся з історичної минувшини описаної в памятниках: церков і обряд, і що мало ще хоч яких-таких сьвітлих репрезентантів у митрополїтах, епископах і т. д.

Знайомість із Погодиним добила його до решти. Погодин був не лиш його вчителем в історії, археольоґії, не лише підпомагав його наукові змаганя присилкою книжок,[1]) але й остаточно розвив і укріпив його полїтичний сьвітогляд. Як у зеркалї відбили ся в його голові всї фантастичні гадки сього незвичайного пропаґатора державного росийського централїзму. Гадки ті[2]) навіть у Росії не приймили ся; не приймив їх уряд, бо були противні прінціпам Сьвятого Союза; не приймила їх мисляча публїка, бо вони гаразду народнього шукали не в свободї народів, не в свобідних полїтичних інстітуціях, але в розширеню зверхнього блиску й могучости держави і в борбі проти поступових ідей західної Европи. Все-ж таки в устах Погодина гадки ті мали хоч які-такі позори слушности і консеквенції. Коли він, великоруський прихильник держав-

[1]) Див. увага Н. Попова в »Письма къ Погодину« стр. 542 і порозкидувані звістки по листах Зубрицького до Погодина.

[2]) Див. Пыпинъ, Панславизмъ... Вѣстн. Евр. 1878. V. стр. 751—756.

Generated on 2015-07-04 09:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ного і національного централїзму, це хотів знати нїчого в Росії як лиш одну офіціяльну народність, віру й лїтературу, і для тої єдности вимагав від иньших народностий „по необходимости тяжелыхъ жертвъ“,[1]) — то можна з сим згодити ся або нї, але якоїтакої поверховної льоґічности сїй гадцї відмовити не можна. Він був переконаний, що держава має творити „одну огромную махину, расположенную самымъ простымъ, удачнымъ образомъ, управляемую рукою одного человѣка, рукою русскаго царя, который во всякое мгновеніе единымъ движеніемъ можетъ давать ей ходъ, сообщать какое угодно ему направленіе и производить какую угодно быстроту“, — і в його устах вороґованє проти народностий непануючих могло мати змисл. Але який змисл могло мати вороґованє проти народностий, проти автономії, соймів, уживаня рідного язика в урядах і школах в устах Зубрицького, галицького Русина, якому без народньої автономії грозила неминуча загибіль? Коли Погодин могучости і слави Росії шукав у тім, аби вона злучивши під собою славянські народности стала до борби з „тлетворним і гниючим западом“, якого поступ і ідеї він ненавидїв, довершила й увінчала розвиток людськости, — то який же змисл був у тім, коли й галицький Русин став ворогувати проти просьвіти, проти поступових ідей, без яких для руської народности в Галичинї нема найменчого ратунку?

Нема отже чого дивувати ся, що сей чоловік „не наслаждался общою популярностію своихъ современниковъ“, що „многіи изъ современныхъ не поняли его“.[2]) Справдї, в 30-тих і 40-вих роках він був доволї візольований в живій части руської інтелїґенції, що о скілько жила, жила гадками Маркіяна Шашкевича.

Але з початком 50-тих років він став поволи осередком, коло якого збиралась і кристалїзувала ся нова громадка людий з подібними як він поглядами на нарід і мужика. Важко згадати, що до тої громадки стали приставати також люди з колишнього кружка Шашкевича, що хоч були й давнїще знайомі з Зубрицьким, усе-ж таки держали ся зовсїм противних переконань і любили в народї власне те, що Зубрицький топтав ногами. З таких людий назву лиш Якова Головацького, який ще 1850 року видав свою „Росправу

---

[1]) Замітка Головацького в його статї Zustände der Russinen, стр. 378.

[2]) Головацкій, Денисъ Зубрицкій. Слово 1862. Ч. 10.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

о южноруськім язиці“ і „Три вступительні преподаванія“, а вже в найблисших роках — коли саме, не вмію сказати — покидає свої переконаня і в 1856 році числить себе до „Погодинської кольонії“, якої „атаманом“ підписує себе Зубрицький в листї з 19 червня 1856 (Письма 597, 598).

Сумний се факт, що велика частина колишнього Шашкевичевого кружка в 50-тих роках почала приставати до Зубрицького і його ненародних стремлїнь. З великим трудом такі люди як Головацький успіли продержати ся зі своїми переконанями до 1848 року. Рік сей не лише скріпив їх привялі надії, але дав їм надію на поміч і опіку уряду, що доси був їм противний. Але коли за другим наворотом полїтичної реакції уряд в особі ґрафа Ґолуховского знов накинув ся на народний руський рух і став йому ставити перешкоди, а сам рух показав ся в лїтературі таким бездарним і не міг оперти ся на свої питомі сили, підсьвіжені на хвильку надії згасли і в Головацького, товариша Шашкевича, став Головацький, товариш Зубрицького й Погодина! Поляками ті люди не могли і не хотїли бути; в нарід, серед якого жили і якому доси служили, перестали вірити. Але все-ж таки від руського імени вони не відступали; покинувши нарід вони вчепили ся власне за імя як потапаючий за бритву. Окрім їх мужицького руського народа їм від давна такі люди як Зубрицький, а через нього й Погодин показували иньший руський нарід, не приневолений і не упокорений як вони, але могучий, самостійний, з сильним царством і з доволї розвиненою лїтературою. До сього руського народа вони й пристали тепер. Хоч як би пішли полїтичні обставини в Галичинї, все таки їм лишила ся та відрада, що через те ще Русь не загине, бо Русь велика і могуча, і нїякі галицькі клопоти й нещастя не годні зломати її сили. Що́ значать галицькі вороги руського народа проти такої сили як Русь від Камчатки до Чорного Моря? Навіть сьмішно порівнувати!

А при тім відступленє від дотеперішного народа не було в їх очах навіть відступленєм. Їм позволяли преціньлишити ся при нїм; адже-ж не лиш вони, але й цїлий їх нарід був лиш частиною, атомом тої великої Руси, хоч правда, частиною попсованою, скошлявілою, ополяченою, яку треба було очистити і яку лиш підневоленє під велику Русь могло правдиво відновити і відродити. Баламутні листи Максимовича писані до Галичан з початком сорокових років дуже влекшували їх відступленє. В листах

Generated on 2015-07-04 09:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тих що найменче не було жадної льоґічности. Ми Українці, писав Максимович, приймили яко свій народний літературний язик — язик Великої Руси, пишемо і говоримо ним, так що у нас не може бути навіть бесіди про українську літературу, а можуть бути лиш віддільні книжки писані по українськи. Лиш у вас Галичан література жива мусить бути на вашім живім народнім язиці. Чому-ж лиш у Галичан? Чому і не в Українців? А коли в Українців ні, то очевидячки і в Галичан ні. Давніще, в сорокових роках, коли жив іще Маркіян і живі були надії на відродженє мужицької Руси, сї недобровільні двозначности Максимовича не звертали уваги; але тепер на них мож було покликувати ся, і в пізнїщих роках Головацький справдї покликував ся на них. Що таке відновленє і відродженє через велику Русь мусить допровадити в Галичині так як тепер допроваджує на Україні до духового каліцтва і смерти того руського мужика, якого вони самі хотїли піднести і відродити, про се їм тодї було байдуже. Най мужик руський гине; Русь велика все таки не загине!

І от доволї з'ївольований до недавна Вінява із Зубриці Зубрицкий побачив коло себе невеличку громадку людий, зломаних вправдї, прибитих і нездібних уже до нїякого енерґічного дїла, але за те тим покірнїщих і услужнїщих.

Але й се друге ненародне стремлїнє, великоруське, годї було перепровадити в цілій його теоретичній чистоті. Бо не лише для читаючої публїки воно було зовсїм новим, так що її треба було до нього прилагоджувати, але й нїхто з прихильників його не вмів по великоруськи. Навіть Зубрицький немилосерно калїчив великоруський язик. А крім того вони не мали й відваги виступити публично зі своїми переконанями. Рекомендуючи 1856 року Погодинови Шеховича яко редактора Семейної Бібліотеки Зубрицький так каже: „Мы нуждаемся въ сего рода дерзкомъ смѣльчакѣ. Правительство не запрещаетъ откровенно издавать журналецъ на чистомъ, сколько намъ возможно, русскомъ языкѣ, но оно покровительствуетъ кириллицу и хохлацкое нарѣчіе, желая внушить, что мы иный русскій народъ, а не тотъ который въ Россіи, и потому небрежно было бы человѣку имѣющему состояніе или чинъ выставляться на неудовольствіе, а можетъ быть и гоненіе, такому же какъ Шеховичъ вертопраху все равно — а намъ хочется имѣть журналецъ". (Письма, 596.) Хоч мораль у сих словах не дуже висока, але вона показує, що й прихильники великорусизму, хоч їх погляди на око

Generated on 2015-07-04 09:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дуже енергічні і сьміливі, мусїли рахувати ся з обставинами і ховати кінцї в воду. Обставини зложили ся так, що їм се дуже легко було зробити. Прихильники церковного стремлїня самі бачили, що ввести церковний язик до літератури годї. Аби зробити його хоч троха стравнїщим, треба його конче було підбавити народними словами. Вийшло отже в результаті таке, що хоч вони слїпо тримали ся уряду і урядової народности, для якої мінїстерство казало видавати окрему ґазету, звісний „Вѣстникъ для Русиновъ Австрійской державы", хоч вони відкидали однаково і 15 і 60 мілїоновий нарід і знали лиш нарід руський 3-мілїоновий, що живе в Галичинї і має кождочасному урядови бути вірним і послушним, то все таки писати стали язиком подібним як кружок Зубрицького, з яким їх ще до того лучила ненависть до демократичних, народних стремлїнь.

Ще більше зближили ся оба кружки, коли против їх стремлїнь піднеслись протести з боку народнього і вивязалась між прихильниками і противниками народнього стремлїня горяча языковоправописна полемїка. Аби устояти ся против стремлїня, яке публїка конець-кінцем усе таки ще найбільше розуміла і любила, яке мало таких поважаних представителїв, як Йосиф Лозїнський, Антін Могильницький, Лука Данкевич, Устіянович і иньші, треба було виступати разом.

О скільки я міг прослїдити, полемїку, з якою нам тепер приходить ся близше познайомити ся, викликав 1850 року Яків Головацький, тодї ще, здаєть ся, прихильник народнього стремлїня. Русини сподївали ся, що руський язик буде допущений до урядів, і тому Головацький опублїкував в Зорі Галицькій в статї „Дещо о дѣловôмъ языцѣ у насъ на Руси" (ч. 17) дві купчі грамоти Снятинські з р. 1625 і 1750 як образець дїлового языка малоруського і додав до них ось яку замітку: „Языкъ (сих грамот) чистый, народный, ясный; форма докладна, такъ що може омаль и нынѣшнымъ писарямъ громадскимъ за образецъ дѣлового слога служити... Правописанье такожь одностайне, малымъ ся розличає ôтъ правописанья, якого мы нынѣ во обще уживаємъ. Отъ и пересторога для нашихъ декотрихъ радикалôвъ въ правописанію (притик до Лозїнського, котрий мав свою правопись і писав без ѣ), котрй голову ломлятъ надъ тымъ, як бы видумати новый совсѣмъ доси въ словенщинѣ невиданый способъ писанья, не уважаючи, що такымъ новымъ правописаньємъ перервалибы нитку, котра насъ

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:47 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

изъ старымъ бытомъ народнымъ вяже, безъ уваги на словопроизведеніе, на аналогію другихъ словенскихъ языкôвъ, безъ взгляду на давніи забытки языка изъ тыхъ временъ, коли языкъ нашъ мавъ ширшу просторонь, коли бувъ близшій своєму кореневи; котрî пôдслухуютъ простолюдина въ своимъ рôднôмъ селѣ, и на тôмъ лѣплятъ утлу будову грамматики свого родимого закутка, называючи єго народнымъ, простуютъ пôдля свого не завсѣгды правого слуху або мудрованя слободно ростущу на широкôмъ словянскôмъ пни былинку руского языка, незважаючи, що тымъ простованьємъ, обрѣзованьємъ прешкаджаютъ взростови народного руского языка. Зъ другои стороны въ сихъ грамотахъ могутъ мати поученіе въ другу крайнôсть впадающî грамматикове (притик до Йосифа Левицького), котрî такъ страшно гороѣжатся на „въ“ въ правописанью зам. „лъ“. Най ся тіи подивлятъ, що єще передъ стома и двѣстома лѣты въ минувшôмъ времени не тôлько выговорювано, але и писано „въ“: признавъ, уживавъ, садивъ. — Словомъ суть сіи грамоты дуже важнî — є то новый доказъ, що можна такимже словомъ (ще свѣжимъ) рускимъ хотьбы заразъ продолжати судоведенія по русски — якъ тоє намъ пограничный меже давною Польщею а Волощиною, меже Унїєю а Православіємъ городъ Снятынъ въ живôмъ корени доховавъ, на которымъ нынѣ свѣжо защеплена лѣторосль возрастати має“.

В статї „Пересторога для перестережених“ (З. Г. 1850, ч. 20) відповів насамперед Лозїнський від імени „радикалів“. „Видит нам ся“, каже він, „же никто думати не буде, якобы в котрим будь живим языцѣ ортоґрафія або колись давнѣйши осягнула, або колись пизнѣйши досягнути могла совершенности, бо ту нема ничого досконалого, ту лиш поступати можна... И тоє не потребує доказу, же давнѣйшіи писма рускіи не держали ся бесѣды народнои але ортоґрафіи книг церковних. Тоє уже былобы достаточноє переконати каждого, же давнѣйших писм ортоґрафія як тогды не вѣдповѣдала народнôй бесѣдѣ, так тим бйльши для нас взором быти не може... Що-ж то єст тая нитка, о которôй Вôн споминає? Так як мы всѣ тепер пишемо, не писано давнѣйши, одже тая нитка уже перервана, але тоє єст корыстев для языка, же покинув старіи и невѣдповѣдаючіи му форми, а старіи писма на тим ничого не утерпѣли... Необмеженный ужиток (етимологіи) запровадив бы нас совсѣм слѣдственно до ортоґрафіи инних нарѣчій и затер бы характер нашого нарѣчія... Як то, мы не для себе,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 10:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

не для хосна нашого народа пишемо, але для подôбности с другими?... Та щож ми з того, же єсли напишу отъ, то мя Москаль лацнѣйши порозумѣє, коли мя мôй брат Русин не порозумѣє? Чи чтирнадсять міліонив народа маєся виречи самостоянноі правописи для аналоґіи с другими?... Що ся пише, то ся пише для хосна жіючого народа, а не для хосна старих книг... Нехай никого не лудит слободно ростуча былинка руского языка на широким словяньским пни, бо єсли ся давноі ортоґрафіи держати будемо, то нема для тоі былинки свободы и поступу; а єсли вона свого вѣдличія и характеру не удержит, то на широким пни словяньским совсѣм щезне — межи инним гильом знати єй не буде... Всѣ, которіи сут за поступом (радикали), чуют потребу держатися общоі устноі бесѣды... Але реакціонери, которих засадою давнôсть и навикненьє, сут найбильшими тамами одностайности в писмѣ и в правдивим поступѣ. Пишит як хочете, але народна бесѣда за вашов ортоґрафіов не пôйде..."

Левицький, котрий основою своєї малоруської граматики поставив був, як він каже, „язик народний, який здоровою критикою треба відріжнити від того, що в декотрих сторонах через кілька віків спольонїзовано",[1]) своєю здоровою критикою так прочистив народний язик, що він мало в чім ріжнив ся від языка церковників. На замітку Головацького він сказав, що „именемъ всѣхъ приверженцѣвъ тоі системы (що пише лъ зам. въ) маєчесть почетному авторови наганутого артикула вôтъповѣсти, що тіи два документа недоказуютъ правильности граматическоі, лишь суть доказомъ, що и въ тоє время самоуки не вмѣли розрôжнятъ время прошедшоє... вôтъ дѣєпричастія... и втогды Снятиньскій самоукъ зле пôдслухалъ ся и не читалъ авторôвъ русскихъ передъ собою, котрыи лѣпшій мали слухъ, и лишь въ дѣєпричастію — въ — чули. Граммоты приведенныи добре писани, но не со всѣмъ; бо „Вѣстникъ для Русинôвъ австрійскоі державы" лѣпше пише; тому за єго повагою тра намъ добремыслящимъ ити..." (З. Г. 1850, ч. 24). А одному дописувателі з Перемишля, що йому закидав, що викладає языком малозрозумілим (тамже ч. 25), відповів гнівно, „що

[1]) Lewicki Joseph, Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien. Przemysl 1834. (Грамматика языка русского въ Галиціи. Grammatyka języka ruskiego w Galicyi.) стр. XX.

Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

умѣтнôсть вченого языка домагає ся; простымъ же языкомъ вченому Русинови простоитъ лишъ на єдинѣ съ простолюдиномъ говорити. Мы идемо за прикадомъ Полякôвъ, и незважаємо такъ якъ и они на простакôвъ; бо на щожъ было брати ся до языка русского, сли лишь жарґономъ быти має, а не щирорусскимъ, основающимъ ся на живыхъ формахъ народныхъ и выраженіяхъ библійныхъ или церковныхъ? Таже хочемо, щобы языкъ літурґіческій сробити срозумѣльшимъ, якъ до сихъ поръ го священники розумѣли; щобы знали, що спѣваютъ и читаютъ, а народъ розумѣлъ що слухає. А можежь быти лѣпшій способъ, якъ тотъ, сли натомѣстъ польскихъ употребляємо церковныхъ выраженій?..." (тамже ч. 29)

Против того, щоб іти за язиковою повагою тодішнїх віденських Русинів, виступила різко допись „Зъ пôдъ Галича" (тамже ч. 28) „...Смѣємо ся нынѣ, и дуже справедливо, зъ нашихъ необразованыхъ рекрутôвъ", каже вона, „але же переводчики вѣдеьскіи позваляютъ собѣ на подобіе писателей за великого Петра языкъ питомый казити, вычудовати ся не можемъ. Чому то они не хотятъ ити за голосомъ языка малоруского? чи не пôзнаютъ єго богацтва и практичности, же ажъ зъ другихъ языкôвъ барбаризма берутъ, абы лише найотвѣтнѣйше малоруске не употребити, бо хахольске? Якже думаютъ, сли намъ обывателямъ рускимъ прыйде въ судѣ стати, чи будемо тогди за Шмидтовими словарями глядѣти, аби тамъ яке слово незрозумѣле Малорусинови вынайти? Тымъ дѣломъ жадного народови хôсна не принесутъ, а народъ якъ бувъ такъ и надаль буде безъ словесности, сли мѣсто свого питомого або чужій або давно вже змерлый языкъ образовати ся буде... Чи може они высшіи розвинули понятія и думаютъ, же народъ нашъ, ихъ высокоумными писмами восхищеный, перейме ся ихъ духомъ и покине свôй питомый языкъ — языкъ чей не малого народа, языкъ звучный и чудесный, — а возьме ся чѣпати чужого або змерлого? То не стане ся! Мы, которіи для народа хочемо дѣлати, будемъ плекати єго языкъ, той, которій въ устахъ многихъ милліонôвъ живе, въ которôмъ звенитъ духъ народа и єго исторія, которій єсть великимъ, глубокимъ жереломъ покрѣпляющимъ и засолоджающимъ силы наши въ благополезнôмъ образованью єго... Кôлькожь то лѣтъ языкъ церковный общословеньскій употребляєся въ церквѣ и въ наукахъ церковныхъ, а однако народъ своимъ говоритъ языкомъ и по нашôмъ мнѣнію вѣчне нимъ

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

говорити буде. То єсть доказомъ, же малорускій языкъ становитъ свою свойственную цѣлôсть и своє властивоє пятно має, и хоче яко особа одна, окромѣшна свою осягнути цѣль, до которои всѣ народы зближаются. Также булобы уже на часѣ, печатати буквами гражданьскими.“ („Мы вже на тоє давно були готовî, лише ведля денекотрыхъ рускихъ гарцопфôвъ задержалисьмо доси кирилику“, додає від себе Редакція Зорі Гал.)

Погляди ненароднїх стремлїнь стали з особливим натиском виповідати ся в Зорі Галицькій, коли вона від 1852 року перейшла в їх руки. „Не утаиваємъ обстоятельства такого, которое ставится великимъ препятствіємъ къ развитію нашой словесности“, пише Михайло Малиновский в статї: „Могутъ ли Галицкіи Русины имѣти свою словесность?“ (З. Г. 1852, ч. 17.) „Сіе обстоятельство не єсть чтось новоє, у насъ единственно возникшеє. Съ такимъ же вреднымъ обстоятельствомъ боролися и борются также иніи народы. О немъ велся уже споръ въ обоихъ часописяхъ нашихъ. Оно касаєтся самого языка нашего и правописанія. Думаютъ пуститися старо-славянского языка, пуститися всей древной словесности нашой, всей помощи отъ иныхъ словянскихъ языковъ, пустити ся филологического и исторического правописанія и зануритися въ простонародіє, въ языкъ простого народа, дабы тамъ, якъ кажутъ, изъ самого источника, отъ самого корѣня почерпнути слова и способъ писанія. Тутъ, кажутъ, все богатство, и вся достаточность. Но примѣчаємъ, что никто иный, а они дали причину говорити на насъ, что мы хочемъ ввести linguam plebeam (се його найбільше болїло і гнївало), тѣмъ самымъ недостаточну и опасную для высшой науки. Если бы простонародный нашъ языкъ имѣлъ всю достаточность для наукъ, то понеже слова суть свидѣтельствомъ степени просвѣщенія, народъ нашъ стоялъ бы уже на высочайшомъ степени просвѣщенія. Почто єму тогда наукъ? Не значитъ ли то, превозносити нашъ народъ надъ всѣ народы, когда и безъ наукъ вся знаєтъ, и ничего учитися не имѣєтъ? И такъ, по такому мнѣнію готова уже вся словесность, готовы всѣ книги науковыя, а однако никто изъ тѣхъ крикуновъ єще и не началъ ихъ писати! Qui multum demonstrat, nihil demonstrat.

„Боятся и кажутъ: „Высокоє правительство можетъ намъ подозрѣвати, єсли мы не ограничимся на самый языкъ простого нашего Галицко-русского народа и на єго выговоръ.“ Але чи-ж австрійські Нїмцї або австрійські Поляки ограничують ся лиш на

Generated on 2015-07-04 10:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

літературу австрійську і на язик їх простого народа?... Кажуть: „Словесность не пріймется между народомъ, когда не будетъ основаніемъ ей языкъ простого народа.“ Алежъ кто усуваетъ сіе основаніе? И мы хочемъ созидати словесность нашую на нашомъ народномъ языцѣ. Однако не хочемъ опирати ся на томъ, что и между народомъ не есть общое. Также то, что есть между народомъ, хочемъ оперти на общія филологическія правила, дабы такъ составити согласіе выговора и писанія... Славянскій языкъ книгъ нашихъ церковныхъ есть къ нашему въ самомъ ближайшомъ сродствѣ и онъ въ теченіи вѣковъ уже водворился у насъ. Честніи Господинове! Потребно конче учити ся и не оставати ся въ простонародіи. Дерево природное тешутъ, и тогда оно гладкое. Уже не видати по хатахъ столовъ и лавокъ изъ неотесанного дерева. Generosos animos labor nutrit; laborem si recuses, parum esse potes. Non est viri, timere sudorem, сказалъ Сенека“.

Ще виразніще зазначив становиско сього стремлїня Іван Здерковський в статї: „Наше стремленіе при образованью языка.“ (тамже ч. 39) „...Щобъ вводити церковно-славянскій языкъ въ цѣломъ его объемѣ между народомъ яко литературный, о томъ не мыслити болѣе. Днесь бо неспособность совершенного употребленія помянутой мовы русскимъ ученымъ столь явная, що хоть бы якъ жаркою панегирикою кто за него приговорювалъ и самого Демостена краснорѣчивыми даже молніями ю защищалъ, однако не воспалитъ онъ, ниже преклонитъ когда нибудь кого въ нихъ къ своей мысли... Столько же мало видится полезнымъ успѣваніе нашихъ новомодныхъ писателей, задумавшихъ изъ нагой такъ называемой повѣтовщины безъ пособія старославянщины языкъ народный устроити... Но къ счастію розвывается на полянѣ родимой словесности просторнѣйшій, болѣе умѣренный и отъ множайшого количества ученыхъ подкрѣпляемый успѣхъ, именно образованіе языка народного на основѣ старинной Славяньщины. Рѣшившіеся къ сему концу не чуждаются со всемъ церковного языка; ибо пребываютъ въ удостовѣренію, что чѣмъ онъ такъ народное нарѣчіе есть отросткомъ произшедшимъ изъ означенной старословенщины и ради воздвиженія тояже соками должно кормитись и что способъ образованья мовы простонародными употребляемый писателями, не въ силахъ успѣвати къ высшему воспоренію изяществу клясицизма...“

„Кой то у Васъ несчастникъ Ермака Хомякова на только изорудовалъ?“ — каже врештї один угорсько-руський дописуватель,

Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

(тамже ч. 50), якому Скоморівський своїм переводом Єрмака а Могильницький своїм Скитом Манявським допік до живого — „Якій то языкъ? Якая грамматика? Не выйдемъ ли мы никогда изъ экспериментовъ найпаче столь соблазнительныхъ?... Предословіе къ „Скиту“ являетъ сочинителя его ужаснымъ финстерлингомъ. Такъ то намъ салоны исключити въ образованіи нашего языка? и трудамъ прочей русской словесности и жизни для насъ мертвыми оставатися? ...Такъ намъ изъ букваря и букварной литературы никогда не вытти! ...Намъ двигати языкъ изъ порока сельской грубости, не утопати въ грязи фразеологіи мужиковъ, такимъ образомъ намъ на всякія десять села особной грамматики и особнаго словаря нужно.“

А редакція Зорі Гал. додає: „Вся нужда въ томъ, что не различаютъ высшаго, школьнаго ученія отъ простонародныхъ книгъ. Первое ученіе требуетъ строгаго наблюденія правилъ етимологическихъ, и также помощи старославянского языка и письменной нашей литературы, именно древной. Лишати Русинови себе сей помощи значитъ, отнимати себѣ возможность высшаго литературнаго житія. — Касательно простонародныхъ книгъ, то и въ тѣхъ хотѣти писати по простонародному значитъ, никому не угодити, понеже въ простонародіи каждая страна, каждыя десять села имѣютъ своя собственная, и равное право къ своему собственному. Тогда нѣсть литературы... И такъ намъ или имѣти литературу по правиламъ етимологическимъ на основаніи древной пребогатой литературы и на основаніи общого употребленія, или не имѣти... хотяй будутъ многія книги, якъ и безъ труда есть самородныя хопты, бодаче и тернина.“

Таким способом вела ся завзята полеміка між народним і ненародним стремлїнєм: таким способом виявляло ся поволи се останнє, переважно великоруське, з своїми гадками. Але воно на полеміці не стало; позитивною працею воно старало ся доказати свою живучість і перевагу над стремлїнєм противним. Маючи за собою Зорю Галицьку воно справдї опанувало літературне житє в Галичинї; народне стремлїнє замовкло майже зовсїм.

Узявши на себе від 1853 року редакцію Зорі старав ся передовсїм Богдан Дїдицький, що вже перед тим пробував своїх сил у літературних працях, провести і спопуляризувати гадки свого кружка між читачами Зорі, яких число було зрештою дуже мале.

Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Але він хотів іще більше. Обережним, делїкатним поступуванєм він хотїв, о скільки можна, злагодити завзятість полємїки і навіть пригорнути й противників до своїх переконань, про яких правдивість був щиро переконаний. О скілько ті переконаня позволяли, він старав ся не дразнити противників, хвалив навіть часом те, що їм було дороге й миле, хвалив народні пісні, навіть українських писателїв. Розумієть ся, се було можливе лиш до певної границї, бо оба стремлїня були такі противні собі, що й найтонша дипльоматія нїчого не могла помогти. Але й на тій границї, на якій конче треба було признати ся до с в о г о переконаня, він ще немов би жалуєе, що не може стати по сторонї симпатичного йому зрештою противника, сподїваючи ся може, що коли потому висловить свої справдїшнї погляди, противник порушений таким обєктивним поступуванєм стане приступнїщим для його арґументів і перейде на його сторону. „Я потвердилъ мнѣніе Пана Раевича касательно Маруси“, велить він говорити О. Ігнатієви, героєви своєї повісти „Отецъ Игнатій“ — „которую всегда уважалъ за найлучшую повѣсть, яку доселѣ произвела не только Украина, но и вся Русь Малая. Сожалѣлъ однакоже надъ тѣмъ, що вся новая украинская словесность заключается толко въ сказкахъ, повѣстяхъ и пѣсняхъ; и не смотря на то, що въ К і е в ѣ писалъ Н е с т о р ъ и ины славныи дѣлатели старинной нашой словесности, новѣйшіи украинскіи писатели не старались обогащати языкъ свой неизчерпаемымъ сокровищемъ старорускаго, не тщались сдѣлати его соотвѣтнымъ высшому требованію нынѣшнаго просвѣщенного вѣка. И того ради не появилась на Украинѣ дотоль ни одна вѣдомственная книга, ни одинъ вышестепенный учебникъ, съ той только, думаю, причины, понеже украинское нарѣчіе, переховано лишь простолюдиномъ, испорчено къ тому вліяніемъ сосѣдного, не подасть уже нынѣ словъ къ высшимъ понятіямъ.“

І немов би на те, щоб о скільки можна злагодити той тяжкий засуд, на який по його переконаню історичні обставини засудили Україну й її малоруський язик, він велить другому героєви сеї повісти, галицькому письменникови Раєвичеви вияснити причини сього конечного засуду, приложити цїлющої води до рани і предложити їй свого рода літературний компроміс. „Хотяй много правды въ томъ вашемъ замѣчаніи, достойный Отче“, каже Раєвич, „однакожь я, яко преданнѣйшій любовникъ всего, що касается Украины, боронити ю долженъ передъ вами. Украина сдѣлала уже такъ много

Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

для словесности и общого просвѣщенія, що желати отъ ней больше не можно. Въ старину былъ Надднѣпрянскій край средоточіемъ всего образованія и могущества Руси; къ сожалѣнію, благосіятельное свѣтло Кіева потухло вскорѣ подъ насиліемъ Монголскихъ дикарей. Но въ другой половинѣ средовѣчія возсіяла Украина свѣжимъ блескомъ славы и просвѣщенія; ретивыи сердца Козаковъ защищаютъ милую отчину отъ вліянія и нашествія Литовцевъ и Поляковъ, а меже тѣмъ Бурсаки Кіевскіи засѣваютъ широкое поле Руси сѣменами умѣнія и благочестія. Украина, столь вѣковъ борющаяся за свой бытъ, за вѣру праотцевъ, истощилась наконецъ совершенно и въ груди ей остала только великая тоска и глубокій жаль за погибшою свободою, которыи иногда вырывали ся изъ подъ сердца тяжкимъ вздохомъ и тужливою пѣснію. Къ тому выдала Украина довольно знаменитыхъ людей, заслужившихся въ новѣйшое время и у своихъ сосѣдовъ. Помяну только про Богдана Залеского, Гощинского, Максимовича, Срезневского, Бодянского, а сколько еще прочихъ! Ото великіи заслуги и подвиги Украины, котора поле умствованія радо уступаетъ Галичанамъ, придерживая собѣ всегда пѣти на свой прекрасный ладъ и пѣніями своими восхищати племена сосѣдственныи. И такъ: да вѣчно поетъ Украина, а разумуютъ Галичане!“

„Я ничѣмъ не могъ опровергнути рѣзкихъ доказательствъ приведенныхъ во оборону Украины Паномъ Раевичемъ и признал ему неоспоримую правду“ кінчить отець Ігнатій (З. Г. 1853, ч. 5).

Застерігши собі таким способом „поле умственности“ Галичани — а під ними Дїдицький розумів прихильників свого кружка — справдї взяли ся скоро до лїтературної працї, і то тим скорше, бо треба було доказати свою здібність до такої працї і показати позитивні результати. Праця була дуже трудна і велика, але „non est viri timere sudorem“, сказав уже перше Михайло Малиновський і сам дав доказ на се. Ще в Зорі з 1852 року він помістив кілька своїх росправ: „О судѣ человѣческомъ и Божіемъ“, „Обозрѣніе исторіи церкви Русской“, „О обществѣ державномъ или гражданскомъ“, „О мірѣ“, які показують нам многосторонність його таланту і лїтературних заходів. О скільки його працями збогатила ся наука, особливо науки державно-полїтичні та астрономія, побачимо найлїпше, коли прочитаємо собі хоч би невеличкі уступи з них.

Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ось уступ із державно-політичних наук: „Начало обществъ державныхъ или гражданскихъ. Общества державныи или гражданскіи ведутъ своє начало отъ Бога, который положилъ заповѣдь въ природѣ, въ сердцѣ человѣка, и обвѣстилъ оную ветхимъ и новымъ завѣтомъ: „Чти Отца твоего и матерь, да благо тебѣ будетъ и да будеши долголѣтенъ на земли“. На сей чести и власти отца надъ родиною, родоначальника надъ племенемъ, почиваєтъ устройство державноє или гражданскоє и по слову св. Павла „нѣсть власти, аще не отъ Бога, и сущія власти отъ Бога учинены суть“. (Рим. 13, 1). Такъ Богъ єсть виновникъ общества гражданского и верховной власти єго, а тая заступаєтъ Єго мѣсто. (Прем. 6, 4. Сир. 10, 4. Іоан. 19, 11, 1. Петр. 2, 13.) Слова въ титлѣ владѣтелей „Милостію Божією“ означаютъ начало власти ихъ, и въ нихъ содержится основаніє союза между владѣтелемъ и гражданами (З. Г. 1852, ч. 34).

А ось уступ із астрономії: „О томъ, что реченіє „міръ“ означаєтъ. Реченіє „міръ“ (Іоан. 1, 9, 10, 17, 5, 1. Кор. 7, 31, 1. Іоан. 2, 17) означаєтъ землю, луну или мѣсяцъ, солнце и звѣзды или зори и въ совокупности и въ частности и со всемъ въ нихъ. Сіе реченіє пишется двояко: „міръ“ и „миръ“, и тѣснѣйшое значеніе єго єсть тоєже самоє, якоє реченій: покой, согласіє, благоустройство. Дабы же употребленіє єго точнѣє опредѣлити, то оно писанноє буквою „і“ имѣєтъ употреблятися къ означенію земли, луны, солнца и звѣздъ, а писанноє буквою „и“ имѣєтъ употребляти ся къ означенію покоя, согласія и благоустройства... Суть и иныя названія міра. И такъ онъ, называєтся: „небо и земля“ (Быт. 1, 1. 2, 1. Пс. 33, 5. Одиссея 1. 52—54. Иліада 15, 189—193) „небо и земля и море и вся, яже въ нихъ, и все исполненіє ихъ“ (Быт. гл. 1 и 2. Пс. 115, 15. Дѣян. 4, 24. 14, 15. 17, 24, 2. Петр. 3, 7.). Реченіє „небо“ означаєтъ, воздушноє и водною парою и мракою исполненноє пространьство, окружающоє землю; также означаєтъ луну, солнце и звѣзды; также означаєтъ Ангеловъ, Святыхъ и жилище ихъ блаженоє (Быт. 1, 1. 2. Кор. 12, 2.), понеже они яко твари ограниченныя не суть подобно Богу вездѣсущими и надъ всѣми“... (тамже ч. 43).

В Зорі з 1853 року визначив ся знов иньший письменник, Турян, своїми літературно-критичними розправами „Беллетристика“ і „Афоризмы о народной словесности“. Мусимо і з ними познайомити читача:

Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

I. Народная мова. „Вола рогами, человѣка словами; — а человѣка и человѣка бесѣдою...

„Чимъ краснѣе будешъ говорити, тѣмъ тя будутъ просвѣщеннѣйшимъ человѣкомъ почитати. И что скажется о одномъ лицу, то само будетъ говоритись и о всемъ коимъ либо народѣ.

„А и мы Русины народъ, и о насъ можетъ нѣчто сказатись... но лучше будетъ, коли въ передъ сами о себѣ будемъ сказывати... впередъ пріукрасимъ собственный дворокъ, чтобъ насъ входящій чужоземецъ не осудилъ...

„Досыть насъ судили... досыть учили, куда путь въ горохъ!... а мы познали куда путь до словеснаго просвѣщенія.

„И что намъ остало?...

„Нѣсколько книжокъ, на коихъ ломимъ голову, чтобъ разумѣти ихъ — днесь завтра было уже и мовы отрекати ся материныя, — учити ся ей мало, а образывати ю никто не хотѣлъ...

„Но она однакожъ зостала.

„И теперь приходитъ намъ пора, поймати ся до ней, безъ которой всегда только останемъ amphibium, кое днесь червакъ, завтра бабка, позавтру приберется иними барвами и будетъ мотыль, а на четвертій день останетъ progenies nos vitiosior.

„Тая по крайней мѣрѣ судьба наша, ежели до народной мовы не поймемся и движеніями ея движеніе словесности и побѣду просвѣщенности не произведемъ.

„Но гдѣжъ найдемъ поприще, на коемъ бы можно выступити и боротись съ чужедушнымъ провинціялизмомъ словеснымъ?

„Где найдемъ великій словарь для словесности, который намъ не слова єще, но и предѣлы употребленія ихъ появитъ?

„Где найдемъ источникъ, съ коєго неоскудѣваємо почерпивати будемъ вещество нѣкое — якбы оливу — на непреривное блестаніе просвѣщенія словеснаго?

И поприще и словарь-оливу знайдемъ въ литературѣ.

„II. Литература.

„Что єсть то за чудо?

„Єсть ли то орелъ, который летитъ прямо до солнца, и летитъ до высоты человѣку недозримой?

„Нѣтъ. Литература не двигается выше людей, и блескъ свой вмѣсто блистательныхъ солнечныхъ лучей зъ темныхъ комнатъ, спорошеныхъ музей, и отъ одныя малоцѣнныя свѣщи получаетъ...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 10:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Єстьли то ачей золото, кое богато и цѣнно, — и можно ли нимъ даже цѣлаго человѣка покупити?

„Нѣтъ. — Литература не єсть только про богатого, як золото, — и нею не будешъ скоро богатымъ, хотя банкротировати можеш...

„Что же за чудо она?

„Зри тамо!

„Зри тоє поле великоє и пространноє; предѣла нѣтъ! Где поглянешъ, цвѣтъ и опять цвѣтъ... Но зри, се приходитъ двоє твореній животныхъ. Одно летитъ рябыми крилами — другоє маленькоє и превръѣнноє двигаєтся на маленькихъ крилцяхъ, а третоє спускаєтся зъ былини на былину.

„Зри далѣй!

„Тыя три творенія животная становляются на цвѣтахъ, и кушаютъ ароматы ихъ... равное лакомство, равныя плоды земли, и коли повертаютъ домовъ, то несетъ пчелка солодкій медъ... паукъ горкій ѣдъ отравы... а пестрый мотыль якъ пришолъ такъ пусто ссалъ...

„И то єсть Литература! — . . . .“ (Зоря Гал. 1853, ч. 5.)

І то література! скажемо й ми. І такими та тим подібними працями ненароднє стремлїнє брало ся доказати свою живучість і свою здібність до піднесеня народа й його осьвіти з упадку!

А надії кружка були не малі. Особливо Зубрицький сподївав ся богато з його заходів. „Что касается нашей литературы, образованія и другихъ обстоятельствъ, — пише він Погодинови — не взирая на препятствія, запрещенія и недостатокъ книгъ, хотя и медленно, все поступаетъ къ лучшему, и будущее поколѣніе сулитъ намъ прекрасные плоды. Юношество читаетъ съ восхищеніемъ русскія книги, вникаетъ въ языкъ, понимаетъ его и подражаетъ ему, и теперь хотя бы и запрещено было преподавать русскій языкъ, что можетъ быть и послѣдуетъ, то уже разъ возникшее стремленіе не остановится... Изъ отличающихся у насъ русскихъ учителей есть Яковъ Головацкій, онъ преподаетъ языкъ и словесность, Малиновскій и Гушалевичъ обучаютъ въ гимназіи и университетѣ законъ Божій. Они священники, употребляютъ по части церковный, по части чисто Русскій, а чтобъ избѣжать упрековъ, по части и хохлацкихъ словъ...“ (Письма 588) „...Мы надѣемся, что когда-то

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

и на нашей улицѣ будетъ праздникъ, — ибо не взирая на препятствія отъ своихъ невѣждъ и отъ чуждыхъ, число молодыхъ любителей русскаго слова и русской словесности, хотя и мало по малу, но все таки умножается. Въ Университетѣ преподаетъ нашъ Яковъ Головацкій русскій языкъ и словесность на довольно чистомъ нарѣчіи. Въ другихъ училищахъ обучаютъ закону Божію и грамотѣ по русски, какъ кто можетъ и умѣетъ. Многіе студенты превосходятъ уже своихъ учителей. На сей часъ довольно и того, а въ сравненіи съ прежнимъ очень много..." (Тамже 590).

Найбільше-ж сподівав ся і кружок і сам Зубрицький успіху для своїх стремлінь від Зубрицького Історії Галицького княжества. Бояв ся він лише, „чтобы меня не пренудили передѣлать или выпустить нѣкоторыя статьи или же печатать Кирилицею и переодѣть свое сочиненіе изъ Русскаго въ Хохлацко-польское платье; а я старалъ ся по возможности избѣгать и Хохлацизмовъ и Полонизмовъ." (тамже 585, 586). „Главнымъ намѣреніемъ писать ее было познакомить Галичанъ и съ Русской Исторіей и, сколько возможно, и съ Русскимъ языкомъ." „Если же мы успѣемъ бросить въ народъ нѣсколько сотъ екз. Исторіи, тогда мы упрочимъ на всегда русскую стихію" (тамже 588). А Іван Здерковський каже про сю Історію в Зорі Галицькій: „Еще къ радости нашой увѣнчается въ скорости послѣдноє успѣваніє знаменитымъ сочиненіємъ, которое безспорно полярною будетъ звѣздою для колеблющихся, а въ одно время свѣтлостію, изясняющоє имъ путь и мѣру къ выдѣливанію языка народного, безъ чего словесность наша въ мрачный и необятный хаосъ потонути грозитъ. А такоє дѣло въ нашой разодраной литературѣ, и мужъ такій чѣмъ оного сочинитель приобрѣвшій себѣ посреди русской Вальгаллы напередъ неувядимый вѣнецъ... суть теперь ея найбольшимъ сокровищемъ и защищеніемъ." (З. Гал. 1852 ч. 39).

Блискучі надії одначе зовсім не сповнились. Не лише Зубрицькому не вдало ся „упрочить русскую стихію", але цілий кружок, а з ним і його стремлінє, розбив ся і розпав ся скоро. Книжка Зубрицького розходила ся слабо. Перший том мав ледви 400 пренумерантів; дальші не мали навіть і по 200. Ще в 60-тих роках лежала більша половина в магазині Ставропигійського Інститута не розпродана.[1]) А хоча в Росії її читали „на расхватъ" (Письма

[1]) Головацкій, Денисъ Зубрицкій. Слово 1862. Ч. 11.

Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

594), то се не могло заступити невдачі в Галичині, для якої вона переважно була призначена.

Інакше не могло й бути, бо стремлїнє се, поминувши не дуже зрештою великі переслїдуваня з боку уряду, само в собі носило зароди смерти. Розуміє ся, ми не хочемо працї Зубрицького класти на рівні з працями його лїтературних прихильників. Він був чоловік справдї очитаний і вчений; найбільше може вчений між усїма галицькими Русинами, і був для них великим авторітетом. Але не зважаючи на всю археольоґічну вченість книжка його була також мертвою працею. Була в нїй ученість, але не було житя; було знанє оперте на історичних памятниках, але скривлене невірними поглядами на історію рідного народа; не було врештї тої внутрішної, потягаючої сили, що пливе з житя і будить житє, що не лише ширить між читачами знанє сухих історичних фактів, але підносить їх духовий сьвітогляд і загріває до живої, громадської працї. Зубрицький був лиш археольоґом, а не був істориком як Костомарів, якого книжками плекалось цїле новіще поколїнє української інтелїґенції. І коли галицька молодіж 50-тих років хотїла живіщої історичної страви, то мусїла шукати її не в Зубрицького, а де инде: „Теплй историчнй спѣвы за часы князѣвъ галицкихъ польского поета Морґенбессера вызвали въ моѣй души бôльше патріотичного чутя, нѣжь Зубрицкого „Исторія“, котру я лишь на силу читавъ“... „У Крыницкого (у Відні) дôставъ я Енгеля „Geschichte von Halicz und Wladimir“ и „Geschichte der Ukraine und der ukrain. Kosaken“ — и сй дѣла були для мене неначе якимсь объявленьемъ“, оповідає нам у своїх споминках Корнило Устіянович.[1]) А треба знати, що Корнило Устіянович сам тодї був прихильником того стремлїня що й Зубрицький і його товариші.

Так отже не з яких внїшних причин — от хочби й урядових переслїдувань — але задля своєї внутрішної бездарности і мертвоти стремлїнє се завмерло. „У насъ бѣда! Едва ли зараждавшееся литературное движеніе увядло уже,“ — скаржить ся Зубрицкий Погодиновн. „Нѣтъ уже ни одного русскаго журнала въ Галиціи, и календарь даже не издается. Мы съ Головацкимъ были слабые двигатели, и кромѣ насъ три-четыре молодыхъ человѣкъ,

---

[1]) Корнило Н. Устіянович, М. Ѳ. Раєвскій и россійскій панславизмъ, споминки зъ пережитого и передуманого. У Львовѣ 1884. стор. 9, 11.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

которые увидѣвъ много препятствій а мало хлѣба, оставили безполезное опасное ремесло“ (Письма 608).

Із нашого представленя змагань народнього табору ми вже бачили, що й його представителї не богато висше стояли здібністю та високістю своєї осьвіти. Власне їх нездібність зробила се, що противні стремлїня могли піднести голову і на якийсь час опанувати лїтературне житє в Галичинї. Та сама нездібність зробила ще й те, що коли Ставропиґія веденє Зорі Галицької при кінцї 1854 р. знов віддала в руки прихильників народного напряму, то й тепер, за два роки свого господарованя в Зорі (1855 і 1856), вони не годні були внести в лїтературу нїчого нового, здорового, живого. „Журналы „Зоря“ и „Семейная Библіотека“[1]) кончились... отъ чахотки естественной смертію“ справедливо пише Зубрицький до Погодина (Письма 611).

Та Зубрицький мало питав про причини сього невідрадного положеня галицької інтелїґенції. Він звалив усю вину на урядові переслїдуваня і на тім успокоїв ся. Його фантазія надгороджувала його за галицькі злидні тим блиском, що осьвічував житє державне його закордонської Руси. Чим більше розпадалось і завмирало руське житє в Галичинї, чим більша знеохота і розчарованє опановували галицьку інтелїґенцію, тим більше роїли ся в його голові фантастичні образи державної могутности Росії, де він бачив єдине щастє народа, єдиний розумний ідеал доброго патріота. „Вниманіе мое обращаю я отъ нѣсколькихъ лѣтъ преимущественно на середнюю Азію, на Аральское море, на Сиртъ и Аму Дарью — туда, гдѣ хватъ Огаревъ одержалъ почти баснословную побѣду. Тамъ-то, тамъ, на побережью того моря и рѣкъ усилившись и покоривъ Кокандъ, Хиву и Бухарію, будетъ Россія располагать судьбою не только Азіи, но и Европы. Тамъ надо построить крѣпости, основать при Аму-Даріи торговый городъ, въ который бы русскіи фабриканты отправляли свои произведенія, а купцы завели свои конторы. Десять тысячь регулярныхъ рускихъ богатырей съ подвластными Киргизцами и Башкирцами будетъ достаточная сила покорить тамошнія мелкія владѣнія. Усилившись тамо, съ флотиліею на Аралѣ и сообщеніе съ Каспійскимъ моремъ облегчится. Ни Ан-

[1]) Семейну Библіотеку почав був видавати з порученя кружка Шехович против Зорі Гал., що перейшла в руки народного табору.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

глія, ни Франція, ни самъ чортъ не въ состояніи помѣшать тамо Россіи. Персія, Афганистанъ и пр. будутъ повиноваться, а Англія о свои колоніи трепетать. Торговля съ среднею Азіею чрезъ Требизонтъ и Синопу, о которой европейскія державы столь усильно суетятся, будетъ въ русскихъ рукахъ. Слава проложившему линію сообщенія чрезъ Киргизскую степь!...“ (Письма 591). „...Читалъ съ слезами восторга застольныя рѣчи (въ честь сѣв. моряковъ), радъ бы былъ прижать къ сердцу и увѣчнаго Поля и богатыревъ братьевъ Попандопало, и счастливца Бѣлкина, и всѣхъ, и всѣхъ! — Читалъ воспоминаніе о Ломоносовѣ и воздалъ честь памяти преобразователя русской словесности, коего портретъ есть у меня. Хотѣлъ бы быть вмѣстѣ съ Севастопольскимъ путешественникомъ, находиться въ подземельной конуркѣ молодца Мельникова и въ преисподней пріемной героя Новосильскаго и помолиться предъ Св. Иконой между блиндажами, посреди пуль, ядръ и бомбъ.. Для Россіи только въ стратегическомъ отношеніи очень важна и нужна желѣзная дорога; пусть она окончитъ петербургско-варшавскую, и того покуда будетъ достаточно. Она можетъ тогда извнутри государства быстро бросать арміи и военные припасы къ западнымъ предѣламъ. Еслижебы устроилась русская, не чужестранная компанія и проложила дорогу въ Нижный Новгородъ и прорыла каналъ отъ Царицына въ Донъ, тогда уже устроилабысь совершенная оборонительна и наступательная военная система“ (Письма 599, 500, 602). „Духъ мой паритъ отъ острова Сахалина по Амуру, по Шилкѣ, поза озеро Балкашъ, по подножію снѣжныхъ горъ Ціанъ-Чанъ, по Сыръ Дарьи и все далѣе и все далѣе черезъ Азію до Чернаго моря, отъ залива св. Владиміра до поста св. Николая. Кланяюсь въ ноги расторопному Муравѣву, рыскаю верхомъ на пространствѣ 3000 верстъ съ молодцомъ Катенинымъ, поздравляю съ побѣдой Евдокимова у источниковъ Аргуна, катаю на Салатавѣ камни для воздвиженія крѣпости, на снѣгами покрытыхъ утесахъ Дагестана, сѣтую при смертномъ одрѣ удалаго Веревскаго...“ (Тамже 610)

В порівнаню до того великого простору, куди „парив“ дух Зубрицького, земля і нарід, серед якого ми живемо і якому служимо, не дуже великий. Нам нїкуди тїкати від народних злиднів, що давлять наш нарід і не дають йому прийти до здоровля й сил. Наш нарід не лише не має самостійної своєї держави і не підневолює иньших народів, але сам стогне в ярмі і в неволї. Ми не

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кланяємось у ноги, не плачемо при смертній постели „героїв“, що завойовують чужі землї і народи, і наше серце не бє живіще з радости, коли бачить, що знов якийсь нарід попав ся в ярмо, в якім нашому питомому народови так важко дихати. Нї, при таких фактах лиш більша ще болїсть давить наше серце, запирає нам дух. Бо ми знаємо, що весь той внїшний блиск, усе те поверхове могущество держави, то лиш нові кайдани на народи, котрих воно не допускає до свобідного внутрішнього розвою, до вільного громадського житя, до морального і матеріяльного гаразду. Той день, коли обставини присилують ту державу, щоб вона перестала вганяти ся по далеких краях за кервавою добичю і звернула ся до мирної працї над свободою і культурою своїх народів, ми повитаємо як новий період поступу і цівілїзації не лиш усїх иньших народів, але й нашого рідного.

І тому ми не підемо за хоробливими і фантастичними мріями Зубрицького. Не там, де він, ми будемо шукати відради і відпочинку по громадській працї та її невдачах, але в себе дома, в своїм народї, між яким нам судило ся родитись і жити. Для доброго патріота, думаємо, більше відради повинно бути в тім, аби по кождій невдачі совісно шукати за її причинами, а знайшовши їх старати ся їх усунути і на місце невдалих змагань поставити працю розумну і пожиточну.

По упадку руських ґазет у Галичинї лїтературне житє галицьке майже зовсїм завмерло. Як би не урядовий „Вѣстникъ“ і його лїтературні додатки, то можна би сказати, що завмерло зовсїм. На всї боки інтелїґенція руська поривала ся до дїланя, але нї в однім не вміла витревати до кінця і зробити щось хосенного. Лиш те одно вона винесла із своїх змагань, що ясно виробила в собі почутє національної відрубности від польського народа і пильно стерегла її, хоч іще сама не знала, що під тою відрубністю розуміти.

Як раз в сю саму струну народного почутя вдарив несподївано тодїшнїй намісник ґраф Ґолуховский, викликавши в самім розгарі італїянської війни 1859 року памятну азбучну бата-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лїю.[1]) Напад сей так заняв і затурбував усїх без ріжниці Русинів, що на відверненє грізної, як бачилось, небезпеки вони обернули всю енерґію, на яку ще могли здобути ся; супроти сеї небезпеки затихли навіть усї ріжниці поглядів, які доси були між ними. Єдинодушному напорови руської інтелїґенції удало ся відвернути атентат ґрафа Ґолуховского на руську азбуку. Побіда над польським ґрафом-намісником була зрештою доволї легка, бо система полїтична, що тримала його на ґубернаторськім стільцї ві Львові, хилила ся після нещасливої італїянської війни до упадку. Ґолуховский став вправдї мінїстром державним і видав звісний жовтневий дипльом, від якого починають ся конституцийні експерименти в Австрії, але він не довго продержав ся в мінїстерстві і мусїв уступити Шмерлїнґови. Зі Шмерлїнґом починаєть ся властивий час конституцийного житя, його перший період — конституцийно-бюрократичний нїмецький централїзм.

(Далї буде.)

---

[1]) Головні фази сеї боротьби враз із урядовими її актами поміщені в виданій Я Головацьким книжцї „Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien. Lemberg 1861.“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Іван Гушалевич.

Коли читати некрольоґ пок. Гушалевича, поміщений в „Галичанинѣ“ (ч. 113 із д. 4 червня н. ст. 1903 р.), то можна думати, що „на Галичім небі нова зоря згасла“, що вмер великий поет і великий, видний дїяч народнього відродженя. Ще в 1848 р. він, тодї слухач духовної семінарії, виступив із першою своєю піснею, що від разу зробила ся немов національним гимном Русинів („Мир вам братя“) і „съ русскою прекрасною рѣчею, которая загрѣла семинаристовъ къ дальшему плеканью родного языка“. Тодї вже часть галицько-руської суспільности признала його виємкове становище: його іменовано членом Ставропігійського Інститута в супереч виразному приписови статута, який „не допускаетъ членовъ духовнаго сословія“, так що він до своєї смерти був одиноким духовним членом сього Інститута. В р. 1849 він був редактором двох руських ґазет; пізнїйше ще кілька разів вертав до редакторського занятя; був ґімназіяльним катихитом, послом до сойму й до ради державної, написав цїлий ряд поетичних і наукових творів, поезій і драм, із яких деякі „пользуются заслуженнымъ успѣхомъ на сценѣ галицко-русскаго театра“; з його пісень деякі „сдѣлались до того популярными, що до сихъ поръ поются не только галицко-русскимъ народомъ, но и поляками“; спеціяльно що до пісні „Мир вам братя“ некрольоґ аж три рази підносить, що її співають не лиш Русини, а й Поляки. Значить — видний дїяч, видний поет, незвичайна сила.

Та коли разом із сими похвалами некрольоґа пригадаємо, що той незвичайний дїяч у своїй власній партії вже від яких 30 лїт

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

не мав нїякого голосу, що його письменська дїяльність навіть у його сопартійників не будила майже нїякого співчутя, що він цїлі десятилїтя жив і ходив по вулицях Львова зовсїм забутий тими, хто по смерти так величає його, що остатнїй його лїтературний успіх, се була одержана ним у р. 1883 з рук якогось польського патріотичного комітету мізерна премія за похвальну віршу на честь Яна Собєского і віденської побіди 1683 р., і що та вірша була звісним русиноїдом Плятоном Костецким перекладена на польське та видана тодї-ж для звеличаня польського патріотичного сьвята, — то в нашій душі по неволї родить ся питанє: що-ж се за дїяч, і яка була його дїяльність? Який був її напрям і які плоди? І що-ж се за партія, що за табор, що вміє в день смерти так шумно величати своїх дїячів, яких за житя довгі десятилїтя зовсїм ігнорує?

Се остатнє питанє без сумнїву дуже інтересне, та нам годї тут вдавати ся в його розвязку. Гушалевич не був одиноким здібним і талановитим чоловіком, якого — що вжию вульґарного вислову — пожвякало і виплювало наше москвофільство. Яків Головацький, Іван Наумович, Ізидор Шараневич, Антін Петрушевич і многі иньші зазнали сеї долї. Die Todten reiten schnell; напрям, що має метою умертвити живого духа та живий національний рух серед нашого народа, мертвить, ломить і деправує поперед усього своїх чільних дїячів. Немов упир він висмоктує з них живі соки, а відриваючи їх від живого ґрунту засуджує їх на неминучу духову загибіль. Виссанних, здеправованих ветеранів він не може потребувати, бо йому треба чим раз сьвіжих сил; та не може й шанувати, бо у них нема того, що все і всюди збуджує пошану, нема авреолї ідейности, характерности та власного почутя чесної працї для високого, живого дїла. Їх сопартійники хвалять їх pro foro externo, але їх творів не читають, не критикують, не розбирають, знаючи добре, що нїчого навіть для піддержаня і розвою власного напряму з них не видусять. Отсе була також доля і сумна траґедія Івана Гушалевича.

Бажаючи в отсїй студії подати нарис його лїтературної дїяльности я не маю претенсиї анї вичерпати вповнї сю тему, анї вияснити психольоґію чоловіка, що відбила ся в характері письменської працї поета. Для повної студії у мене за мало матеріялу. Та з другого боку самі твори Гушалевича, опублїковані ним за житя, в звязку з деякими рукописними жерелами доступними менї завдяки щасливим випадкам, дають такий богатий і доси так мало

Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

визисканий матеріял для студії, що, надіюсь, я не пропущу нїякого важнїщого моменту потрібного для оцїнки сеї появи, в високій мірі характерної для розвою галицької Руси в другій половинї XIX-го віку.

I.

Іван Гушалевич (родив ся д. 4 грудня 1823 р. в селї Паушівці, залїщицького пов.) був селянським сином. Із під селянської стріхи він винїс добре знанє народньої мови, та на жаль виявляв се знанє лише в розмові. Школа (ґімназію кінчив у Бучачи, а „фільософію“ і теольоґію у Львові) відбила його, здаєть ся, від інтересів і потреб селянського житя і вчасно скривила його душу так, що він від першого свойого виступу на поле письменства якось анї руш не може писати тою мовою, якою говорить, а конче силкує ся писати „висшим стильом“ і попадає в дивачну язикову рутенщину. Чи маємо звалювати на тодїшню школу також повне вигашенє живого чутя у Гушалевича, тої щирости та безпосередности, що так і яснїє з кождого рядка писань М. Шашкевича? Може се було би несправедливо, бо-ж і Шашкевич переходив таку саму школу. Та не вдаючи ся в делїкатне питанє, відки що взяло ся, ми мусимо сконстатувати зараз на вступі, що любови до рідної селянської стріхи, якихось сердечних споминів про батьківську хату, прихильности до селянства Гушалевич не винїс зі шкіл, а бодай не виявив нїде в своїх поезіях, навіть у тих, що трактують безпосередно про селян.

Серед яких обставин плили його шкільні часи, яка була його духова осьвіта перед 1848 роком, сього також не знаємо. Судячи по його творах, писаних у тім роцї або троха швидше, ми мусимо зазначити повну безідейність Гушалевича. Він знає, що він Русин, знає, що Русини були колись сильні і славні, що Поляки довго кривдили їх — і на тім конець. Знає, що положенє Русинів погане, але чим властиво воно погане і як йому зарадити і що робити Русинам, на се в його тодїшнїх писанях і не ждїть відповіди.

Не вважаючи на такий скупий духовий баґаж його перший літературний виступ був дїйсним тріумфом. Ми не знаємо, який був що до часу написаня його перший твір, але імя Гушалевича вилетїло на Галицьку Русь, і ще далї, уперве разом із піснею „Мир вам братя“. Ми можемо досить докладно зміркувати, коли була на-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

писана ся пісня. Коли правда те, що подає його некрольог, що сю пісню співано у-перве на семінарськім обході цїсарських іменин, тоб-то д. 7 (по новому стилю 19) мая 1849 р., а в пісні згадано вже про „свободу молодую", тоб-то правдоподібно про знесенє панщини, яке доконано патентом із 16 н. ст. цьвітня, то будемо мати означені межі, в яких повстала ся пісня, що стала ся в 1848 р. немов девізом Русинів, їх національним гимном, здобула собі від разу широку популярність, була навіть окремою карткою видана і роздана в Празї руською делеґацією на славянський з'їзд иньшим представникам Славянства присутним на тім з'їздї.[1]) Придивім ся-ж тій пісни, що полишаючи на боцї її поетичну вартість має значінє як історичний документ.

Мир вам, братя, всїм приносим,
Мир то наших отцїв знак,
Мира з неба всї днесь просим,
Чи богатий, чи бідак.
Мир да буде во вік з нами,
Бо де мир єсть, там і Бог,
Мир нас злучит з небесами,
Сил ізліє на нас мног!

Отсе писав руський „поет" у цьвітнї чи в початку мая 1848 р., в пору, коли весь сьвіт кипів і хвилював ся, коли кождий день приносив несподївані новини про революції, перевороти та розрухи, коли руське селянство завдяки не мирови, а революційним бурям входило в нову фазу свойого житя! Кожде слово того гимну як на ту пору було кричучою брехнею. Анї Русини не приносили нїкому мира, бо самі уперве збудивши ся мусїли своїм хоч би найскромнїйшим рухом заваджати иньшим та гальмувати по троха їх рухи; анї мир не був знаком наших отцїв, які власне лише війною та боротьбою здобули собі те, чим були, а миром та застоєм утратили все; анї врештї Русини не мали причини просити мира, бо мир мусїв би знов приспати їх ледво що розбуджені сили. Правда, були такі елєменти, що бажали мира, ті самі елєменти, що жили й панували через визиск народньої маси і паглими та невгамовними рухами тої маси чули себе захитаними в своїх привілєях, у своїм

[1]) Се зазначено в примітцї до першого галицького виданя тексту пісні в книжечцї »Стихотворенія Ивана Гушалевича. Перемышль 1848«.

Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

пановаиу та дармоїдстві. Ті народні пявки — бюрократія та теократія — справді жахали ся всякого руху і бажали як найглубшого, як наймертвійшого мира. Їх бажаня й знайшли вираз у Гушалевичевій пісні; її строфи, несені повільною, лїнивою мов хід робучих волів мельодією, поплили по галицькій Руси мов відвар дурійки, мов холодний подув реакції, що швидко мала запанувати в цїлім краю.

Була ще й друга провідна нута в тій пісни:

Разом руки си подаймо
І як братя ся любім,
Одни другим помогаймо,
К общой метї поспішім.

Згода! Спільна мета! Дуже гарна річ. Але на жаль, галицькі Русини 1848 р. не знали, в чім властиво лежить їх спільна мета, а до згоди почали швидко простягати ся найріжнїйші брудні руки, що під покришкою мира і згоди раді б були потягти Русинів за собою. Повиринало богато спеціялїстів від робленя мира і згоди, богато підлих спекулянтів, карієровичів, інтриґантів. І кождий Русин мусїв поневолї запитувати себе: не вже й з усїм тим хробацтвом треба мати мир і згоду, а не вороговане й боротьбу? Слова Гушалевича, що пропаґував безоглядну згоду, не питаючи з ким та за яку цїну, були не словами дїйсного віщуна народнього, а безмисним белькотанєм чоловіка, що не знав дїйсного житя й його задач і повторяв на віру пусті фрази зачуті з иньших уст.

Свій поклик до мира і згоди Гушалевич виголошує якось незалежно від місця і часу. Ледво неясно натякає він на реальні обставини, серед яких залунав його поклик:

І свободу молодую
Повитаймо як весну —

се нагадує нам ту „весну народів“, у якій Русини одержали свободу з панщизняного ярма. Гушалевич очевидно не відчував важности анї значіня тої події для селянства й для цїлої руської нації. Яке значінє вона може мати для селянства, про се у нього нема анї згадки; з національного боку йому здавало ся, що Русини вже дістали все, чого могли жадати.

Що-ж нам нинї на завадї?
Все вже щезло — тепер час!

Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Отже всї завади щезли. Які вони були, чому щезли і чи справдї щезли — авторови байдуже. Щезли тай годї! Тепер лише робити, згодою та ладом добивати ся кращої долї. Автор не сумнїває ся, що Русини добудуть її.

Тогди сьвіт ся весь дізнає,
Що рід руский ще жиє,
Рідну віру в серци має
І над землю ю взнесе.

Чи справдї Гушалевич був на стілько наївний і вірив, що всьому сьвітови те тілько й інтересно на Русинах, чи вони мають у серцї „рідну віру“ і куди думають її „взносити“? Якось не вірить ся. Далеко правдоподібнїйше, що він сказав сю і многі подібні фрази так собі, в браку дїйсної думки, для заповненя вірша. Вже в сьому першому стихотворі він виявив сю кардинальну прикмету своєї техніки — посьвячувати для вірша і граматику і думку; йому нїчого не значило скомпонувати собі для риму зовсїм небувалу язикову форму („сил ізліє на нас м н о г“ — що то за слово і що за форма сей „мног“?) і латати вірші пустими, а „благозвучними фразами“, хоч позбавленими змислу.

Що-ж за секрет був у тім вірші, що він від першого разу так трафив до серця галицьким Русинам, і зробив ся на довгі роки, на цїлі десятиліття їх національним гимном, майже аж до появи „Який то вітер шумно грає“ та „Не пора“? На се легко відповісти. Гушалевич сим разом оказав ся рідною дитиною свого часу — не бурливого 1848 року, а гнилої доби попереднїх лїт, а виступивши серед бурі 1848 р. оказав ся навіть віщуном, віднайшов у серцї руського інтелїґента грубі поклади інерції, тупости та апатії, і відозвав ся до сих темних сил відповідним для їх смаку т е м н и м словом, піснею, якої кождий рядок виглядав так, немов би мав якийсь змисл, хоч і не мав його; удавав із себе щось високе та поважне, хоч направду висловляв лише бездонну духову мізерію; міг видавати ся чимось відчутим, щирим, хоч направду був лише холодно склеєною збіркою пустих фраз. Се був перший голос реакції, що мов темна хмара висїла над розбурханим обрієм 1848 р., гимн рутенського фарисейства, що під шумними фразами любить ховати зовсїм не блискучі, дрібні, самолюбні та брудні заходи, того самого рутенства, що разом із „молодою свободою“ підняло у нас свою голову і швидко показало себе силою, забрудило та висмок-

Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тало народній рух і верствою рідкого болота покрило всю історію Галицької Руси на довгі десятиліття. Сам Гушалевич був одним із пильних продуцентів і одною з жертв того болота. Для нього особисто був у тій ролї певний трагізм, о стілько, що коли иньші старали ся фруктіфікувати сей чисто галицький продукт, вивозячи його на заграничні ринки, де був на нього попит, де платили за безхарактерність, ренеґацтво та шпіонство, з разу в Відні, а далї в Петербурзї й Москві вижебрували для себе посади, пенсиї, пособія та дарунки, Гушалевич служив поганій справі зовсїм безкористовно, доки болото не дійшло йому до горла і не задушило його моральної істоти.

Ми повторили за некрольоґом звістку, що рівночасно з першим відспіванєм пісні „Мир вам братя“ на семінарськім празнику д. 7 мая 1848 р. Гушалевич, тодї слухач четвертого року, виступив із палкою промовою, якою „загрів семінаристів до дальшого плеканя руської мови“. Ся промова заховалась нам; се не була дійсна, під безпосереднїм вражінєм хвилї виголошена бесїда, як би можна було думати зі слів некрольоґа; се був скомпонований наперед принагідний вірш, надрукований у тім же виданю 1848 р., що починаєть ся піснею „Мир вам братя“. Сей „Стихъ въ Семинаріи д. 7 мая голошенный“, то одинъ із куріозів нашого письменства і вельми характеристичний документ для письменської творчости Гушалевича. Се не горяча імпровізація, не виплив сильного чутя, як би можна думати, а механїчно, з трудом склеєні вірші, до тої міри механїчно, що автор навмисно набгав у них цїлу купу важких, церковних або московських слів, які тутже в нотах перекладає на русько-народні або польські, знаючи, що вони не будуть зрозумілі його читачам, та про те не важучись усунути їх із тексту; очевидно йому не важні були думки висловлені в віршах, а самі вірші яко язикова екзерціція.

Але й що до свойого змісту ся вірша важна для нас; вона малює нам „у весь ріст“ духовий портрет галицького Рутенця, такого, який уперве виступив на сцену 1848 р., та на лихо наше не вимер і доси. Вірша починає ся, як і слїд, від „прийдїте поклонїмо ся“:

Всѣмъ вамъ извѣстно, братія любими,
Якій насъ голосъ разомъ скликалъ нынѣ,
Бо всѣхъ доволно лице оглашає,
Що благородна грудь въ собѣ скрыває.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

И гдеже Руссинъ (sic!) такій обрѣте ся,
Бы безъ утѣхи возмогъ споминати
Сыновъ Габсбургскихъ? И ктожъ обойде ся
Безъ чувствъ, згадавши на ихъ благодати?
Досыть колькома словы напомкнути
Не що сдѣлали, бо всѣмъ днесь на явѣ,
Але що видимъ, що возгласно чути
О Фердинанда любивой державѣ.
Онъ тое сердцемъ усильнымъ желає
Умное свѣтло въ народахъ подняти,
Того то ради помощъ засилає,
Бы всюда щасте истинне розляти.
И мы щастливы три разы ся звемо,
Коли намъ солнце свѣтити зачало;
Подъ его крильми зновъ жити зачнемо
Во родной вѣрѣ, якъ давно бувало.
Такъ и нашъ закладъ всѣмъ днесь повѣдає
О Фердинанда любой, доброй воли:
Каждый изъ насъ ся тутка просвѣщає,
Бы ползувати своихъ землянъ доли,
Се естъ, бы божу вѣру утвердити,
Вказати стезю, якъ щасливо жити.
Велике дѣло стоитъ передъ нами!
Зъ Австріи вѣтеръ намъ пріязный вѣе,
На єѣ нѣдрѣ благими часами
И на галицкомъ окрузѣ заднѣе.
Токмо намъ, братя, руки прикладати
Да подобает; тогда отвѣщати
Любивой воли кесара будемо,
Когда ся добрымъ дѣломъ розвинемо.
Щожъ человѣка человѣкомъ робитъ,
Якъ не благій плодъ, що нимъ ся изродитъ?

Завважте характерні деталї: автор починає поклоном „синам Габсбургским“, а за що — йому байдуже. „Досить кількома слови напомкнути“ їх добродійства: розбирати їх докладно, критично не годить ся, чи може не оплатить ся. До того-ж він не сповнює й тої своєї скромної обіцянки, не хоче чи не вміє вказати анї одного добродійства. Про знесенє панщини анї слова, а за те неясна згадка про якесь піднимане „умного сьвітла“, про якісь концесії для „рід-

Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ної віри" та для „нашого закладу", себ-то для руської духовної семінарії, хоч на жаль у всім тім цїсар Фердинанд ані його уряд перед і підчас року 1848 був зовсїм невинуватий. Отже ігнороване, переочене конкретного факту величезної ваги, а безпричинові поклони перед властю за видумані добродїйства. Тай що йому конкретні факти і їх обєктивна оцїнка! Автор носом чує, що „з Австрії вітер нам приязний віє"; разом з ним се певно чули тодї й многі иньші Рутенцї, лагодячи ся стати „Тирольцями сходу". Автор з емфазою голосить, що „велике дїло стоїть перед нами", але його розуміне того великого дїла дуже невелике: утвердити божу віру тай жити так, щоб „отвіщати воли кесаря", зглядно вельможного пана старости, директора полїції та намісника. Та се пункт неприємний і непоетичний і автор спішить шмигнути від нього на широке море загальників. „Що человіка человіком робит?" запитує він і дає відповідь, яку дуже добре можна би приложити до бульби, буряків, яблінки або й кропиви: доброта овочів, які він наплодить. І далї він пускає ся в фільософію, по думцї його власній і його слухачів певно дуже високу, а по нашому дитиняче-наївну: як то чоловік із маленького робить ся великим, як усяке дїло з дрібних початків росте й змагає ся.

Изъ запотопныхъ часовъ выплыває
Рѣка дѣлъ людскихъ, малая въ началѣ,
Плыне поволи, заразъ ся взмагає,
Во каждомъ годѣ ступаючи далѣ.
Неразъ крутыи пути си обере,
Сказалъ бысь, що ся пѣдъ землевь згубила,
Сказалъ бысь, що вже сей свѣтъ опустила,
Але зновъ плыне, плыне рѣка тая,
Котора была въ началѣ малая.

Покрутивши ся ще якийсь час над тою рікою автор доходить до пірамідально високої думки:

Истинно высоки суть на земли горы,
Але ще высши справы человѣка!

Тут йому робить ся недобре від надмірної висоти і він вертає назад на землю і йому кидає ся в очи руська мізерія.

Руска доля, то жалоба,
Она въ шимѣ (?) не сѣдитъ;

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Отъ колыски ажь до гроба
Гöрко чогосъ лишь тужитъ.
Нещастливый ты молодче,
Котрый всує щастя ждешъ:
Сильно горнешъ що солодше,
Але духомъ своимъ спишъ.

Автор з жалем бачить, що десь по иньших краях

Тамъ вже нöчь згибла, зоря завитала,
Лише въ насъ темно, глухо, якъ въ первости(?),

що у нас „рідним іменем стидають ся". Та замісь обернути ся до живих з горячим покликом, автор поперед усього обертаєть ся до небіщиків, до „любих мощей праотцевъ нашихъ", а перепросивши їх чемненько, що сьміє трівожити їх тихий спокій, просить їх:

Повстаньте горе, горе заридати,
Бо ваши дѣти — ахъ, тяжко сказати, —
Уже сами ся себе отцурали,
Ваши могилы ногою стоптали.

Ну, для такого дїла не стоїло будити мерців, і автор сконстатувавши ще раз занедбане предківської мови і думки, що лишила ся лише „в курнѣ хатинѣ", і бачучи, що мерці не встають, махає рукою в сей бік і обертає ся в иньший:

Вже що ся стало, то ся не розстане,
Безденне море ничог' не вертає;
Але нещастный, кто въ себе не гляне
И кто упавши встати не гадає.
Кто дорогую память не хоронитъ
Праотцевъ своихъ хоть во рöднѣ мовѣ,
Надъ того гробомъ никто не уронитъ
Слезу печальну во тужливомъ словѣ.

Чи пишучи отсї слова, незугарно стилїзовані хоч виємково вірні, Гушалевич почував, що пише велику правду, що повинна була справдити ся й на ньому самому? Сумнїваю ся. На сих словах так само як і на всїй вірші лежить печать несеріозности та нещирости. Нашому авторови не ходить о те, щоб у віршах вилити щось таке, що наболїло у власному серці, торкнути живу струну в душах слухачів, справдї допомогти їм, змусити їх війти в себе,

Generated on 2015-07-04 09:52 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

посїяти в душі імпульс до живого дїла. Він шукає лише поетичних сюжетів, гучної фрази. Фраза про занедбане рідного слова, яке він без найменьшої запинки насилує і калїчить у тій самій своїй вірші, родить дальшу фразу:

Братя, насъ руска мати породила!

Ну, розуміють ся, тут перед його фантазією зараз і встає та „руска мати“ — абстрактна патріотка, що колишучи своїх дїтий дає їм заповіт:

Бысьте обрядовъ своихъ ся тримали,
И свою мову всегда почитали.

Дїти, хоч іще в колисці, присягають чинити се, але —

Але скоросьмо рóдную хатину
Болѣзневь въ груди тяжковь попрощали,
Всё ся змѣнило, а тую годину
Мы въ свѣта звуцѣ во все не згадали.
Що єще гóрше, ажь грѣхъ днесь помнути,
Обы ся було тóлько тое стало!
Многихъ зблудило изъ благого пути,
Многихъ во душной темнотѣ пропало!

Зразу читаючи сї слова я думав, чи не тремтить у них легесенький докір сумлїня самого автора, що й він так основно забув свою рідну хату, свій селянський стан. Але нї! Автор і тут бавить ся лиш ефектовними словами. Він — проповідник, що докоряє иньшим, але так загально, щоб по змозї не вразити нїкого з присутних. Се не про нас мова, вірних свойому обрядови і мові наших прадїдів (не батька й матери!), а про тих, що змінили обряд, поробили ся Поляками, або, що гірше, пропали зовсїм, вимазані з книги живота, зблудивши з „благого пути“ та вмішавши ся в злочинні революційні змаганя. Що найбільше можна закинути присутним, так се занедбане в просьвітї:

И якъ поглянемъ на небо чужое,
Всюда вже сонце умы просвѣщае,
Всѣмъ поле родитъ, лишь наше пустое,
Єго плугаторъ глубоко дрѣмае.

В тім лише почуває себе винуватим автор за себе й за своїх слухачів і кличе до них, щоб отрясли ся з того гріха і взяли ся

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

до праці, а все буде добре. А яка се має бути праця, в якім напрямі, се для автора байдуже, зовсїм як у тім польськім гумористичнім куплєті:

Każdy przy swej robocie:
Bocian chodzi po błocie,
Słowik spiewa i spiewa,
Stach się skrobie i ziewa.

Глянемо ще на дальший зміст тої першої книжечки Гушалевичевих віршів із р. 1848, бо вона характерна і містить, можна сказати, найкрасші виплоди його музи, все те, що довгі літа жило в памяти галицьких Русинів, тай то жило, треба додати, не завдяки власній вартости, а завдяки музиці Лаврівського, Рутковського та Вербицького. Отже маємо тут ряд пісень: „Красна зоре“, „Бурлак“, „Туга за юностев“, віршик під лад народньої коломийки „Вдовец“, віршу „Вѣрность козака“, в якій треба бачити незугарне наслїдуванє Шашкевичевої „Погонї“, дві рефлєксийні вірші „Пѣлнѣчная гадка“ і „Чувство“ і полїтичну байку „Хованецъ“. Пісні Гушалевича звучні, мельодийні, але зовсїм холодні, без слїду якогось власного чутя; автор добирає слова і фрази, дбаючи лише про те, щоб із них не виходили цїлковиті абсурди; решта його не обходить; тай то серед звучних строф попадають ся й такі високо поетичні, як отся:

Але рѣчка не вертає
До горы водицевь,
Ино борше утѣкає
До моря землицевь.

Рефлєксії автора дитинячі та туманні. Згадуючи о-півночи своїх братів, автор кличе:

Пѣвночe тиха, свѣтами буваєшъ:
Вызнай, ахъ вызнай, можесь ихъ видала?

Хоча автор і заявляє, що має на думцї „рідних братів“, себто тих, що лишили ся в Паушівцї, але з вірші бачимо, що він говорить про якихось абстрактних братів, тай до того померлих та похоронених. Автор кличе їх на поміч проти тих „людий без серця, без душі, завзятих, що руску долю хтїли би втопити“, а коли вони не встають, нахваляєть ся колись „храм велій над

Generated on 2015-07-04 10:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ними здвигнути". В вірші „Чувство" автор оглядаючи схід сонця доходить до молитви:

О Боже, Боже, со всѣми свѣтами
Наше смиренне сердце солучаємъ;
О велелѣпный, душевь и словами
Неувядаєми вѣнци ти сплѣтаєм.

В вірші „Вѣрность козака" автор хоче змалювати щось страшне і впадає в коміку.

Чомъ сумуєшъ, мой козаче?
Часъ вже сѣсти на коня.
Тамъ гдесь люба ревно плаче
За тобою у врага.

Козак їде визволяти свою милу.

Борзо якъ вѣтеръ жене, ажь ся куритъ,
Искры ся сыплютъ густыи за нимъ.
Страшно, коли ся козакъ тяжко журитъ,
Птаха бо сего не спинишь нѣчимъ.

Козак спочив, нагодував коня і їде далї. Але на роздорожу „оужасный надыбле го лякъ"; на кургані щось білїє, „и щось возгласно землею гудитъ", але козак, як другий Фарис Міцкевичів, „нагайку вхопилъ, вусъ пѣдкрутилъ си и стрѣлилъ очима" тай поїхав далї. Знов нові страхи:

На роздорожу, когутъ нижь запѣє,
Боре ся съ бѣсомъ козакъ, ажь упрѣлъ.

Та зараз потім він спить і ві снї бачить свою любку в неволї; та коли догонив Татарина, його мила лежала вже в могилї і він не много думавши, лягає обік неї і вмирає. Страшно тай годї!

Але правдивою перлиною сеї збірки треба вважати полїтичну сатиру „Хованец". Ось вона вся:

Вы малисьте колись чути,
Що где бѣда разъ явится,
Тяжко дуже єѣ збути, —
А то казкою ствердится.

Былъ человѣкъ тай робучій,
Любили го Богъ и люде;

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Былъ онъ собѣ и маючій,
Каждый гадалъ: съ него буде
Добрый ґазда и хорошій,
Бо малъ также троха грошій.
Бѣда го ся напытала,
Непрошеный гость до хаты,
Въ день и въ ночи все сѣпала...
Пекъ ти, съ лихомъ що дѣлати?
Зачалъ неразъ промышляти.
Кличе людей на пораду,
Пытає ся, що такого?
Ни спокою, ани ладу,
А все не видитъ ничъ злого.
Въ тяжкомъ потѣ що му прійде,
Самъ не знає, якъ одойде.
Одни кажутъ: знаєшъ брате,
То хованецъ буде певне.
Другій кричатъ: такъ, такъ, свате,
Иди до церкви, проси ревне,
Най священникъ прійде живо
И выкуритъ лихе диво.
Той гнетъ пріймолъ со дяками,
Съ братствомъ и съ святовъ водою, —
Скоро зачалъ молитвами,
Заразъ зойку, непокою
Повно всюды наробило,
Якъ бы зъ злости ся казило.
Одни зъ страху повтѣкали,
Други взяли ся хрестити,
А трети ся поховали, —
Ґазда бѣдный сталъ якъ врытый.
Всѣ сказали: ой небоже,
Порадити Богъ лишь може.

Такъ сарака въ своєй хатѣ
Съ дѣтьми, съ жёнковь жилъ въ неволи,
Придивлялъ ся згубѣ, стратѣ;
Где лишь выйшолъ на торгъ, въ поле,
Все му накость выробляло

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

И нигде ся не лишало.
Всё но що малъ, стратилъ въ скорѣ
И въ городѣ, въ пасячинѣ (sic!),
И на гумнѣ и въ оборѣ,
И въ коморѣ и въ хатинѣ.
Тай прійшло му разъ до гадки:
И на Боже дай остатки.
И чекає, що ся стане,
Але дома было тихо,
А где выйде, где спогляне,
Не строитъ вже пакость лихо.
И зачалъ ся дорабляти
И на ноги зновъ ставати,
А нижь кôлка лѣтъ минуло,
Подостаткомъ вже малъ всего,
Въ троє зновъ му ся вернуло,
Що булъ стратилъ черезъ него,
Бо й сусѣды го любили,
Не мало ся причинили.

Мы хованця такожь маємъ:
Влѣзъ на русскую землицю
И толочитъ намъ пшеницю.
Але мы ся сподѣваємъ,
Що го колись словомъ Божимъ
Въ нашой земли переможемъ.

Хованцем називає народнє віруванє демона, якого чоловік буцїм то сам може собі виховати з яйця, якого держить у хатї, годує несоленою стравою і який за те помагає йому в ґосподарстві, робить ся жерелом його богацтва. Тілько розсерджений чимось такий хованець робить свойому ґосподареви шкоду; та він держить ся того, хто його виховав, у чужу хату не йде. Як бачимо, Гушалевич чув щось про хованця, але дїйсного народнього вірування або не знав, або навмисно сфальшував його, зробивши з руського хованця нїмецького демона шкідника Кобольда.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Та якже-ж незугарно обробив він тему! Ані слїду казкового тону. Він оповідає так, як би оповідала найзабобоннїйша баба, що сьвято вірить в істнованє таких демонів. Нї, він оповідає ще гірше: як хитрий дячок або давнїй темний піп, що піддержує народні забобони навмисно на те, аби використувати їх для своєї кишенї. Хованець істнує і робить шкоду чоловікови; просте посьвяченє дому (такса 1—5 зр.) не помагає нїчого, але ще більше лютить нечисту силу; аж коли бідний чоловік здобув ся на резиґнацію і дав „на боже“ остатки, прим. остатню пару воликів, тодї молитви того самого попа, що з разу не мали нїякої сили, набирають більшої ваги і від разу відвертають лихо, а в надгороду за жертволюбність селянина йому щастить потім; сусїди обдаровують його і він дорабляє ся ще лїпшого гаразду, нїж мав уперед. Замість казки дав Гушалевич у тім „популярнім“ оповіданю ілюстрацію до одного параґрафу тзв. хлопістики, спеціяльної науки одурюваня селян і витяганя від них як найчисленнїйших і найщедрійших датків, науки, що не скодіфікована на письмі, вироблена довговіковою традицією, держала ся серед нашого духовенства і знаходила щирих прихильників та теоретиків у духовній семінарії. В нашій лїтературі 50-их років минулого віку, плеканій переважно духовними і призначеній для духовних, можна би зібрати значну вязанку казуістики з сеї нашої традиційної науки; знайдете там і оповіданє про дяка, що ворожить із псалтирі, і оповіданє про попа чудотворця, що вміє „на твердо“ осьвятити воду і прогонює нею демонів та лїчить хороби, і повісти про те, що фальшива присяга веде за собою неохибну смерть або тяжке каліцтво. І се не були причинки до етноґрафії, записи людових вірувань. Автори списуючи такі річи або справдї самі вірять у всю ту чортівщину, у всї ті чуда, або бодай удають, що вірять, аби иньші, простїйші люди вірили в неї. Такими віруваними та забобонами вони силкували ся впливати на народ, послугували ся прим. при пропаґандї тверезости; пок. Остап Терлецький у своїй студії про тодїшнє письменство зібрав купку таких „дивних річий“, але зовсїм не вичерпав теми. Вірша Гушалевича про хованця, се мабуть перший друком оголошений specimen лїтератури, що належить до сеї теми. Зібранє в одну купу всїх причинків того рода, всїх таких писань наших інтелїґентів, що мали метою піддержувати народнї забобони і погані звичаї з метою — запевненя з них користи для духовних, вібранє тої „хлопі-

Generated on 2015-07-04 10:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

стики“ дало би дуже важний причинок для характеристики духового розвою галицької Руси в другій половині XIX в.

Але Гушалевича вірша про хованця, то властиво байка і то політична байка! Його хованець, то аллєґорія; характеризуючи того хованця, він властиво має на думці иньшого демона, того, що вліз у нашу хату і робить нам шкоди. Він не договорює виразно, що се за демон, велить нам догадувати ся, але догадати ся не трудно.

Правда, повної паралєлї він не переводить. Що се за така відправа, яка за першим разом не могла прогнати хованця? Які се „остатки“ дав зубожілий ґосподар „на боже“? Що се за „слово боже“, яким автор надіє ся з часом перемогти того хованця, що нищить руську землю? Коли Гушалевич справдї мав на думці руcько-польські відносини в Галичинї, то їх осьвітленє в „Хованцї“, навіть у езопівській аллєґорії, випало крайне неясним, а остатнї слова з показом на будуще увільненє Русинів з під польської переваги показують, що автор або дуже недокладно думав про способи того увільненя, або несьміло натякав на якусь таку річ, якої навіть у алєґорії не важив ся виявити яснїйше. Ми знаємо, що се не було випадкове явище. Ся навмисна чи мимовільна неясність, ті півслівця і натяки і недоговорюванє стягали на тодїшнїх галицько-руських дїячів із польського боку більшу ненависть, ніж які собі хочете їх реальні заходи та явні вчинки. Поляки, що самі мали нечисте сумлїннє, вітрили за тими неясними фразами Русинів Бог зна які скриті цїли і по просту дерли ся по стїнах із лютости. Досить буде прочитати в звісній книзї Калїяки „Galicya i Kraków pod panowaniem austryackiem“ ті уступи, де говорить ся про Русинів, про Руську Раду Головну та руську аґітацію, щоб переконати ся до якої шевської пасії могло довести поступуванє руських проводирів навіть такого розумного та від терену боротьби досить далекого чоловіка, як Краковянин Калїнка. І не забуваймо, що в тім самім 1848 роцї Поляки не вважаючи на свої революційні заходи фактично дійшли до верховодства в Галичинї, вхопили в руки керму правлїня як австрійські урядники (ґубернатори Залєский, а потім Ґолуховский) і аж надто швидко й легко знайшли нагоду мстити ся на Русинах за свій страх перед ними і за свою сердитість.

Отсе був перший лїтературний дебют Гушалевича. Його книжочка з 1848 р. швидко розійшла ся і належить тепер до бібліо-

Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ґрафічних рідкостий; сим нехай буде виправдана трохи ширша розмова про неї на отсих сторінках. Від сього першого кроку Гушалевич зробив ся, сказати-б, офіціяльним поетом Галицької Руси, одним із наших „домашніх соловіїв“, і не потребував дорабляти ся популярности так довго, як прим. Наумович, Дїдицький та иньші. Та при тім треба сказати, що ся книжечка була від разу й найбільшим його літературним тріумфом; усе, що він писав і видавав пізнїйше, не дорівняло сьому першому тріумфови. Він зложив іще кілька пісень, що завдяки своїй музиці здобули собі популярність, але другого „Мир вам братя“, другого „До зорі“, „Бурлака“ йому вже не судило ся написати; ся перша проба дала публиці всю сметанку його духа; що лишило ся на споді, се було трохи кисляку, а найбільше сироватки.

(Далї буде.)

Іван Франко.

Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сучасні уваги.

I. Скілько в Петербурзї Українців?

Де-який матеріял, що відповідає на се запитанне, подають видані петербурською мійською управою результати одноденної переписи петербурських мешканців в кінці 1900 року. Треба сказати, що вироблена міжнародними статистичними конґресами форма переписної картки не має окремої точки для визначення національности кожної одиниці, і деяку, дуже непевну взагалї підставу для сього дає лиш графа „рідна мова". В поясненнях до сеї точки на картках петербурської переписи було визначено, що в відповідь треба писати або „русскій языкъ", або „малороссійскій языкъ", або „бѣлорусскій языкъ", або там яка друга мова, себ-то українській мові протилежала не великоруська, а росийська. З сього вже зразу можна було сподіватись якогось непорозуміння, вважаючи на брак національної сьвідомости серед Українців, вплив родинного виховання і взагалї ту плутанину, яка істнує в розумінню слів „русскій языкъ" — руська мова. Так і вийшло справдї. Отже тепер виявилось, що всеї людности Петербурга під час переписи 1900 р. було 1,439.613 чоловіка, з яких мають за рідну мову „русскій языкъ" — 1,260.541; з українською мовою як рідною визначило себе лиш 1.513; таким чином, коли з сього числа виводити кількість Українців, то їх у Петербурзї буде меньше, ніж Нїмців (48.465), Поляків (45.033), Фіннів (18.315), Естів (15.444), Жидів (12.535), Латишів (8.221), Татарів (5.825), навіть Французів, Анґлїйців і Шведів; тілько такі мови, як білоруська, вір-

Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

менська, болгарська, мадярська, голанська, грецька, турецька, чеська і т. д. — стоять низше від української по числу петербурських обивателїв. Що се справдї тілько непорозуміннє, видко з подїлу петербурської людности по її громадському становищу, при чім селяни й міщани перелїчені по тих ґуберніях, до яких вони приписані. Отже виходить, що в Петербурзї селян („крестьянъ“) лїчить ся 908.786 і з них приписані до восьми українських ґуберній (Київська, Волинська, Подільська, Чернигівська, Полтавська, Харківська, Катеринославська) — 11.333 чоловіка. Міщан, що походять із тих же ґуберній, лїчить ся 3286. Отже принаймнї оті 11 тисяч селян безперечно мають за родинну мову — українську, але вони записались — чи їх записано — в більшости з росийською мовою. Певне і з міщан не мале число належало-б до чистих Українців. Само собою, що цїкаво зовсїм не те, щоб у Петербурзї було як найбільше Українців, — нехай би їх там і зовсїм не було, — але дуже важно, щоб статистика людности давала певний матеріял і не заводила в непорозуміння, а для сього треба бажати, щоб і самі Українцї, принаймнї письменні, пильнїще глядїли своїх інтересів і не зрікали ся в переписних картках рідньої мови. Тим часом наведений приклад показує, що і загальна статистика людности Росиї, коли будуть опублїковані результати переписи 1897 року, не дасть змоги вичислити справжнє число Русинів у Росиї.

Книжка, з якої ми беремо сї відомости, дає ще деякі цїкаві додатки до статистики петербурських Українців. Що справдї за люди ті 1513 чоловік, що визначили своєю рідною мовою українську? Поперед усього се — люди всякого становища, бо між ними єсть і неписьменні (неграмотні), яких лїчить ся (від 6-го року життя) 266 душ. Се — люди переважно молоді, бо 612 чоловіка з них має від 21 до 25 років. По вірі („вѣроисповѣданіе“) се переважно православні, але, що дуже цїкаво, єсть і иньших церков: римо-католиків з українською мовою лїчить ся 108, схизматиків („раскольниковъ“) 2, протестантів 1 і Жидів 1; унїятів-Українців зовсїм нема, а які єсть унїяти — записані з польською мовою. Між иньшим звертає увагу, що Жидів по вірі лїчить ся 20.385, себ-то далеко більше, нїж по мові (12.535); решта записала ся на иньші мови, переважно росийську та нїмецьку. На закінченнє зупинимось ще на цифрах селян та міщан, що прибули до Петербурга з українських ґуберній. Більш за все йдуть селяни

Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

в Полтавщини (2216), Поділя (1836), Харківщини (1725); меньш усього в Волині (774) та Херсонщини (650). Міщани, навпаки, походять переважно в Київщини (724), Херсонщини (653), а найменьше — в Поділя (208) та Катеринославщини (216).

Нарешті треба побажати, аби на далі, в будучих переписях російської людности, переписні картки складались на таких підставах, які-б більше ніж досі забезпечали певність статистичних данних що до поділу по національностям і рідним мовам; нинішня система особливо, як видно, шкідлива для Українців, які повинні вимагати, щоб у тім поділі українській мові відповідала великоруська, а не російська („русскій языкъ“), як тепер.

Українець.

II. Зжидоватілість мадярської преси.

Нема мабуть в Европі бутнійшого й зарозумілійшого народа понад мадярський; політичне його житє дає на се раз у раз стільки доказів, що наводити їх тут було-б зовсім зайвою річю. Та нема мабуть в Европі й такого другого народа, як Мадяри, щоби числив між собою стільки ріжних ренеґатів, і щоб ті ренеґати мали таке значінє як у Мадярів, та щоб мали такий сильний вплив і надавали тон публичному житю в такій мірі, як се дієть ся в Угорщині. Куди обернемо ся, знайдемо там усюди на визначних становищах Сербів, Словаків, Румунів, Німців, Жидів із тим лише додатком, що вони вирекли ся своєї національности та стали не лише цілковитими Мадярами, але ще більше загорілими, шовінїстичними, націоналїстичними, як родовиті Мадяри. Давнійше задержували бодай ті ренеґати свої власні імена, тому лекше було їх пізнати; та від коли вийшов закон, силою якого кождий може змінити собі імя за ціну о д н о ї к о р о н и, усякі ренеґати так скористали з нього, що нинї говориш приміром із Жидом, пізнаєш його по фізіономії, що він трошки відмінної раси від „брата“ Мадяра, але коли назве тобі своє імя, тратиш усї сумнїви в його походженє і набираєш переконаня, що його предок коли не прийшов разом із Арпадом в Угорщину, то певно надтягнув незабаром по ньому. А в дійсности се лише — ілюзия. Супроти того й не диво, що Угорщина, держава з одною з найлїберальнійших і найгарнійших конституций в Европі, переслїдує й гонить у себе всякі признаки немадярського житя иньших наций із такою завзятістю,

Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

якої не постидала би ся найтемнїйша і найабсолютнїйша держава. Бо хто-ж лїпше потрафить давити своїх земляків, як не ті, що вийшли з поміж них? А що вони роблять усе для ідеї мадярства, то й мають волю у всїм і нїхто не сьміє потягати їх до відповідальности.

Нїяка одначе нация не засипала Мадярів так ренеґатами, як Жиди. Їх числять в Угорщинї коло 850.000 (отже меньше, як у нас, в Галичинї), але лише на підставі релїґії: що до національности — вони майже всї Мадяри, з малими виїмками галицьких приблуд, що засїли в глубоких Карпатах і промишляючи над економічним знищенєм тамошнїх Русинів, не мали ще часу відповідно уцивілїзувати ся і стати Мадярами. Незвичайно цїкава була-б статистика, що показувала-б позициї Жидів на Угорщинї; на жаль такої статистики не буде нїколи, тому треба використувати всякі иньші жерела, що ведуть до того і відслонюють хоч трошки секрет жидівської могучости в Угорщинї. Завважуємо при тім, що не виступаємо проти Жидів тому що вони иньшої раси, лише тому, що вони найбільше галапасний народ, якого ідеалом є виключно „ґешефт“ і який за „ґешефт“ відрече ся й національности, й родини і навіть рідного тата та мами.

Нам попали під руки деякі звістки про вплив Жидів на мадярську пресу[1]); з огляду на те, що вони незвичайно цїкаві та що маємо тут діло з пресою, що зовсїм слушно називаєть ся нинї „державою в державі“, ми й передаємо їх нашим читачам до відомости, бо через те стане їм ясне неодно, що досї видавало ся неясним, часто власне задля браку подібних інформаций.

В цїлій Угорщинї виходить коло 1000 ріжних часописий; з того коло 250 часописий є в руках христіян, а 750 в жидівських або зжидоватїлих руках. Між першими мають Словаки коло 30 часописий, Серби коло 20, Румуни й Нїмцї коло 50, решту (150) Мадяри. Та що найцїкавійше, то се, що між мадярськими журналїстами найбільше таких, що не пишуть із переконаня, не пишуть для ідеї, але — за монету і то майже виключно за неї. Через те можна нераз читати в мадярських ґазетах такі дивогляди, що Жид дає лекциї християнам із християнської віри, ренеґат говорить про патріотизм і т. д. Дальше належить завважати,

---

[1]) Пор. словацькі „L'udové Noviny“ ч. 34 і 37 за сей рік.

Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що й те мале число ґазет, що тримаєть ся в руках христіян, веде по найбільше дуже жалісне житє; вони безсильні і взагалї не мають такого значіня, яке могли-б мати при иньших обставинах; за те жидівська і зжидоватїла преса найбільше розширена, наймогутнїйша і грає в перші скрипки, за якими всї мусять танцювати.

В самім Будапештї виходить 26 дневників; між ними лише два стоять у руках христіян („Alkotmány“ і „Magyar Allam“), девять належить до зжидоватїлих (що мають попри християнських також жидівських редакторів), а п я т н а ц я т ь спочиває цїлковито в руках Жидів. От їх назви: 1) „Budapester Tagblatt“, редактор Юлїй Вайс (Weisz), Жид[1]); 2) „Budapesti Napló“, головний редактор Йосиф Вейсі (Vészi, Weiss), Жид, відповідальний редактор Олександер Бравн (Braun), Жид; 3) „Esti Ujság“, редактор Ізидор Барна (Braun), Жид; 4) „Friss Ujság“, редактор Михайло Габар (Habár). Жид; 5) „Magyar Estilap“, редактор Михайло Салай (Szalay), Жид; 6) „Magyar Hirlap“ редактор Олександер Фенє (Fenyö, Fink)[2]), Жид; 7) „Neues Kleines Journal“, редактор Фелікс Відор (Weiss), Жид; 8) „Neues Pester Journal“, редактор Людевіт Бровді (Bródy), Жид; 9) „Neues Politisches Tagblatt“, редактор С. Фляйшман, Жид; 10) „Pester Lloyd“, головний редактор Макс Фальк, вихрещений Жид; другий редактор Лев Вайґельсберґ, Жид; відповідальний редактор Зиґмунд Шілер (Siller), Жид; 11) „Pesti Napló“, редактор Амброз Немейнї (Neményi), Жид; 12) „Pesti Ujság“, редактор Гуґон Ілошваї (Ilosvay), Жид; 13) „Politisches Volksblatt“, редактор Гнат Шіпош (Sipos), Жид; 14) „Magyar Szó“ (орґан Банфія), редактор Едвард Палї (Palyi), Жид; 15) „Extrablatt“, редактор Зінґер, Жид.

З 22 полїтичних тижневників, що виходять у Будапештї, 4 християнські,[3]) 11 зжидоватїлих, 7 жидівських. З 39 неполїтичних тижневників 4 християнські, 19 зжидоватїлих, 13 жидівських. Із 17 педаґоґічних часописий 3 християнські, 10 зжидоватїлих,

---

[1]) До мадярської преси зачисляємо тут і ту, що виходить не в мадярській мові, але в мадярськім дусї. Найбільше таких часописий нїмецьких.

[2]) Імя в скобках показує, як його пишеть ся по мадярськи; друге імя вказує, як новий Мадяр називав ся давнїйше.

[3]) Терміни християнський, зжидоватїлий, жидівський означують тут не напрям часописий, лише хто орудує ними: християни, християни і Жиди, самі Жиди.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

4 жидівські. З 6 часописий для молодіжи нема ні одної в нежидівських руках. Гумористичних часописий є в Будапештї 15; між ними лиш одна християнська, 5 зжидоватїлих (між тим: „Bolond Istok“, „Kakas Márton“, „Mátyás Diák“, „Üstökös“), а 9 цїлковито жидівських („Bolond Miska“, „Bomba“, „Borszem Jankó“, „Witzrakete“, „Heitere Blätter“, „Pillangó“, „Styx“, „Uj Telefon“, „Uram Bátyám“). Жидівські також майже всї популярно наукові часописи (таких виходить у Будапештї 12) і т. д.

З 40 видавничих фірм що найменьше 30 чисто жидівських або зжидоватїлих. З 60 книгарів належить 40 до Жидів. З 38 антикваріїв є 32 Жиди. Між 137 властителями друкарень є 103 Жиди, з 32 літографій мають 22 Жиди, на 125 інтролїґаторів є 61 Жидів.

Як бачимо з того, майже цїле духове житє Мадярів, а принайменьше в дуже значній більшости, лежить у руках Жидів. Те саме можна сказати і про торговлю та промисл, лише ще в більшій мірі. Хоча проте Жиди становлять лише 5% населеня в Угорщинї, то їх могучість і богацтво виносить що найменьше 75% в пропорциї до решти населеня.

Якоюж нужденною представить ся нам мадярська культура супроти тих чисел, узятих лише з одного Будапешту! Якою бідною покажеть ся та мадярська ідея, коли зважимо, що за нею воює таке число палестинських Мадярів! Сумно і невесело мабуть із мадярською нацією, коли вона на зверха бундючить ся, а в серединї — деґенерує ся. Та ходїм далї; пригляньмо ся ще мадярським товариствам журналїстів, в яких централїзуєть ся мадярська умова сила.

Християнські журналїсти мають лише одно товариство в Будапештї, назване: „Pázmány-egyesület“, де не належать Жиди; до нього належить коло 150 членів, а розвиваєть ся воно зовсїм не сьвітло. За те Жиди і зжидоватїлі журналїсти мають аж чотири свої орґанїзациї, що дуже красно розвивають ся, а „Краєве товариство журналїстів“, заложене перед пятьма лїтами, має поверх 60.000 кор. маєтку і поверх 400 членів, розуміють ся самих лїбералів. Предсїдателем сього товариства є Жид Кулінї (Kulinyi) з Сеґедина.

Дуже богате „Пенсийне товариство мадярських письменників“, заложене 1880 р. Його маєток перевисшає нині півтора мілїона корон! А його предсїдателем є не хто иньший, як Жид (хрещений) Макс Фальк, заступником предсїдателя Жид.

Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Франц Гелтаї, а в виділї засїдає на 34 члени нї більше, нї меньше лише 23 Жиди! В 1898 р. мало се товариство на пенсиї 128 членів, а між ними „лише“ 70 чистокровних Жидів.

Меньшою орґанїзацією є так назване „Товариство будапештянських журналїстів“. Його маєток виносить лише 50.000 корон, мабуть задля недавнього ще основання. Предсїдателем сього товариства є Осип Вейсі (Vészi), Жид, що давнїйше називав ся і писав ся Weiss. Число членів сього товариства виносить круглу цифру 350, а між тим „лише“ 230 Жидів!

Наконець іще кілька слів про товариство „Otthon“, славне з того, що на мадярське письмо вислане до нього чеськими журналїстами сього року відповіло по чеськи, запрошуючи Чехів до відвідин у Будапештї. Воно з'орґанїзоване дуже добре і має власний дім та коло 300.000 корон маєтку. В 1898 р. мало воно 868 членів; абсолютну більшість, бо 468 членів, становили тут христіяни, а 400 було Жидів. Предсїдателем сього товариства є Евґен Ракоші (давнїйше називав ся Кремзер і причисляв ся до Нїмців). До виділу сього товариства належить 12 членів, а між ними „лише“ 8 Жидів: Ал. Фенє (давнїйше Fink), Антон Радов (його батько називав ся Rader), Аладар Шайов, Моріц Ґеллейрі (давнїйше мав милозвучне імя Gansl), Зиґмунд Фальк, Александер Лендваї, Давід Пап (давнїйше Kohn), Бейла Файї. Христіяни мають отже більшість, але панами Жиди і вони володїють товариством; і се дїєть ся всюди в Угорщинї і на кождім полї, не лише в журналїстицї.

Очевидно, наші уваги дуже неповні, доривочні, тому й не можуть представити докладно цїлого образу жидоватїлости мадярської преси в повній наготї. Та вже й з тих відривків можуть набрати читачі переконаня, як представляєть ся мадярство в своїм нутрі, хто творить його головну силу, хто „робить“ публичну опінїю в Угорщинї. Се й дасть вказівки до належного зрозуміня політичного положеня в Угорщинї, яке замотуєть ся що раз більше і що раз сильнїйше.

B.

Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Хронїка і бібліографія.

I. З літератури і науки.

До біографії Н. І. Костомарова. В ґазетї „Салгиръ“ д. М. пригадує історію знищення магістерської дїссертації Н. І. Костомарова „Про причини і характер унії в Західній Росії“. Знищена вона була дякуючи заходам проф. Устрялова, помічника куратора харківського округа кн. Цертелева і міністра осьвіти ґр. Уварова. Наказ куратора звучить так:

„Розглянувши уважно сю справу, я знахожу: 1) що сама річ означеної дїсертації, як з огляду на сучасність подій відносних до скасування у нас унії, так і з причини численности і заплутанности виникаючих із заведення і розповсюдження нею питань, що доторкають ся стану православної церкви і духовенства нашого, „не подлежитъ одобренію“, і 2) що многі місця в дїсертації, з огляду на неосновність свою і брак ясного критичного погляду на події, викладені притім не завжди згідно з історичною наукою, ніяким чином не повинні були бути допущені до друку. Тому доручаю Вам, шановний добродію, членам першого відділу фільософічного факультета, які узнали дїсертацию Костомарова придатною і ухвалили її до друку, виказати „несообразность“ такої з їхнього боку постанови, з застороґою бути на другий раз в таких випадках обережнїйшими („осмотрительнѣе“), саму-ж дїсертацию, наказавши автору витребувати назад роздаровані їм професорам університета і деяким своїм знайомим примірники знищити, дозволивши написати йому на степінь маґістра нову дїсертацию і боронити її публично на підставі істнуючих реґулямінів.“ *В. Д.*

Адреса від Українців А. Н. Пипіну. На ювилею А. Н. Пипіна 25 марця, серед численних адрес від ріжних інституцій, товариств і приватних осіб, була подана ювилатови дд. Д. Л. Мордовцевим і А. А. Русовим, за підписом більш як 80 осіб адреса від петербурських Українців такого змісту:

„Високошановний Олександер

Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Миколаєвич! Помежи привітаннями, які підносять Вам з поводу Вашої 50-літньої літературної праці, дозволяємо собі й ми, Українці, виголосити щиру подяку Вам за співчуття Ваше бажанням розвою нашої рідної мови і літератури. Справді, 50 літ назад, коли Ви ступили на шлях ученої і публіцистичної діяльности, серед інтеліґенциї не тільки повітових і ґубернських міст, але й у столицях нашого царства багато зустрічало ся людий, що здвигали плечима, коли перед їми згадувано про українську літературу й мову. „Де-ж той народ, питали вони, який говорить сїєю мовою? Ні у Київі, ні в Одесї, ані в Харкові не чути тієї мови, ніде по книгарнях не знайдеш книжок так званої „української“ літератури, а ґазет, або иньших видань періодичної преси — і не шукайте! Яка-ж то література?!“

Своєю книжкою про „Історію славянських літератур“ задля молодого поколїння 60-х років Ви подали доказ, що той народ, якому за часів Кирила і Методія Солунських і Володимира сьвятого 8 віків приходило ся писати й читати на чужих мовах, здобув накінець помежи своїми синами — писателїв і заснував свою літературу.

Коли самі етноґрафи українські безнадїйно сумували і журили ся, що під гомін і брязкіт поступового розвою мілїтаризму гине українська мова і скоро може й зовсїм переведеть ся ні на віщо, Ви в повній зброї науки історії, лінґвістики й етнольоґії підтримували їх віру в правдивий проґрес усїх народів і в своїому труді про етноґрафію називали марними і безпідставними такі погляди, які висловлював з сього приводу напр. Метлинський у 30—40 рр. минулого віку. Бо коли мова українська, казали Ви, виражає особливі напрямки духового життя великого народа, то тільки не вміючи дошукати ся у тому життї чого слїд, можна прийти до таких думок. Не раз, як учений публіцист, підїмали Ви голос в обороні української ідеї проти нападів на неї Уґрюм-Бурчеєвих ріжних верств і котерій.

Звісно, „раз добром налите серце в вік не прохолоне!“ — і ми певні, що коли Вам доведеть ся дожити до часу дозволу друкувати по українськи вічну книгу всїх народів про Христа-Спасителя і всї иньші книжки, журнали і ґазети задля 90% народу Полудневої Росиї, то й Ваше серце озветь ся на сей акт політичного зросту нашого царства з таким же щирим почуттєм, яке огорне і всїх земляків наших.

Прийміть же, Високошановний Добродїю, від нас щире бажання ще не раз чути з Ваших компетентних уст прихильні і підкріпляючі слова про неодмінність розвою духового добробиту всїх славянських народів, поміж якими Ваше імя стало славним через Ваші невпинні праці на полї розповсюднення гуманних поглядів і думок“.

На окладинках адреса відбито: Великому заступникови народнього слова Олександру Миколаєвичу Пипіну від Українців 1853—1903.

До ювилею М. В. Лисенка. Як відомо, росийські Українці, з приводу 35-лїття славної діяльности

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

талановитого нашого композитора М. В. Лисенка, задумали зібрати деяку грошову квоту і в день ювилею піднести йому якийсь цінний дарунок. Досі прислано до редакції „Київської Старини“ 2356 р. 50 к. Сподіваємо ся, що українське суспільство, яке десятки літ уже користає з художничих утворів нашого „кобзаря“, не відмовить внести свою лепту і тим виявить свою вдячність славному працьовникови на рідній ниві. *В. Д.*

Літературна продукция Л. Н. Толстого. Д. Молоствов подає деякі цікаві вказівки про літературну діяльність і значіннє Толстого. За 50 літ творів його розійшло ся в Росиї в кількости 4,557.219 примірників. Сюди не пораховано деяких творів, що мали величезне розповсюдненнє, як напр. „Воскресеніе“, „Крейцерова соната“ та иньші; тому не буде помилкою, коли за загальну кількість виданих у Росиї примірників ріжних творів Толстого узяти число два рази більше проти попереднього, с. є 9—10 міліонів. Що-ж до закордонних видань, то д. Драганов, який давно вже цікавить ся етноґрафічним розпреділеннєм творів Толстого, нарахував 2½ тисячі видань на чужосторонних мовах.

Таким чином усього вийшло на сьвіт божий окремих видань творів Толстого на всіх мовах в кількости 20—25 міліонів примірників. Коли ж до сього додати ще твори його, що з'являли ся в періодичних виданнях, то кількість примірників усіх видань досягне певно 30—40 міліонів. *В. Д.*

Премії за українські праці. Полтавські земські ґуберські збори з д. 30 цьвітня постановили між иньшим засновати в Імп. Академії Наук дві премії М. В. Гоголя, по 600 р. кожна, за кращі праці з історії і етноґрафії України. *В. Д.*

II. Нові книжки.

Збірник фільольоґічної секциї Наук. Тов. ім. Шевченка. Т. VI. Посмертні писання Митрофана Дикарева з поля фолькльору й мітольоґії. У Львові, 1903. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. XII+258, 8°. Зміст: 1) Передмова. Ст. I—VIII. — 2) Знадоби до української народньої ботанїки. Ст. 1—48. — 3) Дещо про вербу яко символ в українській пісні. Ст. 49—58. — 4) Кого треба розуміти під Рахманами і ідентичними їм русалками? Ст. 59—68. — 5) Великий Бог Микола. Ст. 69—184. — 6) Мітольоґічні уривки. I. Зевес. II. Геспер-Амальтея-Коза. III. Берта-Геката-Еринії. IV. Юнона-Люна-Яга. Ст. 185—233. — 7) Пояснення до колядок. Ст. 234—240. — 8) Уривки з грекославянської мітольоґії. Ст. 241—258.

Руська Історична Бібліотека. Т. XXIII. М. Владімірский-Буданов. Нїмецьке право в Польщі й Литві. У Львові, 1903. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. X—180, 8°. Зміст: 1) Вступ, М. Грушевського, Ст. V—IX. — 2) Сфера дїлання нїмецького права в Польщі й Литві. Ст. 3—7. — 3) Княжа власть по нїмецькому праву. Ст. 7—56. — 4) Відносини панів до поселенців нїмецького права. Ст. 56—88. — 5) Міське нїмецьке право. Ст. 88—176.

Панас Мирний. Серед степів.

Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Оповідання. (Белєтристична Бібліотека. Ч. 53.) У Львові, 1903. Накладом укр. руської Видавничої Спілки. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. VIII+216, 8°. Ціна в оправі 3 кор. Зміст: 1) В дорогу! (зам. передмови). Ст. III—VIII. — 2) Серед степів. Ст. 1—32. — 3) Лихо давнє й сьогочасне. Ст. 33—106. — 4) Як ведеть ся — так і живеть ся. Ст. 107—210.

Моріс Верн. Біблія або книги Старого Завіта. Переклад Л. У. з передмовою М. Драгоманова. (Літ. наук. Бібліотека. Ч. 60—61). У Львові, 1903. Накладом укр. руської Видавничої Спілки. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 80, 16°. Ціна 40 сот.

Генріх Кляйст. Маркіза О.... Переклад з передмовою Івана Франка. (Літ. Наук. Бібліотека. Ч. 62—63.) У Львові, 1903. Накладом укр. руської Видавничої Спілки. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевчевка. Ст XVI+72, 16°. Ціна 40 сот.

И. Карєєв. Фільософія історії, історіософія і соціольоґія. З великоруського переклав О. Сушко. (Літ. Наук. Бібліотека. Ч. 64.). У Львові, 1903. Накладом укр. руської Видавничої Спілки. З друкарні Наук Тов. ім. Шевченка. Ст. 35, 16°. Ціна 25 сот.

Иванъ Тобилевичъ (Карпенко-Карый). Драмы и комедіи. Томъ III. Одесса, 1903. Тип. Акціонернаго Южно-Русск. О—ва Печатнаго Дѣла. Ст. 436, 8°. Ціна 1·25 руб. Зміст: 1) Понад Дніпром. Драматичні картини в 5 одмінах. Ст. 3—182. — 2) Хазяїн. Комедія в 4-х діях. Ст. 183—340. — 3) Лиха іскра поле спалить і сама щезне. Поема в 5-ти діях і 6-ти картинах. Ст. 341—434.

Иванъ Тобилевичъ (Карпенко-Карый). Драмы и Комедіи. Томъ IV. Одесса, 1903. Тип. Акціонернаго Южно-Русск О—ва Печатнаго Дѣла. Ст. 386, 8°. Ціна 1·25 руб. Зміст: 1) Чумаки, комедія в 4-х діях. Ст. 3—138. — 2) Сава Чалий, траґедія в 5-и діях і 7-ми картинах. Ст. 139—294. — 3) Підпанки, драма в 5-ти діях і 7-ми одмінах Ст. 295—384.

Творы О. Я. Конисского-Перебенди. Томъ четвертый. Одесса. 1903. Типографія Е. И. Фесенко. Ст. 286, вел. 8°. Ціна 80 коп. Зміст: 1) Живий про живе дбає. Етюд. Ст. 3 22. 2) Стельмахи. Ст. 23—45. — 3) Старці. Ст. 46—68. — 4) І ми за Ним! Переспів. Ст. 69—109. — 5) Черничка (з уст Матері Синклитикії). Ст. 110—119. — 6) Пожежа. Ст. 120—129. — 7) Півнів празник (з вуст Дениса Гармаша). Ст. 130—148. — 8) Драма в тюрмі. Ст. 149—160. — 9) Мої давні знайомі. І. Судя Гарбуз. ІІ. Сїчовик. Ст. 161—198. — 10) Наввипередки. Ст. 199—255. — 11) Пастух Кузьма Шило. Ст. 256—270. — 12) Доля одного письменника, Ст. 271—284.

Зъ-надъ хмаръ и зъ долынъ. Украинськый альманахъ. (Збирныкъ творивъ сьогочасныхъ авторивъ). Року 1903. Впорядкувавъ и уложывъ Мыкола Вороный. Одесса, 1903. Друкарня А. Соколовського. Ст. 256, 8°. Ціна 1·20 р. (на лїпшім папері 1·60 руб.). — Сей альманах, зложений з поезиї і прози, містить твори отсих письменників, яких подаємо в азбучнім порядку: Вороний М., Грабовський П., Грінченко Б.,

Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Карманський П., Кибальчич Н., Кобилянська О., Кобринська Н., Колцуняк М., Корчинський М., Коцюбинський М., Кравченко В., Кримський А., Крушельницький А., Левицький-Нечуй, Лина І., Лопатинський Л., Маковей О., Мандичевський Е., Панченко П., Романова О., Самійленко В., Слободівна-Крушельницька, Старицька, Л., Старицький М., Українка Л., Франко І., Хоткевич Г., Чернявський М., Щурат В.

Розмова про сельске хазяйство. 5-та книжка. Садъ. (Съ 36 малюнкамы). Е. Чикаленко. (Благотв. Общ. изданія общепол. и дешев. книгъ. № 20). С. Петербургъ, 1903. Электро-типографія Н. Я. Стойковой. Ст. 80, вел. 8°. Ціна 10 коп.

Хто робыть, той и має. Оповидання про Джемса Гарфильда. (Благотв. Общ. изданія общепол. и дешев. книгъ. № 21). С. Петербургъ, 1903. Типографія Спб. Училища Глухонѣмыхъ. Ст. 72, мал. 8°. Ціна 6 коп.

Розмова про сельске хазяйство. 1-ша книжка. Чорный паръ та плодозминъ. Съ малюнкамы. Е. Чикаленко. (Благотв. Общ. изданія общепол. и дешев. книгъ. № 22). Выдання трете — выправлене и доповнене. С. Петербургъ, 1903. Электро-типографія Н. Я. Стойковой. Ст. 32, вел. 8°. Ціна 4 коп.

Отчетъ Благотворительнаго Общества изданія общеполезныхъ и дешевыхъ книгъ за 1902 годъ. С. Петербургъ, 1903. Типографія Спб. Училища Глухонѣмыхъ. Ст. 104, мал. 8°.

Василь Пачовський. Сон української ночи. Траґедія в 5 актах. У Львові, 1903. Накладом М. Петрицького. Друкарня Удїлова. Ст. 289+9, 8°. Ціна 3·50 кор., на лїпшім папері і в оправі 6 кор.

Роботи. Оповіданє В. Деде. (Літературно-наукова бібліотека Р. У. П. Ч. 1). Чернівці, 1903. З друкарні І. Віґлєра. Ст. 50, мал. 8°. Ціна 50 сот.

Боротьба. Оповіданє. В. Деде. (Літ. наук. бібліотека Р. У. П. Ч. 2). Львів—Чернівці, 1903. З друкарні І. Віґлєра. Ст. 102, 8°.

Красний примір направив. Образок з життя ґімназіястів в одній дії М. Чорнила. Накладом автора. Перемишль, 1903. З печатні Шварца. Ст. 32, 16°.

О урядженю і веденю шкільного огорода при школї народній сїльского типу. Написав о. Антоній Глодзїньский. З пляном огорода і 21 рисунками. Передрук з „Учителя“. Накладом Руского Товариства педаґоґічного. У Львові, 1903. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 56, вел. 8°. Ціна 50 сот.

Робінзон Крузо. На основі ориґіналу і переводів зладила К. М. (Виданє руского товариства педаґоґічного. Ч. 109). У Львові, 1903. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 310, 8°. Ціна 1·50 кор. (в оправі 1·80 кор.). — Робінзон Крузо, се як звісно, найулюбленїйша лектура шкільної молодїжи. У нас було досї, як здаєть ся, два виданя його, одно більше, друге меньше, але оба дуже скорочені. Нове виданє ріжнить ся від попереднїх тим, що мабуть чи й не зовсїм повне. Шкода лише, що Педаґоґічне Товариство не видало його з ілюстраціями, які багато не коштували-б, бо кліше можна визичити, а бу-

Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ло-б далеко принадпійше для малих читачів. У всякім разї книжка сповнить і так свою задачу, тому й поручаємо її увазї наших передплатників. *В.*

Проф. Др. Михайло Пачовский. Народний похоронний обряд на Руси. Порівнуюча студия. Відбитка із Звіту академічної ґімназиї. У Львові, 1903. З друкарнї Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 32, 8°.

Декілька слів про історичне значіння Т. Гр. Шевченка. (Виданє С. Д. Ч. 4). Відбитка з „Молодої Україны". Львів, 1902 (!). Накладом С. Д. Друкарня Удїлова. Ст. 16, 16°. Ціна 10 коп.

Чому зістались Русини по задї в культурі? Відчит Ілярія Карбулицкого, учителя в Мамаївцях. (Виданє черновецкої філії тов. „Руска Школа". Ч. 5.). Чернівцї, 1903. З друкарнї „Рускої Ради". Ст. 30, 16°. Ціна 6 сот.

Дарвінізмъ въ освѣтленю фактôвъ и науковыхъ дослѣдôвъ(.) Написавъ Григорій Ярема, професоръ религїи ґімназии II. у Львовѣ. Жовква, 1903. Печатня ОО. Василіянъ. Ст. 212+4, 8°.

Працї Українців у чужих мовах. Др. В. Щурат оголосив друком розвідку п. н. Wundts Apperzeptionstheorie. Von Dr. Vassil Szczurat. Brody, 1903. F. West. Ст. 28, вел. 8°.

В XXV т. „Archiv für slavische Philologie" (вип. III) надрукована статя д. І. Верхратського п. н. „Die Mundart der Gegend von Uherci bei Lisko" (ст. 407 – 424).

В італїйськім журналї „Rivista moderna politica e letteraria" в ч. 6 (другий випуск за марець 1903) надрукував д. Петро Карманський статю п. н. „Una nazione martirizata" (ст. 1 – 12). В нїй подає автор упереджений короткий історичний огляд, а опісля огляд нашої новійшої літератури. Належало-б бажати, щоби подібні статї являли ся частїйше в італїйських журналах.

В 10 ч. „Slovanského Přehledu" за сей рік надрукована статя (в рубрицї „Přehled literatur slovanských za rok 1902") д. Б. Лепкого, що подає огляд нашої літератури за 1902 р. В однім місцї сеї статї пише автор: „Zdálo by se, že v tak mladé literatuře, jako je ukrajinská, žádná knížka nemůže projíti beze stopy, zatím však se stává dosti často, že i velmi dobré práce, zvláště mladých spisovatelů, zacházeji bez ohlasu. Zapiše je bibliograf a je konec." Ми зі свойого боку могли-б додати лише стільки, що се й не дивниця: коли наші письменники ображують ся (правда, не всї) на критиків навіть тодї, коли ті пишуть про них прихильно, то кому хочеть ся писати критику? Та я поминаю се тепер, а зазначу, як поступив автор із сею засадою у своїм оглядї, який подає не своїй, але чужій публїцї. Отже він згадує раптом про 7 (виразно сїм) творів (Кобилянська, Земля; Лукіянович, За Кадильну; Яцків, Огнї горять; Кузьма, Начерки; Хоткевич, Поезия в прозї; Бирчак, Матура; Українка Л., Відгуки). Про Л. Н. Вістник не згадує нїчого, хоч там було друковане дещо варте згадки побіч „Землї"; про „Київ. Старину" так само, про белєтристику в фейлє-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тонах наших ґазет ні слова; що більше, він поминає навіть такі твори, що вийшли окремими книжками, і варті згадки у всякім разі, як: Кримського, „Пальмове гилля“ (на наш погляд книжка незвичайно цінна, видана минулого року у Львові Вид. Спілкою і в Києві) та „Із ескізів і повісток“ (Київ); Коцюбинського, Дорогою ціною (Київ); Грінченка, Під тихими вербами (Київ); думаємо, що можна було сказати щось про збірку оповідань Кравченка, Буденне житє, (Львів); про повість Конського, Молодий вік Максима Одинця і його-ж — Тревоги автора і видавця; про збірку поезий Воробкевича — Над Прутом; про збірку оповідань Сроковського; можна було згадати також про Палія — Мордовцевого, про — Альманах укр. р. богословів, про — Хуторні недоґарки Куліша і ин. Драматична література наша також не стояла так дуже облогом; Тобилевич видав „Хазяїна“, Грінченко „Драми й комедії; Старицький, „Як ковбаса та чарка“, Франко, „Майстер Чирняк“ і „Будка“. Можна було згадати і про такі видання, як збірне видане творів Кулішевої (перше), Оповіданя і гуморески — Вахнянина, українські оповіданя — М. Вовчка, Кобзарь Просьвіти (поки що найповнійше видане). Можна було також звернути увагу на нашу перекладну літературу (минулого року появили ся окремими книжками твори Шекспіра, Твайна, Мопасана і ин.); тоді лише стаття давала-б бодай в приближеню вірний образ нашого літературного житя в 1902 р. та вказувала-б бодай наш розмах до ширшого, самостійного літературного житя. А так що? Чех прочитає статю д. Лепкого і скаже: Видали 7 книжок на рік і з тим рвуть ся до окремої літератури? І він буде мати по части рацію. Тому то рішучо кажу, що статя д. Лепкого повинна була виглядати инакше, бо инакше треба писати для своїх, инакше для чужинців. *В.*

Нові українські видання. Петербурські Українці хочуть видати збірки творів: Лесі Українки, Василя Стефаника і Михайла Старицького, останнього — лїричні твори; уже приступлено до уложення сих збірників. Там-же в Петербурзї „Благотворительное Общество изданія общеполезныхъ и дешевыхъ книгъ“ для українського люду має намір видати ілюстровані поеми Т. Шевченка і байки Глїбова. У Київі приступають до видання творів В. Сивенького (Самійленка). *В. Д.*

Нове виданнє творів М. І. Костомарова. Товариство запомоги літератам і ученим (Літературний фонд) задумало видати Збірку творів М. І. Костомарова — історичних моноґрафій і студій, в кількости 21 томів. Моноґрафії сї будуть уміщені в 8 книжках, — коло 375 аркушів друку. Ціна за все виданнє, по підписці, без пересилки, 20 рублів. Усе виданнє має бути скінчене в маю 1905 р., і тодї ціна буде підвисшена до 25 р. Підписувати ся можна в книгарнї друкарнї М. М. Стасюлевича в С. Петербурзї, В. О. 5 линія, д. № 28. *В. Д.*

В ч. 83 „Кіевской Газеты“ уміщена прихильна рецензия М. Л. на книжку „Е. Чикаленко. Розмова про сельське хозяйство“

Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

книжка 5-та. Садъ. С. Петербургъ, 1903 года. 80 стр. Ц. 10 к."

III. Театр і штука.

В ч. 9699 „Нового Времени" д. Іван Щеглов умістив не злу статю „Завдання петербурського народнього театра", в якій нотуючи дефекти в справі петербурського народнього театру, виступає між иньшим проти опери в народньому театрі і покликуєть ся при тому на д. Б. Грінченка, а власне на його „интереснѣйшую статью „Народные спектакли" (переклад з „Вістника" в „Земскому Сборн." Черниг. губ. за 1900 р.)

В. Д.

Українські вистави. 25 марта в Умані в міському театрі трупа Салатовського виставляла на користь уманської громадської читальні „Хазяїн" Карпенка-Карого. Збір 156 рублів. Пєсу відограли не зле. Не достає в трупі артистки на ролї комічних бабів.

Український театр. Українська трупа Саксаганського, Садовського і Карпенка-Карого з 29 червня почала давати вистави в Харкові, в театрі „Тіволї". Дозвіл дано з тою умовою, щоб окрім пєс українських в щоденний репертуар увіходили й росийські водевілї.

В Харкові 26 мая в цирку бр. Никитиних аматорами основянського театру, з участю артиста І. А. Науменка виставлено було на користь товариства запомоги робітникам на тютюнових фабриках у Харкові драму Старицького „Ой не ходи, Грицю, та на вечорниці" і комедію його-ж „Як ковбаса та чарка, то минеть ся й сварка".

В 7 верствах від Юзовки, на т. зван. Лідієвських рудниках (в Харківщині) засновали ся три драматичні кола: „інтелїґентне", „середне-інтелїґентне" і „неінтелїґентне". Останнє виставляє українські пєси, проте має успіх найбільший з усіх. Не вважаючи на те, що пєси дають у будинку паровозного депо, завжди збір буває не меньш 150 руб. Весь він, за виємком видатків, іде на користь юзовського благодійного товариства. Головою сього кружка — д. Шавдин, дуже енергічна людина, яка відважуєть ся з своїми „неінтелїґентними" аматорами заганяти в кут „інтелїґентів". 1-го червня виставлено було „Михайло Чоботарь, або всьому голова сто цїлкових", — твір С. В. Морозова.

Вистави української трупи Д. Л. Гайдамаки не мають великого успіху в Кременчуці (Полтавська ґуб.). Публїки буває в театрі не багато. Виясняють се тим, що трупа дає вистави не відповідні своїм силам. Недавно наприкл. виставлена була оперета „Ґейша" (росийська), яка випала мляво і слабо.

В квітні, перед Кременчуком, ся трупа давала вистави у Київі, в театрі „Народного Дома". Спочатку мала великий усьпіх, але після Великодня, коли Жидів обняла паніка перед можливістю антіжидівських розрухів, справи її стояли досить зле.

В Київі з мая місяця в літньому театрі „Купеческаго Собранія" виставляє укр. трупа Суходольського.

В с. Старому, Переяславського повіту в театрі Старинської цукроварні аматорами була виставл-

Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лена 26 мая пєса „Назар стодоля“. Вистава була дуже удатна. Особливо визначались А. Іляшенко, Л. Антипович, Ѳ. Заремба, А. і М. Михайлови. Селяни с. Старого просили директора цукроварні, щоб робив вистави частїйш.

В Чернигові в лїтньому театрі Константиновського парку з мая місяця дає вистави українськоросийська трупа (товариство) під зарядом дд. Свєтлова і Туманова. Справи її не завидні. Публїки в парку буває мало, тай то більшість не бере білєтів, а дивить ся на вистави просто з парку. Збори не покривають видатків. Правда, такі відносини з боку публїки в значній мірі поясняють ся не дуже видатним складом трупи. Частина її виїхала на ґастролї в м. Остер. *В. Д.*

Памятник І. П. Котляревському. Памятник І. П. Котляревському в Полтаві вже викінчений. Комісия по збудованню памятника постановила: 1) на лицевій сторонї памятника помістити: а) в горі піраміди, в полїрованому медальонї, роки столїття „Енеїди“ (1878–1898), б) нижче бюста в горішній частинї піраміди — „Котляревський“, роки народження і смерти його (1769 - 1838) і 4 стихи з „Наталки Полтавки“: „Де згода... сторона“. 2) на противному боцї: а) в горішній частинї піраміди надпис з „Кобзаря“: „На вічну память Котляревському“, а під ним імя автора, б) в нижній частинї піраміди дїловий надпис: хто робив і ким поставлений, 3) з правого боку, оберненого на південний схід, буде горельєф із „Енеїди“ — похід Троянців.

Фонди на будованнє памятника в квітнї сього року виносили 13.868 р. 97 к., видатки — 14.268 р. 68 к.; окрім того ще треба буде виплатити за деякі роботи 400 рубл., на огорожу, вінок і иньші дрібні річи. Комісия постановила просити міського голову внести в раду, щоби урядженнє бульвару і ґратів було на кошти міста, за браком гроший, а також і з огляду на те, що міська рада, окрім призначення місця, досї нїякими грошовими датками на будову памятника Котляревському не спричинила ся. Що-ж до побільшення фондів — порішено замовити фотоґрафічні знимки з горельєфів памятника і почтові картки для продажі на користь будівничого фонду; знїмки продаватимуть ся по 1 руб., картки — 4–5 коп.

Нарештї комісия постановила: просити д. Хмєлевського (місцевого фотоґрафа) виготувати фотоґрафії з горельєфів, з кожного по 100 штук, цїною по 50 коп. за примірник, а як буде попит — побільшити до 1000, при тім просити дд. Л. Падалку і Н. Дмитрієва укласти для фотоґрафії належні поясняючі надписи. Розіслати потрібну кількість примірників почесним особам.

Талановитий наш композитор М. В. Лисенко поклав на музику для хору і орхестри кантату в честь поета; кантата ся друкуєсь ся і в скорі побачить сьвіт. Розуміють ся, пожадано, щоб сей новий утвір композитора був виконаний публично вперше в Полтаві, при відслоненню памятника. Місцьова (полтавська) часопись „Полтавскій Вѣстникъ“ справедливо зауважає комісії, щоб вона як найскорше порозуміла ся як з

Generated on 2015-07-04 10:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

композитором, так і з місцьовими вокально-музикальними репрезентантами, а між иньшим і з д. Хоткевичем. В противному разї — сьвяткуванє одслонення памятника народньому поетови — за браком народньої музики і співів на рідній мові — може вийти чимсь незвичайним, і ледви чи зможуть тодї комісия і міська управа рахувати на вдячність сучасників і нащадків.

О скільки нам відомо з приватних жерел, сьвяткуванє, коли не буде яких перешкол, має бути досить величне: першого дня панахида на могилї і відчити про Котляревського: популярний і академічний; другого — саме сьвято відслонення, вистави в театрі, концерт і т. и. У всякім разї незабаром нарештї вже ми матимемо памятник першому українському художникови-письменникови!

В. Д.

Образ гетьмана Мазепи. Відомий археольог Кибальчич, як переказують часописи, випадково набув походний образ гетьмана Мазепи. *В. Д.*

Краківська академія штук красних. Сього року студіювало десять адептів штуки української національности в краківській академії штук красних. Всї вони належали до лїпших або найлїпших студентів; чотири отримали на річній виставі академії відзначеня. Лїськевич отримав зараз по першім роцї студіїв бронзовий медаль; Мавберґ Олекса, Жук Михайло і Бурачок Іван по срібному медалеви. *І. Т.*

Іван Труш виставив у Львові в артистичнім сальонї Лятура при ул. Третього Мая 30 картин. Є се по найбільшій части малі студії краєвидів, мальовані у Київі або в близькій околиці. З більших праць виставлені: „Фльокси“; „Сосна“, лан порослий буряном, серед якого виднїє висока сосна; „Via Appia“, краєвид в під Риму, зі звісної старинної дороги і „Вечер в лїсї“. Остання картина представляє сумерк у лїсї, серед якого западаюче сонце мерехкотить ясним-жовтавим сьвітлом.

IV. З громадського житя.

Запомога українським письменникам. Удові небіжчика Павла Грабовського літературний фонд росийських письменників має призначити щорічну пенсию по 300 рубл. Се не перший випадок прояву високогуманного відношення літературного фонда до заслуг безкорисних працьовників на украиїській літературній ниві. Так, відомо, що фонд видає що місяця по 50 р. удові небіжчика П. О. Куліша — відомій також українській писательці Ганнї Барвінок; видає, коли не помиляємо ся, пенсію і українському драматурґови М. П. Старицькому, і тепер нарештї має видавати й удові Грабовського, яка лишила ся з малолїтнїм сином. *В. Д.*

Товариство дослїдників Волини. 26 марта відбулись збори товариства. Етнографічна секция предложила розглянути програму для збиранія етнографічного матеріялу на Волинї; сю програму постановили видрукувати в кількости 2000 прим. і розіслати її учителям, попам та иньшим особам. Потім секция постановила

Generated on 2015-07-04 10:03 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

збирати відомости про монетні знахідки, скарби, уложити катальоґ бібліотеки і опис музея товариства. *В. Д.*

Про М. В. Левитського. Про артільного „батька“ М. В. Левитського подає цікаву статейку в „Приложеніяхъ къ Вятскимъ губернскимъ вѣдомостямъ“ пані Ал. Хлєбнїкова під заголовком „На іменинах у М. В. Левитського“. Пробуваючи торік на Україні, авторка випадком була на іменинах у д. Левитського і під вражінням того, що бачила, умістила свою статю. Розповідає, як поважають „батька“ артільщики, який ґрандіозний обід мусить готувати ся в день його іменин, як він із усїма поводить ся братерськи. Він усїх „привітаєт“, усїх частує і з усїма братерськи цїлуєть ся“. *В. Д.*

„Потрясеніе основ“. Недавно після іспитів в одній сїльській школї в Харківщинї земський начальник д. С. сказав на прощанне попови і учителеви таку, більш меньш, промову: „Панове! як вам відомо, в нашому повітї єсть багато порядних, та є досить „паршивих“ учителїв (деяких він тутже поіменував). Вони цїлком не хочуть признавати лїтеру „ѣ“, але, панове, як не підходити до сього питання, а на мою думку се єсть в своїм родї бунт! Треба вірити ходови історії!“ Промова тягла ся з пів години. Д. С. недавно тільки скінчив університет.

Радуйте ся усї „ы“-тики, „ъ“-ники і „ѣ“-тники по той бік Збруча, і не падайте духом, поки маєте сьвітлих оборонців в особі „земських начальників“. *В. Д.*

В справі процесу М. П. Старицького. Як відомо, присудом київської судової палати д. Александровський, запізваний д. Старицьким до суду за те, що обвинувачував останнього в пляґіятах з чужих пєс для своїх творів, був оправданий. Тепер сенат, розглянувши сю справу, скасував постанову київської судової палати. Справа передана для нового перегляду в харківську судову палату. *В. Д.*

V. Некрольоґи.

Дня 18 червня с. р. помер в Одесї бувший професор тамошнього університету і дїйсний член Наук. Тов. ім. Шевченка — Олексїй Маркевич. Покійний родив ся 1847 р. в Полтавській ґубернії, вчив ся в Київі, Ніжині, Москві, й Одесї, де й скінчив в університетї фільольоґічний виділ в 1869 р. Опісля учителював довший час у ріжних середніх школах, а в 1880 р. зложивши іспит на маґістра росийської історії і оборонивши дісертацію став приватним доцентом в одеськім університетї. В 1888 р. оборонив дісертацію на доктора росийської історії і був іменований надзвичайним, а в 1893 р. звичайним професором історії. Не довго одначе довелось йому займати се становище: вже 1895 р. мусїв пенсіонувати ся тому, що був прилапаний на „українофільській пропаґандї“ і від тої пори займав приватну службу, беручи дїяльну участь у ріжних товариствах, та не покидаючи й наукової дїяльности. Важнїйші його наукові працї такі: 1) „Изслѣдованіе о мѣстничествѣ“, Київ, 1879. 2) О Лѣ-

Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

тописяхъ, в. 1 і 2, Одеса, 1883 і 1885. 3) Исторія мѣстничества въ Москов. государствѣ въ XV—XVII, Одеса, 1888. 4) Историческая записка о двадцатипятилѣтіи имп. Новорос. университета. Одеса, 1890. 5) Родословная Марковичей. Київ, 1890. 6) Избраніе на царство Михаила Ѳеодор. Романова. Ж. М. И. П. 1891. 7) Качибей или Гадумбей — предшественники Одессы. Одеса, 1894. 8) Григорій Карловичъ Котошихинъ и его сочиненіе о московскомъ государствѣ въ половинѣ XVII в. Одеса, 1896 р. Крім того написав Маркевич багато меньших статий із російської історії і іст. літератури, багато публіцистичних праць, рецензий, некрольогів, споминів і т. п. Опубліковав багато матеріялів до історії України нераз із великими коментаріями, редагував „Записки Имп. Од. Общ—а исторіи и древностей“, „Записки крымскаго южнаго клуба“, „Отчеты“ одеського комітету торговлі і мануфактур і багато окремих книжок. Покійник належав до тих нечисленних Українців, що брали дїяльну участь також у „Записках“ Наук. Тов. ім. Шевченка, а остання його праця була надрукована в LIII т. п. н. „XII археольогічний з'їзд у Харкові 1902 р.“

В.

Дня 11 липня помер у Львові учитель при тутешній німецькій ґімназії Ілярій Грабович. Покійник, замітний тим, що брав якийсь час участь у нашім літературнім руху, родив ся 1856 р. До шкіл ходив у Бучачи, Тарнові, Львові, а скінчивши фільософічний факультет, учителював зразу в Бучачи, потім у Самборі, а вкінці у Львові. На літературну ниву виступив він 1879 р., а вивів його на неї найбільший тодішній трибун літературний в Галичині, пок. О. Партицький. Друкуючи перші його вірші в „Газетѣ Школьной“ (1879 ч. 18), попередив їх вступом, де зазначив виразно, що „в теперішню пору ні одного доброго поета на Руси нема“. Перший пролом мав зробити аж Грабович, якого Партицький витав такими словами: „З цїлого серця витаєм проте ту ново восходячу звізду на нашім небосклонї і сердечно бажаємо, щоби в повнім блеску народови рускому просвічала. Молодий вік поета ручить нам про дальший надїйний розвій єго таланту.“ А характеризуючи його поезиї писав Партицький: „В творах єго знаходимо всї свойства правдивої поезиї: кольорит народний, світогляд свойский, чувства глубокі, мисли шляхотні і взнеслі; до того бесїда цвітуча, дикція легка, а лад і склад поезиї, як рідко у котрого другого писателя руского.“ Нині, коли сей вихвалений Партицьким поет не лише зійшов давно з літературної арени, але й не жиє, отже закінчив на все свою дїяльність, можемо оцінити її холодно. І що-ж ми бачимо? Невблагана іронія судьби довела до того, що коли згасла ся „восходяча звізда“, то не лише не згадали про неї пересічні філїстри, але навіть деякі ґазети (Руслан, Буковина) подали фальшиво її імя, називаючи покійника „Грабовським“, літератом. Що́ писав сей літерат, коли й де. того вони не зареєстрували. І отсе найтяжший засуд покійника та його літературних змагань, бо вказує, що навіть його ровесники за-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

були про нього, не говорячи вже про новійше поколїнє. Говорячи по правдї, поезиї покійника дуже слабі: понайбільше се самі слова, поскладані деколи в гарні фрази, без усякого глубшого значіня. Не диво отже, що й так швидко забуто про них, хоч він надрукував їх не так мало (вони друкували ся в Ґазеті Школьній, Денницї (1880), Зорі (1880—1883), Сьвітї, Школьній Часописи (1882—3), Новім Зеркалї (1883—4), Дїлї (1880, 1883—4) і ин. Писав також пригагідні вірші пр. на десятилїтній ювилей заснованя „Акад. Кружка“ та „В память столїтних роковин вступленя на престол Йосифа II“. Крім поезий написав також кілька оповідань, як Заклята темниця, Найкрасший великдень, На морозї, Ревізор з Петербурга в Волочисках (Дїло, 1881) та Марта Борецька. Останнє оповіданє написане справдї з талантом і надаєть ся дуже добре на лєктуру для молодїжи й селян; через те видержало воно досї вже два виданя (друге вийшло 1900 р. як 82 число книжочок видаваних Педаґоґічним Товариством). Понадто пробував він своїх сил також на науковім полї і оголосив дві розвідки по польськи в „Sprawozdaniu“ самбірської ґімназиї, що вийшли й окремо: 1) Przyroda w pieśniach ludowych polskich i ruskich. Самбір, 1891. Ст. 84, 8°. 2) Wskazówki metodyczne do nauki języka polskiego w gimnazyum niższem. Тамже, 1892. Ст. 32, 8°. Обі розвідки одначе досить слабі. Останнї 10 лїт не писав покійник майже нїчого, а коли й писав, то не друкував і жив зовсїм далеко від усякого руского руху, не беручи в ньому нїякої участи. І в сїм побіч узагалї нещасливого його житя велику ролю відгравала мабуть подразнена амбіция непризнаної величини, яку підніс так сильно Партицький, і хто знає, чи тим й не вбив таланту покійника, який він мав у кождім разї. На закінченє зазначимо, що покійник підписував ся побіч повного імени і ініціялів також псевдонїмами: Квасний, Снїгур (особливо в „Зеркалї“) та Нічлявенко. *В.*

Generated on 2015-07-04 09:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112000442431
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN